

T.C.
VAN YÜZÜNCÜ YIL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

MODERN DEĞERLER EĞİTİMİ İLE İSLÂMÎ DEĞERLER EĞİTİMİNİN
MUKAYESESİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

HAZIRLAYAN
Sinan LEVENT

DANIŞMAN
DOÇ. DR. MAHMUT DÜNDAR

VAN – 2020

KABUL VE ONAY SAYFASI

Sinan LEVENT tarafından hazırlanan “Modern Değerler Eğitimi ile İslami Değerler Eğitiminin Mukayesesi” adlı tez çalışması aşağıdaki jüri tarafından OY BİRLİĞİ / OY ÇOKLUĞU ile Yüzüncü Yıl Üniversitesi Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalında YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak kabul edilmiştir.	
Danışman: Doç Dr. Mahmut DÜNDAR Felsefe ve Din Bilimleri, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Yüksek Lisans Tezi olduğunu onaylıyorum/ onaylamıyorum	
Başkan: Prof. Dr. Şakir GÖZÜTOK Felsefe ve Din Bilimleri, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Yüksek Lisans Tezi olduğunu onaylıyorum/ onaylamıyorum	
Üye: Dr. Öğr. Üyesi Hayati TETİK Felsefe ve Din Bilimleri, Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Yüksek Lisans Tezi olduğunu onaylıyorum/ onaylamıyorum	
Yedek Üye: Unvanı Adı SOYADI Anabilim Dalı, Üniversite Adı Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Yüksek Lisans Tezi olduğunu onaylıyorum/ onaylamıyorum	
Yedek Üye: Unvanı Adı SOYADI Anabilim Dalı, Üniversite Adı Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Yüksek Lisans Tezi olduğunu onaylıyorum/ onaylamıyorum	
Tez Savunma Tarihi:	18/12/2020
Jüri tarafından kabul edilen bu tezin Yüksek Lisans Tezi olması için gerekli şartları yerine getirdiğini ve imzaların sahiplerine ait olduğunu onaylıyorum. Doç. Dr. Bekir KOÇLAR Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü	

ETİK BEYAN SAYFASI

Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü **Tez Yazım Kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmada;**

- Tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi,
- Tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu,
- Tez çalışmada yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi,
- Kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı,
- Bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu

bildirir, aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullediğimi beyan ederim. (18/12/2020)

Sinan LEVENT

(Yüksek Lisans Tezi)

Sinan LEVENT

VAN YÜZÜNCÜ YIL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Aralık, 2020

**(MODERN DEĞERLER EĞİTİMİ İLE İSLAMİ DEĞERLER EĞİTİMİNİN
MUKAYESESİ)**

ÖZET

Değer, insanın varlığa ve olaylara bakışını ve algılayışını etkileyen en önemli etkenlerden biridir. Değerleri algılama biçimlerindeki farklılıklar, olguların, olayların ve davranışların farklı yorumlanmasının temel nedenidir. Her Eğitim sistemi kendi değerlerini benimsemiş bireyleri yetiştirmeyi hedeflediğinden değerler, eğitilenlerin eğitimlerindeki temel dinamikleridir. Modern değerler Eğitiminin fikri altyapısı ilgili düşünürlerin görüşlerine ve siyasi ortama bağlı olmaktadır. Bu bağlamdaki düşünürlerin görüşleri ile siyasi ortamı bilmek önem arz etmektedir. İslami değerlerin fikri altyapısı, vahye ve Hz Muhammed'e dayanmaktadır. Her iki eğitim sisteminin değer kaynaklarına ve fikri alt yapılarına bağlı, iki eğitim sistemi arasındaki temel farklar ve bu farkların sonuçları ile benzer yönleri ortaya çıkmaktadır. Bu durumun ortaya konulması, İslami değerler eğitimi ve din eğitimi bilim dalı için önem arz ettiğinden konumuz gereği çalışmamızda İslami değerler eğitimi ile Batı değerler eğitiminin üzerinde durulmaktadır. Ayrıca her iki eğitim sisteminin değerler fikir alt yapılarının dayandığı kaynaklar ve kişiler dile getirilmektedir.

Anahtar Kelimeler : Değer, Modern Değerler, İslâmî Değerler, Mukayese.

Sayfa Sayısı : IX + 97.

Tez Danışmanı : Doç. Dr. Mahmut DÜNDAR

ABSTRACT SAYFASI
(M.Sc.)

Sinan LEVENT

VAN YÜZÜNCÜ YIL UNIVERSITY
INSTITUTE OF SOCIAL SCIENCES

December, 2020

**(COMPARİSON OF MODERN VALEUS EDUCATION AND İSLAMİC VA-
LUES EDUCATION)**

ABSTRACT

Value is one of the most important factors that affect people's perception and perception of existence and events. Differences in the way they perceive values are the main reason for the different interpretation of facts, events and behavior. Values are the basic dynamics in the education of the trainees, as each Education system aims to raise individuals who have adopted their own values. The intellectual infrastructure of Modern Values Education depends on the views of the relevant thinkers and the political environment. It is important to know the opinions of the thinkers and the political environment in this context. The intellectual infrastructure of Islamic values is based on revelation and the Prophet Muhammad. The main differences between the two education systems based on the value sources and intellectual infrastructures of both education systems and the consequences of these differences emerge. As this subject is important for the discipline of Islamic values education and religious education, our study focuses on Islamic values education and Western values education. In addition, the values and the sources on which the education systems of both education systems are based are expressed.

Key Words : Value, Modern Values, İslamic Values, Comparison
Quantity of Page : IX + 97.
Supervisor : Assoc. Dr. Mahmut DÜNDAR

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	III
ABSTRACT	IV
İÇİNDEKİLER	V
KISALTMALAR	VII
ÖNSÖZ.....	VIII
GİRİŞ	1
1. DEĞER VE ANLAM ALANI.....	4
1.1. Değer	4
1.2. Ahlak.....	6
1.3. Etik	9
1.4. Eğitim.....	10
1.5. Modernizm	11
1.6. Değerler Eğitimi.....	13
1.6.1. Değerler Eğitiminin Önemi.....	14
1.6.2. Değerler Eğitiminin Amacı	16
2. DEĞERLER EĞİTİMİ VE TEMELLERİ.....	18
2.1. Modern Değerler Eğitiminin Temelleri	21
2.1.1. Pozitivizm	21
2.1.1.1. Tanımı ve Tarihsel Gelişimi	23
2.1.1.2. Arka Planı	26
2.1.2. Materyalizm	28
2.2. İslamî Değerler Eğitimin Temelleri	30
2.2.1. Kur'an'ı Kerim.....	34
2.2.1.1. Kur'an-ı Kerim ve Modern Dünya.....	35
2.2.1.2. Kur'an ve Ahlâkî Değerler.....	39
2.2.2. Sünnet.....	44
2.2.2.1. Sünnet ve Etik Değerler	45
2.2.2.2. Sünnet ve Modern Dünya	45

3. MODERN DEĞERLER İLE İSLÂMÎ DEĞERLERİN MUKAYESESİ..... 47

3.1. Modern Değerlerin Eğitimdeki Rolü	47
3.1.1. Bireyin Eğitimindeki Rolü	49
3.1.2. Toplumun Eğitimindeki Rolü	53
3.2. İslâmî Değerlerin Eğitimdeki Rolü	60
3.2.1. Bireyin Eğitimindeki Rolü	62
3.2.2. Toplumun Eğitimindeki Rolü	66
3.3. Modern ve İslâmî Değerler Eğitimi Arasındaki Benzerlikler ve Farklılıklar .	71
3.3.1. Benzerlikler	71
3.3.2. Farklılıklar.....	75

SONUÇ ve ÖNERİLER..... 83

KAYNAKLAR 87

ÖZGEÇMİŞ

TEZ ORJİNALLİK RAPORU

KISALTMALAR

AÜİFD: Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi

a.g.m : Adı geçen makale

a.g.t : Adı geçen tebliğ

b. : Bin/İbn

bkz. : Bakınız

c. : Cilt

DİA. : Diyanet İslâm Ansiklopedisi

ed. : Editör

Hz. : Hazreti

M.Ü. : Marmara Üniversitesi

ö. : Ölüm Tarihi

ra. : Radiyallahu anhu

s. : Sayfa

sav. : Sallallahu Aleyhi ve Sellem

S. : Sayı

Terc. : Tercüme Eden

Thk. : Tahkik Eden

Tlk. : Ta'lik

tsz. : Tarihsiz

vb. : Ve Benzeri

vd. : Ve diğerleri

yay. : Yayınları

y.y. : Basım/ Yayın Bilgisi Yok

ÖNSÖZ

Bütün ilgi ve dikkatlerin günümüzde yalnızca maddi ve bilişsel alana çevrildiği, duygu ve gönül dünyasının ihmal edildiği insanın, parçalanmış olan kendi bütünlüğünü ve anlam dünyasını yeniden ele geçirme ve kurmanın telaş ve arayışı içinde olduğunu görüyoruz. Bir toplumda değerlerin sarsılması, bazı değerlerin kaybolması ve önemini yitirmesi durumunda, çocuklar ve gençler sağlam bir karakter ve bütünleşmiş bir kişiliğe sahip olamazlar. Bireylerin ve toplumun ruh sağlığı ciddi bir tehdit altına girer; toplumsal bütünleşme ve dayanışma zayıflar, biri diğerine zarar verir hale gelir. Yaşanan hayat anlamsız ve değersiz olarak algılanmaya başlanır. Bu durum, içinde yaşadığımız çağın en temel sorununun, ahlak ve değerler sorunu olduğunu ortaya koymaktadır.

Ahlak ve değerler konusu, oldukça geniş bir konudur. Geniş ve çerçevesi zor belirlenebilen bir konuyu çalışmak, daha fazla ve daha yoğun bir okuma ve araştırmayı gerektirse de konuyla ilgili zengin literatürün bulunması, bu tür konuları çalışmayı kolaylaştıran hususlardan biridir. Ne var ki zengin literatür, aynı zamanda bir dezavantaja da dönüşebilmektedir. Çünkü bu zengin literatürü tasnif etmek, okumak ve değerlendirmek ciddi bir iş yüküne dönüşebilmektedir. Bu handikaptan kurtulabilmenin en etkili yollarından biri, çalışılan geniş konunun sınırlarını netleştirmek ve belirlenen sınırların dâhilinde kalarak konunun ayrıntılarını ortaya koymaya gayret etmektir. Binaenaleyh biz de değerler gibi geniş bir konuyu, değerler eğitimi, değerler eğitiminin pratik sonuçları ve meyveleri olarak niteleyebileceğimiz bir şekilde sınırlandıracağız. Modern Değerler Eğitimi ve İslâmî Değerler Eğitimi'nin Karşılaştırılması başlığı altında inceleme konumuzu takdim etmeye, bu başlıkla iki sistemin teorideki ve pratikteki başarılarını, somut örneklerle ortaya koymaya çalışacağız. Bunu yaparken, pratik örneklerin oluşmasında ve şekillenmesinde etkisi olan zeminin teorik arka planını da ele almamız gerekecektir. Teorik arka planda etkili olan hususların neler olduğunu ortaya koymak, pratiğe yansıyan olguların daha doğru anlaşılmasını sağlayacaktır.

Bu yüzden 1. Ana başlığımızda konunun kavramsal çerçevesini belirlemeye ve izah etmeye çalışacağız. Bununla, ilgili kavramları kullanırken hangi maksatla ele alacağımızı belirteceğiz. 2. Ana başlığımızda ise Modern Değerler ile İslâmî Değerler

Eğitimi'nin teorik yönlerini ortaya koymaya çalışacağız. Burada teorik boyutun şekillenmesinde etkili olan süreçleri ve buna katkısı olan düşünürleri de inceleyeceğiz. Teorik boyutun temelinde yer alan kaynakların neler olduğu, toplumdaki etkilerinin hangi boyutlara vardığı, bunlar arasındaki farkların nasıl ve hangi seviyelere vardığı da bu bölümün konuları arasında yer almaktadır. 3. Ana başlığımızda ise İslâmî ve Modern Değerler Eğitimi'nin bireyler ve toplumlar üzerindeki etkilerini karşılaştırmalı olarak ortaya koymaya çalışacağız. Bu karşılaştırma hem iki sistem arasındaki farkların hem de benzerliklerin daha kolay anlaşılmasını ve değerlendirilmesini sağlayacaktır. Bu karşılaştırma ve değerlendirmeler, değerler eğitiminin pratik hayata, bireye ve topluma kazandırdıklarını veya kaybettirdiklerini görmeyi kolaylaştıracaktır. Sonuç bölümünde ise çalışma boyunca edindiğimiz bilgiler ışığında karşılaştırılan değerlerin eğitimleri hakkındaki kanaat ve değerlendirmeler belirtilecektir.

Çalışmam boyunca bana her türlü desteği sunan ve yol gösteren danışman hocam Doç. Dr. Mahmut DÜNDAR'a fikirleri ve tavsiyeleriyle ufkumu açan, kendisinden çok istifade ettiğim Prof. Dr. Şakir GÖZÜTOK hocama teşekkür ederim. Ayrıca tezimin son okumasında katkı sunan İbrahim METE'ye ve Müslüm COŞAR'a teşekkürü borç bilirim.

Sinan LEVENT
Van - 2020

GİRİŞ

Sosyal bir varlık olan insanın, fiziksel ve ruhsal olmak üzere iki yönü bulunmaktadır. İnsan, hayatının sonuna kadar içinde farklı rollerde yer alacağı toplumda sürekli bir biçimde maddî ve manevî yönlerden hem etken hem de edilgen bir pozisyonda yer alır. İnsan, içinde yaşadığı aile, mahalle, kasaba ve şehir gibi sosyal ortamlarda farklı renklere ve değerlere sahip olarak yetişir. İnsanın yetişmesine etki eden birbirinden farklı pek çok faktör bulunmaktadır.¹

Modern dünya, insanoğluna hayatını kolaylaştıran pek çok imkân sunmaktadır. Mesela bulundukları ülkeler farklı olsa da birçok insan, aynı anda bir konferansı dinleyebilir, herhangi bir proje üzerinde birlikte çalışabilir. Bunları daha da çoğaltmak mümkündür. Bu imkânlar, insanoğluna günümüzde yüksek bir hayat standardı da sunmaktadır.

Ne var ki modern değerler üzerine inşa edilmiş günümüz modern dünyası, ahlâkın ve ahlâkî değerlerin aynı seviyede gelişmesine katkı sağlayamamaktadır. Hatta denebilir ki modern dünyanın sahip olduğu imkânlar, kötülük yapma potansiyeli yüksek olan insanın bu kötülük potansiyelini eyleme geçirecek pek çok imkânı isteyene sunabilmektedir. Bireylerin ve toplumların hayat şartlarının hızlı bir şekilde değişmesi ve bunun sonucunda hayatlarında görülen belirsizlik hali, bireylerin insanlardan ve toplumlardan uzaklaşarak bireysel yaşamı tercih ettikleri yeni durumlar, tacizler, hırsızlıklar, gasp, adam kaçırma, psikolojik şiddet ve terör eylemlerinin sıradanlaşması, ölümlerin kitleler halinde sürekli artması gibi olaylar, modern dünyanın sunduğu yüksek hayat standardına rağmen hayatı zorlaştırmaktadır. Bu zorluklar, hayata ve insana olan güveni sarsmakta, kaygıyı ve stresi arttırmaktadır. Hatta bu zorluklar, insanları depresyona itmekte ve intihara sürükleyebilmektedir. Bütün bunlara rağmen belki de sevinilecek tek taraf, bu sıkıntıların dünyanın her tarafında ve aynı yoğunlukta yaşanmamasıdır.

¹ İsmet Eşmeli, “Değerlerin Temellendirilmesi ve Eğitiminde Din Faktörü”, *Toplumsal Bütünleşmede Değerler ve Eğitimi, III. Uluslararası Değerler Eğitimi Kongresi Bildiriler Kitabı*, I. Baskı, Ankara, 2018, 263.

Bu sorunların temelinde yatan en büyük sebeplerden biri, -belki de ilki- değerlere ve ahlâka dair algılama biçimlerindeki olumsuzluklardır. Çünkü değerler, insanın varlığa ve olaylara bakışını ve algılayışını etkileyen en önemli etkenlerin başında gelir. Algılama biçimlerindeki farklılıklar, davranışların farklılaşmasına sebep olmaktadır. İslâm medeniyetinin temelinde vahiy mahsulü Kur'an-ı Kerim'in bulunması, Batı medeniyetinin temelinde ise beşer ürünü felsefe ve aklın yer alması, algılama biçimlerindeki farklılıkların en bariz sebebidir.

Çalışmamızın önemi, alanında ilk olmasıdır. Çünkü akademik bir çalışmada böyle bir karşılaştırma ilk defa tarafımızdan yapılmaktadır. Ayrıca Modern ve İslâmî Değerler Eğitimi'nin Karşılaştırılması, varlığın ve olayların algılanma biçimleri arasındaki farkları gösterecektir. Binaenaleyh bu algılama biçimlerinin nelere sebep olduğu, nasıl bir insan ve toplum oluşturduğunu anlamaya da yardımcı olacaktır. Mukayese yoluyla vardığımız sonuçların, bu alana küçük de olsa bir katkısının olması, mütevazı araştırmamızın amacına ulaştığının bir göstergesi olacaktır.

Bu çalışmanın amacı, Modern değerler eğitiminin temel anlayışını, bu eğitimin, üzerine kurulu olduğu zemin ve insanların karşılaştığı sorunların çözümüne dair sunduğu reçetenin pratikte ne gibi etkilere sebep olduğunu, İslâmî değerler eğitimiyle karşılaştırmalı olarak ortaya koymaktır. Ayrıca İslam'ın değer yargılarını ve normlarını ortaya koyup bunları, modern değerlerle karşılaştırmak, bunların modern değerlerden daha uygulanabilir, sunduğu çözümlerin ise pratikte daha gerçekçi ve kalıcı olduğunu göstermeye çalışmaktır. Bunu yaparken de İslâmî değerler ile modern değerler arasındaki temel farkları, bu iki sistemin temelleri ve bu sistemlerin takipçilerine sunduğu çözümlerin olumlu ve olumsuz etkilerini, pratik hayattaki yansımalarıyla birlikte ortaya koymaktır.

Çalışmamızın yöntemini ise şu şekilde özetleyebiliriz: Konumuzun temel kavramları üzerinde durarak bunların ne olduklarını, nasıl anlaşıldıklarını ve nasıl tanımlandıklarını izah etmeye çalışacağız. Bunu yapmamız hem konuya bir giriş olacak hem de konuya yabancı olanlara konuyla ilgili temel bilgileri takdim edecektir. Bunun yanı sıra değerlerin kaynağı ile ilgili yaklaşımlara ve söz konusu değerlerin hangi temeller üzerine inşa edildiğini izah etmeye çalışacağız. Bu bağlamda dinlerin değerler

eğitimindeki yerine ve önemine de değinmemiz gerekecektir. Modern Değerler Eğitiminin temellerini ve kaynaklarını işlerken söz konusu değerlerin oluşmasında ve batılı toplumlarda bunların benimsenmesine katkı sağlayan süreç ve şahıslar üzerinde durmamız konunun bütünlüğünün sağlanması açısından zorunluluk arz etmektedir. İslâm dini özelinde konuyu izah etmeye çalıştığımız ilgili bölümde de İslâmî değerlerin temel kaynakları olan Kur'an ve Sünnet üzerinde durarak bunları izah etmeye çalışacağız.

İslâmî ve modern değerlerin insan eğitimindeki başarısı ve yeterlilikleri üzerinde duracağımız ilgili bölümde ise modern ve İslâmî değerlerin benzerlik ve farklılıkları üzerinde duracağız. Malum olduğu üzere bu yöntem, karşılaştırmalı bir çalışmada takip edilmesi gereken en önemli metotlardan biridir. Çünkü sağlıklı bir karşılaştırmanın yapılabilmesi için karşılaştırılacak unsurların farklılıklarının bilinmesi kadar benzerliklerinin bilinmesi de gerekir.

Ayet meallerini verirken daha çok Muhammed Esed'in *Kur'an Mesajı* adlı meal-tefsirini tercih edeceğiz. Çünkü Muhammed Esed'in kullandığı dilin, anlatmak istediklerimize daha iyi tercümanlık yaptığını düşünüyoruz. Bunun dışında başta Diyanet İşleri Başkanlığının meali olmak üzere farklı mealleri de ayetlerin anlamlarını verirken kullanacağız.

1. DEĞER VE ANLAM ALANI

Değer, toplumsal bir varlık olan insan için hem bireysel hem de toplumsal anlamlar ifade eden önemli bir kavramdır.² Değer denince genellikle ahlâkî yargı ve kabuller akla gelse de bu ifade tam olarak ahlâk ile eş anlamlı değildir. Değer ve ahlâkın benzer yönleri olsa da bu iki kavram, farklı birçok özelliklere de sahiptir.³ Ayrıca değer, ahlâkla olduğu kadar, etikle de sıkı bir ilişki içindedir. Bu bağlantıların çeşitlerini, farklarını ve benzerliklerini ortaya koymak, değer kelimesinin anlam alanının belirlenmesine bağlı olduğu için biz de öncelikle bu kavramın anlam alanını netleştirmeye çalışacağız.

1.1. Değer

Değer kelimesi, sözlüklerde “*bir şeyin önemini belirlemeye yarayan soyut ölçü, bir şeyin para ile ölçülebilen karşılığı, bedeli, üstün nitelik, meziyet, kişinin gereksinim duyan bir varlık olarak nesne ile bağlantısında beliren şey*” gibi anlamlara gelmektedir.⁴ Bunların yanısıra değer, bir ulusun sahip olduğu sosyal, kültürel, ekonomik ve bilimsel paradigmalarını kapsayan maddi ve manevi öğelerin bütünü⁵ anlamlarına da gelmektedir. Türkçe teğmek sözcüğünden gelen, dokunmak ve değmek anlamındaki değer kelimesi, anlam genişlemesiyle bir nesnenin dengi, karşılığı ve ederi demektir.⁶ Buna göre kelimenin olumsuz olan değersiz de karşılığı ve ederi olmayan, geçerli olmayan anlamına gelir.

Terim olarak ise değer, “*ideal davranış biçimleri veya olay ve olgular hakkındaki inançlarımıza, davranışlarımıza yön veren ölçülerimiz*” olarak tanımlanır. Bundan dolayı değer, bir objeye, varlığa, bireysel ve toplumsal açıdan tanınan önem ya da üstünlüktür.⁷ Değerler iki bölümde kategorize edilir: Amaç Değerler ve Araç Değerler... Bunlardan ilki, gaye edinilen, iyiyi ve doğruyu elde etmeyi sağlayan amaç değerlerdir. Ki bu değerler herkesin kabul edeceği evrensel değerlerdir. İkincisi ise, amaç

² Gamze Zengin, *Nizâmü'l-Mülk'ün Siyasetnamesinde Değerler Eğitimi*, (Marmara Üniversitesi SBE, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi) İstanbul, 2017, 26.

³ İsmet Zeki Eyuboğlu, *Türk Dilinin Etimoloji Sözlüğü*, Sosyal Yayınlar, İstanbul, 1999, 172.

⁴ Eşmeli, *a.g.t.*, 265.

⁵ TDK- *Büyük Türkçe Sözlük*, Türk Dil Kurumu Yayınları, 2011, 879.

⁶ Eyuboğlu, *a.g.e.*, 172.

⁷ Mehmet Zeki Aydın, “Okulda Değerler Eğitimi”, *Eğitime Bakış Dergisi*, 6(18), Ankara, 2010, 16-19.

değerlere ulaşmak için araç olarak kullanılabilecek yardımcı değerlerdir. Bundan dolayı da araç değerler olarak nitelendirilir.⁸

Sözlük ve terim anlamlarından da anlaşılacağı gibi değer, davranış, tutum, olay, olgu ve nesnelerin doğru-yanlış, iyi-kötü şeklinde nitelendirilmesinde kullanılan en belirgin ölçüler buklesidir.⁹ Değer, davranış ve tutumlara yön veren bir paradigma olduğu için insanın sosyalleşirken kendisinden beklenen toplumsal rollere uygun veya zıt davranmasında önemli bir etkidir.¹⁰ Bundan dolayı, öznenin olguya veya olaya yüklediği nitelik, değer olarak tanımlanır.¹¹ Bu durum da bize, değerın aslında öznde aranması gerektiğini ve değerın özne merkezli olduğunu gösterir. Eşya (şeyler) edilgen olduğu için öznenin onlara yükleyeceği değere göre anlam kazanır veya kaybeder. Çünkü değer, bir şeyin kendisi değil, o şeye atfedilen, yüklenen anlam ve pahaıdır. Bunu yapabilecek donanıma sahip olan varlık da insan olduğu için değer, değerdendirme yapabilecek bir varlık olarak insanı merkeze oturtur.

Değer kavramı ekonomi, estetik, etik, felsefe ve matematik gibi pek çok alanda kullanılan temel kavramlardan biridir. Özellikle ontoloji ve epistemolojiyle birlikte değer, felsefenin önemli üç sacayağından birini oluşturur. Değer, ekonomi için kıymeti, estetik ve sanat için güzelliğı, etik için ise iyiliğı belirleyen ölçülerdir. Bunun yanı sıra bahsi geçen bu farklı alanlarda yapılmış değer tanımlamalarının göze çarpan en belirgin ortak noktası, “*kişinin davranış, duygu ve düşüncelerini yönlendiren güzellik, kıymet ve iyilik standartları*”dır.¹² Yani değer, yapıp edileni değerli, önemli ve anlamlı kılan şeydir.¹³ Mesela Süleymaniye camisinin taşıdığı niteliklere göre birçok farklı değerinden söz edilebilir: Birkaç asırlık cami olması itibariyle tarihî değerinden, satılığa çıkarılacak olsa piyasa değerinden yani ekonomik değerinden, ibadet edilen ve kutsal olarak telakki edilen bir mekân olması itibariyle dinî değerinden, öğrenlerde

⁸ Milton Rokeach, *Change and Stability in American Value Systems, 1968-1971*, Public Opinion Quarterly, London, 1974, 229.

⁹ Erol Güngör, *Değerler Psikolojisi*, Hollanda Türk Akademisyenler Birliğı Vakfı Yayınları, 8, 18.

¹⁰ Mizrap Polat, “Küreselleşen Dünyada Değerler ve Eğitim Arasındaki Bağ, Değerler Eğitimin Heterojenleşen Toplumda Birlikte Yaşamaya Etkisi”, *Marife*, 1, 2010, 143-155.

¹¹ Ayşe Sıdika Oktay, “İslam Düşüncesindeki Ahlaki Değerler ve Bunların Global Ahlaka Etkileri”, *Değerler ve Eğitimi Uluslararası Sempozyumu*, İstanbul, 2004, 131.

¹² Recep Kaymakcam - Hasan Meydan, *Ahlak Değerler ve Eğitimi*, DEM Yayınları, İstanbul, 2014, 25.

¹³ Naci Soykan, “Genel Geçer Bir Ahlak Olanaklı mıdır?”, *Değerler ve Eğitimi Uluslararası Sempozyumu*, DEM Yayınları, İstanbul, 2013, 48.

büyük bir haz, zevk ve keyif uyandırıyorsa estetik değerinden bahsetmek mümkün olur.¹⁴

Bu tanımlara dayanarak değerlerin, genel itibariyle davranışların ve tutumların belirlenmesinde ölçüt olarak kabul edilen kalıplaşmış ve topluma mal olmuş kabuller olduğunu söylemek mümkündür. Kabullerden maksadımız, toplumu oluşturan bireyler tarafından söz konusu değerlerin benimsenmesidir.¹⁵ Benimseme, soyut ve doğrudan gözlemlenemeyen değerlerin ve durumların doğruluk ve geçerliliklerinin kabul edilmesidir. Çünkü doğrudan gözlemlenebilir durum, olay, olgu veya nesnelere ait değerler/değerlendirmeler, belli bir zihinsel süreç sonucunda ya da pratik hayattaki etkisi itibariyle görülür, duyumsanır olduğu için benimsenmeden söz edilemez. Bu yüzden görülme durumu, duyumsamamıza ve doğrudan aklımıza hitap ettiği için somuttur ve apaçıktır. Benimsenen hususların ise soyut, daha gizli ve zor sezilebilir olması, onları benimsenmesi gereken bir niteliğe büründürür. Benimsenmiş değerler de ancak başkalarına benimsetmekle varlığını sürdürebilirler. Bundan dolayı, benimsetmenin söz konusu olduğu durumlar, onun eğitimle ilgisini ortaya koyar. Değerler eğitiminin önemi, tam da bu noktada varlığını hissettirir ve gerekli görülür.

Bölümün başında değerlerin bir bütün olarak ahlâkî yargılarla aynı olmadığını ve aralarında birçok farkların olduğunu söylemiştik. Bu durum değerleri, ahlâkla ilişkili olanlar ve olmayanlar diye ikiye ayırmamızı mümkün kılar. Ahlâkla ilişkili olan değerler, ahlâkî bir varlık olarak insanı kendisine uymaya mecbur kılar. Ahlakla ilişkili olmayan değerler ise buyurgan bir özelliğe sahip olmadığı için kişisel tercihlere terk edilebilir özelliklere sahiptir. Bahsi geçen bu farkların daha iyi anlaşılabilmesi için ahlâk kelimesinin anlam çerçevesinin de netleştirilmesi gerekiyor.

1.2. Ahlak

Ahlak, Arapça kökenli bir kelime olup sözlükte halk ve hulk kelimelerinin çoğuludur. Halk, yaratma ve yaratılış anlamlarına gelip yaratılmışların görünen ve dış formlarını anlatırken, hulk ise yaratılmışların doğrudan gözlemlenemeyen ama etkileri davranışlarda kendisini gösteren soyut yönlerini anlatır. Bu ayrımın en veciz halini Hz.

¹⁴ Hüsameddin Erdem, *Ahlâk Felsefesi*, Hü-Er Yayınları, Konya, tsz., 34-35.

¹⁵ Soykan, *a.g.t.*, 52.

Muhammed (sav)’in şu hadisinde görmemiz mümkündür: “Allah’ım, yaratılışımı güzel yaptığın gibi ahlakımı da güzelleştir.”¹⁶ Halîka ise isim-sıfat olarak tabiat, yaratılış, yatkınlık ve liyakat gibi anlamlara gelir.¹⁷ Örneğin; imreatun halîkatun “güzel bir kadın” demektir. Halîka’nın çoğulu Halâik’tir. Sözlüklerde ahlak kelimesinin ‘yırtık, yıpranmış, eskimiş’ vb. anlamlara geldiği de belirtilir. “Kenarları yırtılmış bir elbise” örneğinde olduğu gibi...¹⁸

Huluk ifadesi, Kur’an’da kullanılsa da ahlâk ifadesi Kur’an’da hiç kullanılmamıştır. Huluk kelimesi, Kur’an’da “*Sen elbette yüce bir ahlâk üzeresin.*”¹⁹ ve “*Bu, öncekilerin geleneklerinden başka bir şey değildir.*”²⁰ ayetlerinde olmak üzere toplamda iki defa geçmektedir. *Ahlak* kelimesi ise, hadis-i şeriflerde sıklıkla kullanılmıştır. “*Ben, sadece güzel ahlâkı tamamlamak için gönderildim*”²¹ kullanımında olduğu gibi... Hz. Muhammed (sav)’in ahlâkını, Kur’an ahlâkı²² olarak niteleyen Hz. Aişe (r.a), dolaylı olarak Kur’an’ın ahlâka verdiği öneme de tanıklık etmiş oluyor. Zaten Kur’an, “*Sen, insan fitratının kabule yatkın olduğu yolu tut; iyi olanı emret, bilgisiz kalmayı seçenleri kendi hallerine bırak.*”²³ gibi ayetlerle güzel ahlâkı her vesileyle emrederek, ahlakiliğin önemine vurgu yapmaktadır. Kur’an ahlakına sahip Hz. Muhammed (sav) de “*kıyamet gününde mizana konulduğunda en ağır basacak şey, takva ve*

¹⁶ Ebu Davud et-Teyelâsî, *Müsnedu Ebî Dâvûd et-Teyelâsî*, (Mhk: Muhammed b. Abdulmuhsin et-Turkî), Dâru Hicr, Mısır, 1999, 291; Ebubekr b. Ebî Şeybe, *Müsnedu b. Ebî Şeybe*, I, (Mhk: Adil b. Yusuf el-Azzazî-Ahmed b. Ferid el-Mezîdî), Dâru’l-Vatan, Riyad, 1997, 246; Ebubekr el-Beyhâkî, *Şu’ebu’l-Îmân*, XI, (Mhk: Abdulali Abdulhamid Hamid), Mektebetu’r-Ruşd, Hindistan, 2003, 62.

¹⁷ el-Halil b. Ahmed el-Ferâhîdî, *Kitâbu’l-‘Ayn*, IV, (Mhk: Mehdî el-Mahzûmî-İbrâhmîm es-Sâmîrî), Mektebetu’l-Hilâl, Beyrut, 1985, 151.

¹⁸ İbn Dureyd el-Ezdî, *Cemheretu’l-Luğa*, I, (Mhk: Remzî Münir Balebekî), Dâru’l-‘İlm li’l-Melâyin, Beyrut, 1987, 618; Ebu Mansur Ahmed b. el-Ezherî, *Tehzîbu’l-Luğa*, VII, (Mhk: Muhammed ‘İvad Mur’ib), Dâru İhyai’t-Turasi’l-‘Arabî, Beyrut, 2001, 18.

¹⁹ Kalem, 68/4.

²⁰ Şu’ara, 26/137.

²¹ el-Bezzâr Ebubekr Ahmed b. Amr b. Abdulhalık, *Musnedu’l-Bezzâr*, XV, (Mhk: Mahfuzurrahman Zeynullah vd.) Mektebetu’l-Ulum ve’l-Hikem, Medine, 2009, 364; Ebubekr el-Beyhâkî, *es-Sunenu’l-Kubrâ*, X, (Mhk: Muhammed Abdulkadir ‘Ata), Dâru’l-Kutubi’l-‘İlmiyye, Beyrut, 2003, 323.

²² Ebu’l-Hasan Mukatil b. Süleyman, *Tefsîru Mukâtil b. Süleyman*, V, (Mhk: Abdullah Mahmud Şehate), Dâru İhyai’t-Turas, Beyrut, 1423 (h), 7; Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî, *el-Musned*, 24601, (Mhk: Şuayb Arnavutî vd.), Muessesetu’r-Risâle, 2001; Ebu’l-Kasım et-Taberânî, *el-Mu’cemu’l-Evset*, I, (Mhk: Tarık b. İvedullah b. Muhammed – Abdulmuhsin b. İbrahim el-Hüseynî), Dâru’l-Haremeyn, Kahire, 30.

²³ A’raf, 7/199.

güzel ahlakıdır”²⁴, “Allah’ın en sevdiği kulu, ahlakı en güzel olanıdır”²⁵ gibi hadislerle ahlakiliğin önemini her fırsatta vurgulamıştır.

Genel anlamda, mutlak olarak iyi olduğu düşünülen ya da belli bir yaşam anlayışından kaynaklanan davranış kuralları bütünü, bir kimsenin iyi niteliklerini ya da kişiliğini ifade eden tutum ve davranışlar bütünü, huy, insanların kendisine göre yaşadıkları, kendilerine rehber edindikleri ilkeler bütünü ya da kurallar toplamı²⁶ şeklinde yapılan tanımların çerçevesinden bakınca ahlakilik, her şeyden önce bireyin duygu, düşünce ve davranışları arasında ilkesel bazda bir uyumluluğu ve tutarlılığı zorunlu kılar. Bundan dolayı, belirtilen hususlar arasındaki tutarsızlık ve çelişkiler, ahlâksız olarak nitelenmenin en somut göstergeleri olarak kabul edilir.

Allah, tarih boyunca insanlara rehberlik etsinler diye gönderdiği peygamberleri hep en güzel ahlâkî vasıflarla donatmıştır. Kendi toplumlarında ahlâkî üstünlükleriyle bilinen peygamberler, insanları kendi sahip oldukları güzel ahlâka örnek yaşam biçimleri ve tutarlı davranışlarıyla davet etmişlerdir. Onlardaki bu kusursuz tutarlılık, muhatapları üzerinde büyük tesirler meydana getirmiştir. Bu yüzden tarih boyunca bütün peygamberlerin en kâmil manada temsil ettikleri İslâm, diğer düşünce sistem ve ideolojilerinden ahlâk anlayışıyla ciddi anlamda farklılık göstermiştir denilebilmektedir. Kur’an, ahlâkın bu öneminden dolayı, iyiliğe ve kötülüğe istidadı olan nefsin baskın olan tarafa yöneleceğini belirterek nefisini günahların kirlerinden arındırarak ahlâkî safiyetini sağlayan ve koruyanları nihaî kurutuluş ile müjdeler, ahlâkî kaygılardan sıyrılmış olarak nefisini kötülük batağına saplayanların da nihaî hüsrana duçar olacaklarını şu ayette belirtir. “İnsan benliğini düşün ve onun nasıl (yaratılış) amacına uygun şekillendirildiğini ve nasıl ahlâkî zaafılarıyla olduğu kadar Allah’a karşı sorumluluk bilinciyle de donatıldığını! Her kim (benliğini) arındırırsa, kesinlikle mutluluğa erişecektir. Onu (karanlığa) gömen ise hüsrandır.”²⁷

²⁴ Ebu İsa Muhammed b İsa et-Tirmizi, *Sunenu’t-Tirmizi*, IV, 362.

²⁵ Zeynuddin Muhammed Mad’uv el-Munâvî, Feyzu’l-Kâdir Şerhu’l-Câmi’is-Sağîr, I, el-Mektebetu’t-Ticariyyetu’l-Kubrâ, 1356 (h), 174; Alauddin el-Muttakî el-Hindî, Kenzu’l-‘Ummâl fî Suneni’l-Ak-vâl ve’l-Ef’al, III, (Thk: Bekrî Hayyanî – Safvet es-Saka), Muessesetu’r-Risâle, 1981, 5138.

²⁶ Ahmet Cevizci, *Felsefe Sözlüğü*, Paradigma Yayıncılık, İstanbul, 1999, 18-19.

²⁷ Şems, 91/7-10.

Hadis külliyyatında ahlâka dair konuların edep başlığı altında tedvin edilmesi, İslâm'ın ilk asırlarından itibaren Müslüman âlimler tarafından ahlâka dair müstakil eserlerin yazılması, İslâm medeniyetinin ahlâka verdiği önemin en büyük göstergelerinden biri olarak değerlendirilebilir. Abdülmelik b. Habîb el-Endülüî'nin (ö.239/853) Mekârimu'l-Ahlâk'ı, Ebu's-Şeyh el-İsfehânî'nin (ö.369/979) Mekârimu'l-Ahlak'ı ve Ahmed b. Ali b. Lâl el-Hemedânî'nin (ö.398/1007) Mekârimu'l-Ahlâk'ı, İbn Ebî Dünya'nın (.281/894) Mekârimu'l-Ahlâk'ı, Ebu Bekr el-Herâitî'nin (ö.327/939) Mekârimu'l-Ahlâk'ı, Taberânî'nin Mekârimu'l-Ahlâk'ı, Acurrî'nin (ö.360/971) Ahlâku'l-Ulemâ'sı, İbn Miskeveyh'in (ö.421/1030) Tehzîbu'l-Ahlâk'ı²⁸ verilebilecek başlıca örneklerden sadece bir kaçıdır.

Ahlâk eğitimi, insanların davranışlarını belli kıstaslara göre yönlendirme çabası²⁹ olduğu için değerler eğitiminin ayrıntılı olarak işleneceği bölümde bunun üzerinde ayrıca duracağız.

1.3. Etik

Etik, kapsam itibariyle görevler, sorumluluklar, yükümlülükler, zorunluluk ve erdem gibi kavramları analiz etmektedir. Etik, iyi ve kötü olan ile ahlaki yargıları incelemektedir. Ahlaki davranışların doğasını inceleyen ve ahlaki olanı açıklayan bir felsefe dalı olarak da ifade edilmektedir. Açık ve net ifade ile belirtmek gerekir ise etik iyiyi kötünden ayıran, doğru olanı arayan pratik bir felsefi yaklaşımdır.³⁰ İfade edilen tanımlar ekseninde etik, değeri konu alan felsefi bir disiplin ve düşünüş biçimi olarak insanların değer biçici yönünü konu alır.³¹ Etik, ahlak alanında geçen kavramları analiz eder, iyinin ve doğrunun anlam ve sınırlarını açıklayıp, bir eylemi iyi ya da kötü kılan ölçütler üzerinde yoğunlaşır.³²

Etik alanındaki araştırmalar, normatif ahlakla meta etik ya da analitik ahlak olmak üzere ikiye ayrılır. Bunlardan normatif ahlak, ahlâkî bakımdan neyin doğru ve yanlış olduğunu, neyin iyi ve kötü olduğunu belirleyen ölçütler sunup, bu ölçütleri

²⁸ Şakir Gözütok, *İslâm Medeniyetinde Eğitim Felsefesi*, Ensar Neşriyat, İstanbul, 2019, 162.

²⁹ Polat, *a.g.m*, 143-155.

³⁰ Cevizci, *a.g.e*, 18.

³¹ Kaymakcan - Meydan, *a.g.e*, 20.

³² Cevizci, *a.g.e*. 18-19.

haklı kılma ve temellendirme işiyle uğraşır. Buna göre, filozofların geneli doğru eylem veya en yüksek iyiyle ilgilenmişlerdir.³³ Ahlak felsefesinin temel kavramı ya da belirleyici ögesi olarak doğru eylemi gerçekleştirmek, zorunlu olarak iyiyi doğuracağını öne sürmüşlerdir. Buna karşın, doğru eylemi değil de iyi ya da en yüksek iyiyi temel kavram yapan filozoflar, neyin iyi olduğunu belirlendikten sonra, doğru eylemin hemen ve otomatik olarak fark edileceğini ve hayata geçirileceğini savunmuşlardır.³⁴ Buna göre birinci yaklaşımda neyin iyi olduğu doğru eylem tarafından belirlenirken, ikincisinde doğru eylem iyi ya da en iyi tarafından belirlenir.

Söz konusu geleneksel anlayışın ya da normatif ahlakın karşısında ahlak felsefesinin iyi ve doğruya ilişkin bir araştırmadan değil de ahlak kuramlarıyla ahlâkî inançların ifadesinde kullanılan terim ve önermelerin mantıksal analizinden meydana geldiğini savunan meta etik ya da analitik yaklaşım yer alır. İnsanın düşüncesi, eylemi ve dilinde ortaya çıkan ahlâkî öğelerin doğası ve anlamını çözümleyen meta etik ya da analitik ahlak, ahlaki kavramların anlamlarıyla, ahlâkî yargıları temellendirme veya desteklemede kullanılan yöntemlerin mantıksal analizinden meydana gelir. Şu halde ahlak felsefesi, felsefenin bir yandan doğru ya da iyiye ilişkin bir araştırmadan, diğer yandan da ahlaki kuram ve kavramlara ilişkin analizinden meydana gelen dalıdır.³⁵

1.4. Eğitim

Eğitim kavramı, ilk duyulduğunda anlamı herkes tarafından bilinen apaçık bir kelime olduğu düşünülmektedir. Oysa eğitime dair söylenenler okundukça durumun hiç de bu kadar basit olmadığı anlaşılmaktadır. Eğitime dair yapılan tanımlamaların çokluğu, bu konuyu karmaşık yapısının bir göstergesi olarak değerlendirilebilir. Ne var ki eğitimin çok farklı tanımları yapılsa da bu tanımlarda dikkatlerin çekildiği temel bazı ortak noktaların var olduğu hemen fark edilebilir.

Eğitim için yapılan bazı tanımlamalar şunlardır: *“Bir toplumun kültürünün, yani değer yargıları ile bilgi ve beceri birikiminin yeni kuşaklara aktarılması süreci, bu sürecin okul vb. kurumlarda gerçekleştirilmesi faaliyeti, kişinin kendisini bir birey olarak gerçekleştirmesine, insan varlığının bütün gizli güçlerini hayata geçirmesine*

³³ Kaymakcan-Meydan, *a.g.e.*, 20-21.

³⁴ Cevizci, *a.g.e.*, 18.

³⁵ Cevizci, *a.g.e.*, 18-19.

imkân tanıyan süreç, kişinin insanlığın tinsel miraslarını özümsemesi yoluyla toplum değerlerine ve kabul görmüş yaşam tarzlarına sağlıklı bir biçimde intibakını temin eden süreç...”³⁶ Eğitim, daha özel bir şekilde ise kişinin belli bir alanda iyi yetişmesini veya kişinin belli bir beceri ve yetisini bir takım araç veya yöntemlerle geliştirme etkinliği olarak tanımlanabilir.³⁷

Eğitimin İslâm literatüründeki karşılığı terbiyedir. Terbiye sözlükte arttırmak, çoğaltmak,³⁸ meydana gelmek, neşv ü nema bulmak,³⁹ çocuk yetiştirmek için gereken özeni göstermek⁴⁰, ıslah etmek ve sorumluluğunu üstlenmek⁴¹ gibi anlamlara gelmektedir.

Eğitimin amacı, çağın istek ve beklentilerine cevap vermektir. Bu cevap verme, bir anda olup biten bir iş olmadığı için zamana yayılarak gerçekleştirilir. Bu yüzden eğitim, bir şeyi kademe kademe kemâle doğru ilerletme faaliyetidir.⁴² Binaenaleyh, İslâmî eğitimin amacı da fikri ve düşüncesi hür, duygu, düşünce ve eylemlerinde tutarlı, salih ameller işlemeyi hedefleyen, Allah’ın rızasını elde etmek için eğitimi bir araç olarak kullanmayı gaye edinmiş insanları yetiştirmektir.⁴³

1.5. Modernizm

Modernizm kelimesi eski Latincedeki “*modernus*” kelimesinden alınmıştır. Bu kelime “*modo*” dan türetilmiştir. Modo ise hemen şimdi anlamına gelir.⁴⁴ Bu bakımdan modernleşme eski zamanların toplum yapısından günümüzdeki toplum yapısına doğru bir gelişme süreci olarak tanımlanır.⁴⁵ Modernizm genelde 19. yy sonu ile II. Dünya savaşının başlangıcına kadar olan dönemde meydana gelen büyük çaplı de-

³⁶ Cevizci, *a.g.e.*, 284.

³⁷ Cevizci, *a.g.e.*, 285.

³⁸ el-Ezherî, *Tehzîbu'l-Luğa*, V, 198.

³⁹ Hammad el-Cevherî, *es-Sihâh Tâcu'l-Luğa ve Sihâhu'l-'Arabîyye*, VI, (thk: Ahmed Abdulğafûr ‘At-tar), Dâru'l-‘İlm li'l-Melâyin, Beyrut, 1987, 2350.

⁴⁰ eş-Şerîf el-Cürcânî, *et-Ta'rifât*, Dâru'l-Kutubi'l-‘İlmiyye, Beyrut, 1983, 88.

⁴¹ Ebu'l-Feyz ez-Zebîdî, *Tâcu'l-'Arûs min Cevâhiri'l-Kâmûs*, II, Dâru'l-Hidâye, tsz., 464.

⁴² Nevzat Ayasbeyoğlu, *İslâmiyetin Eğitimimize Getirdiği Değerler ve Kur'an-ı Kerim'in Eğitim ile İlgili Âyetlerinin Tahlili*, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 1991, 16; Mahmut Dündar, *İlk Dönem İslâmî Eğitim-Öğretim Faaliyetleri*, İşrak Yayınları, İstanbul, 2011, 18.

⁴³ Nihat Keklik, *Allah Kâinat ve İnsan*, Kültür Kitapları, İstanbul, 1977, 165.

⁴⁴ Kılıç, Ağçoban, *a.g.e.*, 228.

⁴⁵ Emre Kongar, *Toplumsal Değişme*, Bilgi Yayınları, Ankara, 1972, 194.

ğişimleri içine alan bir süreci tanımlamaktadır. Modernizme belli bir son belirlenmediği için onun hâlâ varlığını devam ettirdiği söylene⁴⁶ de aslında *postmodernizm* kavramı, modernizmden kopuş ya da modernizmin daha gelişmiş biçimi anlamında modernizimden sonraki süreci ifade eden sosyolojik bir kavramdır.⁴⁷

19. yy. Avrupa aydınlanması ile başlayan süreç, geleneksel yaşantıları şimdiye kadar hiç olmadığı ölçüde tartışmaya açtı. Aydınlanma ile birlikte gelen modern düşünce tarzı geleneksel düşünce ve yaşam biçimleriyle çatışma ortamına girdi. Bu süreç zarfında başta kutsal algısı olmak üzere geleneksel düşünce biçimlerinin giderek zayıflayacağı ve hatta tamamen yok olacağı öngörölmeye başlandı. 20. Yüzyılın bulunduğu yaşam tarzı sonucu toplumlar gelenekten kopan bir ivmeyle değişmeye başlarken modernizm, gelenek ve din kavramları sosyoloji disiplininin en popüler kavramları olmaya başladı. Modernlik ve gelenek üzerine yürütölen tartışmaların birçoğu, eski söylemlerin sıradan benzerleri olmasına rağmen bu konu uzun yıllar entelektöel tartışma dünyasının gündemindeki yerini korudu. Günümüzde de bu tartışmalar yeni boyutlarla genişlemiş olarak hâlâ varlığını devam ettirmektedir.⁴⁸

Modernizm için yapılan tanımların çeşitliliği, modernizmden anlaşılanların farklı olması vb. sebeplerden dolayıdır. Bu farklılıklar modernizmi tartışmaların odağı haline getirmiştir. İslam dünyasında da bu tartışmalar, bütün canlılığıyla mevcudiyetini göstermiştir. Örneğin Ali Şeriati, modernliği Avrupalılaşıma ve onlar gibi yaşama olarak gördüğü için bu süreci bir asimilasyon süreci olarak değerlendirmektedir. Bu asimilasyonun da Avrupalı olmayan toplumlara modernizm ambalajında sunulduğunu belirtmiş ve ona karşı çıkmıştır.⁴⁹ Modernizmin doğru tanımının nasıl olması gerektiğini belirtmiş ve bu tanıma göre bir modernizm anlayışı sunmuştur: “*Gerçek modernizm, ruhsal bir olay, manevî ve fikrî bir yükselme, potansiyellerin ve yeteneklerin kendisine uygun ortamı ve şartları bulduğı için neşv u nemâ bulabilen bir ortamdır.*”⁵⁰

⁴⁶ Marshall Gordon, *Sosyoloji Sözlüğü*, (Terc.: Osman Akınbay, Derya Kömürcü), Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara, 1999, 84.

⁴⁷ Mahmut Tezcan, *Sosyolojiye Giriş Temel Kavramlar*, Şafak Matbaacılık, Ankara, 1995, 211.

⁴⁸ Kılıç, Ağçoban, *a.g.e.*, 224.

⁴⁹ Ali Şeriati, *Medeniyet ve Modernizm*, (Terc.: Ahmet Yükseköğlü), Bir Yayınları, İstanbul, 1985, 7-8.

⁵⁰ Şeriati, *a.g.e.*, 37.

Şeriatî, Muhammed İkbal'in Avrupa'daki modernleşme sürecinin Avrupa'yı dinsizliğe ve dinî değerlerden uzaklaşmayla neticelenecek bir sonuca sürükleyeceğine dikkatleri çektiğini aktararak İslam coğrafyasının kendi sorunlarını kendisinin çözmesi gerektiğini belirtmiştir. Bu durumu da “*Kâbe'nin hayat örtüsü İslam, Batı'dan Lat ve Menat putlarının getirilmesiyle ihya olmaz.*” vecizesiyle ifade etmiştir.⁵¹ Ayrıca Batılı olmayan ülkelerin -Japonya örneğinde olduğu gibi- kendi temel dinamiklerine dayanarak sorunlarını, kendilerine has yöntem ve metotlarla çözmeleri gerektiği pek çok mütefekkir tarafından vurgulanmıştır.⁵²

Modernizm'in, -genel kabule göre- 1850'li yılların sonu ile II. Dünya Savaşı'nın başlangıcına kadar olan süreci kapsadığı kabul edilir. Modernizm ifadesiyle bu süre zarfında özellikle sanat, edebiyat ve mimari alanlarında meydana gelen büyük ölçekli değişimler kast edilir.⁵³ Modernizm, geleneksel ve alışılmış olanı yeni olana uydurma çabası ve düşünce biçimi olarak bilindiği gibi aynı zamanda bir inanç ve öğretileri değişen koşullara uyarlama eğilimi olarak da bilinir. Bundan dolayı modernizm, geniş bir felsefî alanda aydınlanmayla irtibatlandırılan ideal ve kabullerin bütününü ifade eder. Daha geniş bir açıyla değerlendirildiğinde ise modernizmin, entelektüel dönüşümün meydana getirdiği dünya görüşünü, hümanizm, dünyevileşme ve demokrasi temeli üzerine yükselen bilimci, akılcı, ilerlemeci ve insan merkezci ideolojiyi ifade ettiği⁵⁴ söylenebilir.

1.6. Değerler Eğitimi

Değerler, faydaları ve gereklilikleri itibariyle pratik hayatta doğrudan gözlemlenebilir ve belli bir zihinsel süreç sonucunda duyumsanabilir olduğundan herkes tarafından bunların faydalı ve gerekli olduğu takdir edilmektedir. Çünkü duyumsanabilir olma durumu, doğrudan duyu organlarımıza ve aklımıza hitap ettiği için somuttur. Ne var ki bu vasıflara sahip olmayan değerler için ise aynı durumdan bahsedilemez. Çünkü bu kategoriye giremeyen değerler, ancak benimsenerek ve benimsetilerek var-

⁵¹ Şeriatî, *a.g.e.*, 84.

⁵² İhsan Çapcıoğlu, *Küreselleşme Kültür ve Din*, Otto Yayınları, Ankara, 2011, 269.

⁵³ Hulusi Arslan, “Ahlâkın Evrenselliği Açısından İslâm ve Modernizm” *İ. Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 41-60, 53.

⁵⁴ Cevizci, *a.g.e.*, 721.

lıklarını/geçerliliklerini sürdürebilir. Benimsenen hususların daha gizli ve zor sezilebilir olması, onların soyut özelliklerinden kaynaklanır. Benimsemenin ve benimsetmenin söz konusu olduğu her durum, onu doğrudan eğitimle ilişkili bir pozisyona sokar.⁵⁵ Değerler eğitimi, tam da bu noktada önem arz eder ve gerekli görülür.

1.6.1. Değerler Eğitiminin Önemi

Bireyin yetenek ve potansiyeline uygun bir şekilde, bir amaç doğrultusunda bireyi yetiştirip ve geliştirmek olarak tanımlanan eğitim, bireyin bilgi, inanç, duygu, tutum, alışkanlık ve becerilerinde bu amaca uygun değişiklik meydana getirme sürecidir. Değerler eğitimi ise bireyin ahlâkî davranışlarında değişiklik oluşturma sürecidir.⁵⁶

Bireylerin benimsediği değerlerin, bireyin sergilediği davranışlarının altında yatan en önemli tetikleyicilerin başında geldiğini söyleyebiliriz. Bu durum, değerlerin gerçek anlamda benimsenmesiyle doğru orantılı olsa da değerlerin davranışlar üzerindeki etkisini göstermesi açısından büyük önem taşımaktadır. Çünkü çoğu zaman beklentiler, menfaatler, korkular, tehditler gibi pek çok neden veya bahane savunulan değerlerin göz ardı edilmesiyle sonuçlanabilmektedir.

Birey tarafından benimsenerek içselleştirilmiş değerler, bireyin herhangi bir olay veya durumla karşı karşıya kaldığında ne şekilde ve nasıl davranacağına dair ön-bilgi ve fikir verir. Çünkü birey tarafından geçerli ve doğru olduğuna ikna olunmuş değerler, bireyin davranışına yön veren ve bireyin kişilik özelliklerinin bilinmesine imkân tanıyan standartların oluşmasını sağlar. Zira kişiliğin bir insanın kendine özgü ve az çok her zaman gözlenebilen davranış ve alışkanlıklarının tümü⁵⁷ şeklindeki tanımı, değerlendirmelerimizi açıkça desteklemektedir.

Bütün toplumların benimsediği değerleri yaşatarak sonraki nesillere aktarma çabaları, onların değerler eğitiminin, en önemli misyonu haline gelmiştir. Değerlerin sonraki nesillere aktarımı, değerler eğitimine verilen önemle doğru orantılıdır. Çünkü

⁵⁵ Necdet Karakaya, *Kur'an'da Beş Duyu ve Algı*, (Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi), Van, 2015, 134-135.

⁵⁶ Mehmet Zeki Aydın, *Okulda Ahlak Eğitimi ve Ahlak Öğretiminde Örnek Olay İncelemesi Yöntemi*, Nobel Yayıncılık, 2011, 56.

⁵⁷ Feriha Baymur, *Genel Psikoloji*, İnkılap Kitabevi, İstanbul, 1994, 253.

değerlerini sonraki nesillere aktaramayan toplumlar, varlıklarını devam ettiremezler.⁵⁸ Değerlerin doğruluğu-yanlılığı felsefî tartışmaların konusu olsa da değerler eğitiminin, hiçbir sistem ve devlet tarafından ihmal edilemeyecek kadar hayatî öneme sahip olduğu söylenebilir.

İçselleştirilerek benimsenmiş değerler, öğrenme, sosyalleşme ve olgunlaşma gibi faktörlere bağlı olarak değişime ve dönüşüme uğrasalar da olumsuz değişimlere karşı bireye önemli bir direnme gücü için kaynaklık eder. Olumsuz etkilenme ve değişmelere karşı koymada güç kaynağı olan değerler, olumlu ve pozitif değerler olarak nitelendirilirken; olumsuz davranışların pratiğe dönüşmesine kaynaklık eden değerler de olumsuz ve negatif değerler olarak nitelendirilmektedir.⁵⁹ Ne var ki bu nitelendirmelerin, -bireysel ve subjektif oldukları için- tartışmaya açık olmaktan kurtulamadıklarını belirtmemiz gerekmektedir.

Değerler, birçok yönden değişik şekillerde sınıflandırılabilir. Bu sınıflandırma biçimlerinden biri de davranışı etkileme fonksiyonu yönüyledir. Bu sınıflandırma biçiminde kişinin bilinçli olarak kabul ettiği, birey tarafından içselleştirilmiş, moral açısından en güçlü değerler önemli bir yere sahiptir. Öyle ki; bu değerlerin çiğnenmesi normal bireyde suçluluk ve utanma duygusunun uyanmasına sebep olmaktadır. Dinî ve ahlâkî değerler, bu tür değerlere verilebilecek örneklerdir. Estetik, sanatsal ve zevke hitap eden değerler ise daha alt düzeyde zorlayıcılığa ve yaptırımlara sahip değerlerdir. Birey çoğu zaman bunlara ahlâkî bir zorunluluk ve emredicilik baskısı hissetmeden sadece alışkanlık haline getirdiği için uymaktadır.⁶⁰

İslâmî değerler açısından da aynı şeyler söz konusudur. Çünkü Allah'ın yarattığı en üstün ve değerli varlık insandır. Allah, insanı bilgi ve üreticilik ile donatmıştır. Bilgi üretme yeteneği, insanı meleklerden üstün bir konuma yükseltmiştir: “*Bir zamanlar Rabbin meleklere: 'Ben yeryüzünde bir halife var edeceğim' demişti. Onlar da 'Orada bozgunculuk yapacak ve kan dökecek birini mi var edeceksin? Oysa biz seni överek tesbih ediyor ve devamlı takdis ediyoruz' dediler. Allah 'Ben muhakkak sizin*

⁵⁸ Mustafa Câbir Feyyâz el-Alvânî, *Makâsıdî Tefsîr, Kur'an-ı Kerim'i Amaç ve Hikmet Eksenli Anlamak*, Kuramer Yayınları, İstanbul, 2018, 85.

⁵⁹ Robert Frager, *Kalp Nefs ve Ruh*, (Terc.: İbrahim Kapaklıkaya), Gelenek Yayınları, İstanbul, 2011, 115.

⁶⁰ Joseph Fichter, *Sosyoloji Nedir*, (Terc.: Nilgün Çelebi), Atilla Kitabevi, Ankara, 2001, 148.

bilmediklerinizi bilirim· dedi ve Âdem 'e bütün isimleri öğretti.”⁶¹ İnsan tüm varlıkların ve onların bağlı olduğu kanunların bilgisine potansiyel olarak sahip olan tek canlıdır. Fakat insandaki “*kan dökücü ve fesat çıkarıcı*” olan yıkıcı güçlerin varlığı da bir gerçektir. Dolayısıyla insanın ahlâkî anlamda kusursuz ve mükemmel oluşundan söz edilememektedir.⁶²

İnsanın kendisini bütün eksik ve kusurlarıyla doğru bir şekilde tanıması, benliğini bunlardan arındırarak erdemli bir kişilik sahibi olmaya çalışması, onun temel görevidir. Sayısız başarı ve gelişmenin temelinde insandaki bilgi ve yaratıcılık yeteneğinin önemli yeri vardır. Fakat insanın gerçek değeri ve mutluluğu ahlaklı ve erdemli olmadaki başarısına bağlıdır. Bilgi, sanat ve yetenek başlı başına bir değer olmakla birlikte bu değerler, insanın iyi ve erdemli olmasına katkı sağladıkları oranda gerçek işlevlerini yerine getirmiş olur. Doğru ve yeterli bilgi her alandaki gelişme ve ilerlemenin temel şartıdır. Bilgi ve bilinç olmaksızın değerler alanına ulaşamaz fakat tek başına bilgi de kendiliğinden değer üretmez. Bu nedenledir ki Hz. Peygamber kendisinden yararlanılmayan, ahlak ve davranışa yansımayan ilimden Allah'a sığınmıştır.⁶³ İnsanlığın kalitesini yükseltmeyen değerler, özelde bireye genelde ise topluma fayda vermeyen tutum, davranış ve bilgiden sıyrılmak bir zorunluluktur. Bu zorunluluğun dışında kalmak, bireye anlamsız bir yükten başka anlam taşımamaktadır.⁶⁴ Yeterli bilgi birikimine sahip olduğu halde beşerî arzuların güdümüne girmiş bir insanın ahlâkî çöküşü daha hızlı ve tehlikeli boyutlara ulaşabilmektedir.⁶⁵

1.6.2. Değerler Eğitiminin Amacı

Eğitimin tanımı yapılırken eğitimin, belirli bir amaca yönelik yürütülen davranış değiştirme ve davranışı pekiştirme süreci⁶⁶ olduğundan bahsedilmektedir. Amacı olmayan bir faaliyetin; bir oku, gözü kapalı bir şekilde hedefe isabet ettirmeye çalışma çabasından başka bir şey olmayacağı malumdur. Bu betimlemeden hareketle değerler

⁶¹ Bakara, 2/30-33.

⁶² Hökelekli, *a.g.m.*, 46-47.

⁶³ Tirmizî, *es-Sünen*, 3482; Ebû Dâvûd, *es-Sünen*, 1549; en-Nesâî, *es-Sünen*, 5470.

⁶⁴ Cuma, 62/5.

⁶⁵ Hökelekli, *a.g.m.*, 47.

⁶⁶ Aydın, *a.g.e.*, 56.

eğitiminin belli bir amacının olduğundan bahsedilmesi gerekir. Çünkü değerler, toplumun yapı taşı olan fertlere, neleri önemsemeleri ve tercih etmeleri gerektiğini en doğru şekilde nasıl yaşanabileceğini öğretme iddiasında olan düşünce ve kabuller yekûnudur. Her eğitimin bir amacının olması, hedeflenen başarıyı en doğru biçimde elde etmek için zorunluluk arz eder. Neredeyse bütün eğitim sistemleri, kendisini oluşturan ve geleceğini emanet edecekleri bireylerin, vatanlarını seven, ahlaklı, sağlıklı, çalışkan, düzen sağlayıcı, adaletli, girişimci vb. olumlu vasıflara sahip olmasını amaçlamaktadır. Bundan dolayı, eğitim kurumları ve sistemleri, bu olumlu vasıflara sahip bireylerin yetişmesi için insanlara rehberlik etmek amacıyla kurulmuş ve oluşturulmuşlardır.⁶⁷

⁶⁷ Oktay Akbaş, “Değer Eğitimi Akımlarına Genel Bir Bakış”, *Değerler Eğitimi Dergisi*, 6, 2008, 10.

2. DEĞERLER EĞİTİMİ VE TEMELLERİ

Avrupa'da aydınlanma dönemi olarak da isimlendirilen, dünyaya yeni bir yaşam tarzı ve düşünce biçimi sunan büyük çaplı sosyolojik değişim ve dönüşümlere genel olarak modernizm adı verilmektedir. Modernizm, akılcılık ve din karşıtlığı temeli üzerine bina edilmiştir. Bu yeni değişim ve dönüşüm olgusu, gelenekleri ve inançları eleştiriye açmıştır. Gelenek ve kutsala olan inanç, başlarda bu eleştirilere karşı savunma pozisyonunda mücadele etse de zamanla Modernizmin karşı hamleleri sonucunda yenilgiyi kabullenmek zorunda kalmıştır. Buna rağmen Modernizm, kutsal ortadan kaldıramamıştır. Kutsal da yeni şartlara ayak uydurarak modern çağın dayatmalarıyla yeni bir forma bürünüp varlığını sürdürmeye devam etmektedir.⁶⁸

Modernizmin teorisyenleri kabul edilen düşünürler, bu yeni anlayış ve düşünce biçimini kitlelere mal etmek için ulus devletlerin kontrolünde ve onların desteğiyle oluşturulacak eğitim faaliyetlerinin teorik boyutunu kurmaya çalıştılar. Bu amaçla da modern dünyanın ve modern toplumun kurulması için ulus devletlerin desteklerini açıktan talep ettiler. Erasmus, Luther, Comenius, Rousseau ve Humboldt bu teorisyenlerin önde gelenlerindendir.⁶⁹ Hatta Luther, 1524 yılında The Councilmen of All Cities in Germany konseyine yazdığı bir mektupta devletlerin modern eğitim faaliyetlerini neden desteklemeleri gerektiğini uzun uzadıya açıklamıştı.⁷⁰ Ayrıca Rousseau'nun fikirleri, modern eğitim sisteminin politik yönlerini ve milliyetçiliğin yayılmasının en başından beri bu sistemin ana hedeflerinden biri olduğunu açıkça göstermektedir.⁷¹

Avrupa aydınlanmasının sebep olduğu değişim ve yeni dünya düzeninin zorlayıcı etkileri, aynı şekilde İslam dünyasında da kendisini görünür kılmaya başlamıştır. Modernizm akımı, tüm dünyayı etkilediği gibi Fas'tan, Endonezya'ya bütün İslam ülkelerini de etkisi altına almıştır. Değişik fikir akımlarıyla modernizmin meydan okumalarına cevap vermeye çalışan İslam ülkeleri de bu meydan okumaların baskısına daha fazla direnemeyip oluşan yenedünyaya adapte olmak zorunda kalmıştır. İslam'ın

⁶⁸ Ahmet Faruk Kılıç, Sıddık Ağçoban, "Gelenek ve Modernizm Bağlamında İslam", *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, XV, 28, 45.

⁶⁹ Azra Kianinejad, *The Nature of Modern Schooling and the Question of Moral Education*, Proceedings of the 34th Annual Conference on Critical Thinking and Learning The Philosophy of Education Society of Australia, Hong Kong, 2005, ss. 267-275, 3-4.

⁷⁰ Brandt Walther, *Luther's Works*, Volume 45 (Christian in Society II), Philadelphia, 148.

⁷¹ Kianinejad, a.g.m, 4-5.

temel kaynaklarına uygun ve modernizmle örtüştürülebilecek değişimleri mümkün kılmaya çalışan Müslüman düşünürler arasında fikir birliği oluşmamıştır.⁷² Sanırım kısa vadede bu birliğin sağlanamayacağını söylemek mümkündür.

Tarih boyunca insanlar arasında en çok göze çarpan ve insan ilişkilerinde önemli bir yere sahip olan hususların başında menfaat ve çıkar birlikteliği gelmektedir. Her dönemde insanlar, kişisel ve toplumsal çıkarlarını önemsemiş -hatta öncelemiş- ve bu çıkarları korumak için büyük savaşları bile göze alabilmişlerdir. Çıkarıcı birtakım insanlar ve gruplar, çıkarlarının devamını sağlayabilmek için ahlâkî değerleri ortadan kaldırmak amacıyla onların dejenere edilebilmesi için faaliyet göstermiş ve bunu teşvik etmek için yoğun çabalar sarf etmişlerdir. Bu çıkarıcı gruplar, ahlâkî değerlerin toplum tarafından sahiplenilmesini ve özümsemesini, çıkarlarının devamını engelleyecek en büyük tehditlerden biri olarak görmüşlerdir. Dolayısıyla çıkarlarının devamını engelleyecek bu büyük tehdidi (!) ortadan kaldırmak için bütün imkânlarını seferber etmekten çekinmemişlerdir.⁷³

Allah inancı, ölümden sonraki hayatta yaptıklarının hesabını verme gibi düşünceler, insanları ahlâkî bir yaşamı benimsemeye mecbur bırakır. Bu düşüncelere kaynaklık eden din ve evrensel değerler, bu çıkarıcı gruplar tarafından düşman ilan edilmektedir. İnsanlara bunları unutturarak onları kendileri için bir tehdit olmaktan çıkarmak amacıyla Allah'a karşı sorumluluk bilincini ortadan kaldırmayı en önemli politika ve hedefleri haline getirdiler.⁷⁴ Bunu mümkün kılmak için bilimi, araç olarak kullanılmaktan çekinmediler. Farklı ideolojiler, bu amacı gerçekleştirmek için oluşturuldu ve desteklendi.⁷⁵ Sonuç farklı olarak çıkar gruplarının 20. yüzyılın sonlarına gelindiğinde ahlâkı ve ahlâkî değerleri büyük oranda bozdukları söylenebilir.

Ne var ki modern çağda ahlakın dinden uzaklaştırılması, pragmatizmin ciddi bir şekilde desteklenmesi, hayatın bütün birimlerinde teşvik edilmesi ve özendirilmesi, büyük sorunları da beraberinde getirmektedir. Dejenere olmuş günümüz nesillerinin

⁷² Kılıç - Ağçoban, *a.g.m.*, 46.

⁷³ İbrahim Coşkun, *İman-Ahlak İlişkisi ve Değerler Eğitimi, Değerler ve Eğitim*, Dem Yayınları, İstanbul, 2012, 117-138.

⁷⁴ Seyyid Ahmet Arvasi, *İnsan ve İnsan Ötesi*, Burak Yayınları, İstanbul, 2007, 107.

⁷⁵ Coşkun, *a.g.e.*, 119.

nasıl eğitilmesi gerektiği ve değerlerin onlara nasıl kazandırılabilceği hususu, bu büyük sorunlarından biridir. Globalleşen günümüz dünyasında mevcut dünya düzeninin kurucuları ve devam ettiricileri tarafından dayatılan seküler ahlak, Müslüman ülke ve toplumları da büyük oranda etkisi altına almayı başarmıştır.⁷⁶ Söz konusu seküler ahlakın, ülkemizde de ahlâkî ve millî değerlerimizde büyük bir yozlaşmaya ve savrulmaya sebep olduğu müşahade edilmektedir.⁷⁷ Ahlâkî değerlerde meydana gelen bu yozlaşma ve dejenerasyon, sınır tanımaz bir zihniyetin türemesine sebep olmuştur. Bu sınır tanımazlığın sebep olduğu suçlar ve taşkınlıklar, değerlerin ve değerler eğitiminin dinle alakası olmadan ideal bir biçimde olumlu sonuçlara ulaşmanın mümkün olmayacağını gösteren önemli bir işaret ve belirti olarak değerlendirilebilir.⁷⁸

Günümüz dünyasında meydana gelen küresel çaplı sosyal değişim ve dönüşümler, İslam ülkeleri tarafından zamanında takip edilmediği gibi kasıtlı bir biçimde ihmale de uğratılmaktadır. Bu ülkeler, toplumsal problemlerle yüzleşmek zorunda kaldığında ise ülkelerin bu problemlere doğru çözümler bulması genellikle mümkün olmayabilmektedir. Çözüm bulamamanın en önemli sebepleri arasında yetişmiş insan kaynağının yetersizliği ilk sırada yer alsa da bu tek sebep olarak gösterilemez. Bunun yanı sıra indirgemeci ve kapsayıcılıktan uzak bir zihniyet, problemleri çoğunlukla gerçeklikten kopuk bir şekilde ele almak, sorunların kaynaklarını doğru tespit edememek, olgu ve olayları doğru değerlendirememek problemlerin çözülememesinin diğer sebeplerindendir.⁷⁹

Bugün modern dünyanın öncüleri olarak kabul edilen Avrupa ve Amerika'da ilk ve orta dereceli okullarda sıkça rastlanan bulaşıcı cinsel hastalıklar ve hamilelikler, okullarda cinsel eğitim derslerinin verilmesi gerektiği düşüncesini tetiklemiş, bu durum da müfredatın bu sorunları çözmesine yönelik adımların atılmasını zorunlu kılmıştır. Ama alınan tüm önlemlere rağmen sorun çözülememiştir. Aynı sorun, kapkaç,

⁷⁶ Coşkun, *a.g.e.*, 120.

⁷⁷ Abdullah el-Halife, "İslam'da Suç Eğilimine Karşı Koruyucu Bir Mekanizma Olarak Dindarlık", *İslami Sosyal Bilimler Dergisi*, 2(2), 12.

⁷⁸ Coşkun, *a.g.e.*, 122.

⁷⁹ Ayrıntılı bilgi için bakınız: John Esposito, John Donohue, *Değişim Sürecinde İslâm*, (Terc.: Ali Yaşar Aydoğan- Aydın Ünlü), İnsan Yayınları, İstanbul, 1991.

silahlanma vb. olaylarda da görülmektedir.⁸⁰ Bu önlemlerin ilgili sorunları çözümlememesinin temel sebebi, ahlâkî değerlerin dinden koparılmış olmasına bağlamamız yanlış bir değerlendirme olmayacaktır.

Biesinger, hayatını benimsediği değerlere göre yaşama gayretinde olan birey ve toplumların, olay ve olguları benimsedikleri değerlerden bağımsız bir şekilde algılayamayacaklarını belirtir.⁸¹

2.1. Modern Değerler Eğitiminin Temelleri

Modernleşmeyi tetikleyen en önemli unsur, kilisenin akıl ve bilimle çatışan doğmalarıydı. Bu yüzden modernleşme, teolojik yaşam biçiminden sıyrılmış bir bilimsel düşünce sistemiyle hareket etmektedir. Kilisenin hakikate karşı olması ve en açık bilimsel gerçekleri dahi inkâr etmesi, bilim ve kilisenin mücadelesinde kamuoyu desteğini bilime yönlendirdi. Bu süreç aydınlanmanın da desteğini arkasına alarak daha geniş kitleler tarafından kabul görmeye başlamıştır.⁸² Sürecin başlarında değerler, sübjektif bir alan olarak kabul görürken sürecin sonuna doğru insan hak ve hürriyetleri gibi evrensel değerler, Batı'ya ait değerlermiş gibi algılanmıştır. Bu algılanmanın altında yatan en önemli etken, Batı'nın kendisini bilimsellik ve rasyonellik ölçülerine uygun olarak değişim ve dönüşümünü tamamlamış yegâne toplum olarak görmesinin sonucunda meydana gelmiştir.⁸³ Galiplerin bu algılama biçimi, mağlup toplumlarda da kısa zamanda etkisini göstermiş ve Batı medeniyeti, ilericiiliğin ve modernliğin merkezi olarak kabul görmüş ve Batı medeniyetine ait değerler, tüm insanların özlemini çektiği ve herkesin sahip olmak istediği evrensel değerlermiş gibi takdim edilmiştir.⁸⁴

2.1.1. Pozitivizm

XIX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren sıkı bir pozitivizm ve bilimsellik anlayışı gelişerek dünya çapında önemli bir paradigma değişimine sebep olmuştur. Dünya çapında gözlemlenen ve hemen hemen bütün ülkelerde etkili olan bu yeni paradigma

⁸⁰ Kenan, *a.g.m.*, 262.

⁸¹ Polat, *a.g.m.*, 148.

⁸² Taylan Altuğ, *Modern Felsefede Metafiziğin Elenmesi*, Belge Yayınları, İstanbul, 2016, 48-49.

⁸³ Paul Feyerabend, *Bilim Kilisesi*, (Terc.: Cevdet Cerit), Pınar Yayınları, İstanbul, 1991, 112.

⁸⁴ Ross Poole, *Ahlâk ve Modernlik*, (Terc: Mehmet Küçük), Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 1993, 41.

değişikliği, gerçeklik ve değerlerle ilgili duygu ve düşünceleri de birbirine zıt iki kutba ayırmayı başarabilmiştir.⁸⁵

Gerçek bilginin yalnızca duyular vasıtasıyla alınmış ve deneyle doğrulanmış bilgiler olduğunu savunan pozitivizm, günümüze kadar etkisini sürdürmeyi başarabilmiştir. Hatta bu etki, bilim ve düşünce dünyasında hâlâ güçlü bir etkiye sahip bulunmaktadır.⁸⁶

Başta Fransa, İngiltere ve Almanya’da olmak üzere Avrupa’nın birçok ülkesinde aydınlanma, Fransız devrimi ve Sanayi Devrimi gibi sosyolojik olayların zincirleme etkisiyle büyük toplumsal değişim ve dönüşümler yaşanmıştır.

Sanayi Devrimi, sakın bir şekilde gerçekleşen sosyolojik bir dönüm noktasıdır. Bu devrim, sakinliğine rağmen insanların hayatlarında köklü değişimlere sebep oldu. Devrimin sebep olduğu değişimler, benzer tarihsel olaylardan daha derin ve daha etkili oldu. Çünkü makinelerin icadı, tüm sosyal kurumları ve ekonomik yapıyı dönüştürdü. Dönüşüme uğrayan yeni şartların etkisiyle toplumun ahlakı ve inançları değişmeye başladı.⁸⁷ Sanayi Devrimi sırasında bilim, sosyal felsefenin metodolojilerini ve içeriğini de değiştirdi.⁸⁸

Endüstriyel değişimin başlarında sosyal hayatta görülen en büyük değişmelerin başında aile yapılarının da değişmesiydi. Geniş aileler, yerlerini çekirdek ailelere terk ederken, mülkiyet hakkı, boş zaman olgusu, sosyal haklar yeniden şekillendirdi. Bu durum, anlamını dinden alan eski yaşam biçiminin artık terk edildiği anlamına geliyordu.⁸⁹

Bu olayların temelinde yatan en önemli etken ise Kilisenin halka olan yoğun baskısı ve en bariz bilimsel gerçeklerle dahi giriştiği dogmatik ve usandırıcı savaşıdır. Bundan dolayı, artık kaçınılmaz olan toplumsal değişim ve dönüşüm taleplerine yeni

⁸⁵ Seyfi Kenan, “Modern Eğitimde Kaybolan Nokta: Değerler Eğitimi”, *Eğitim Bilimleri Dergisi*, 2009, 260-295, 262.

⁸⁶ John Macionis - Linda Gerber, *Sociology*, Canadian Edition, Londra, 1982, 89-90.

⁸⁷ Jawaharlal Nehru, *Glimpses of World History*, Oxford University Press, Oxford, 1989, 135.

⁸⁸ William Fraser Connell, *A History of Education in the Twentieth Century World*, Curriculum Development Centre, Canberra, 1980, 83-84.

⁸⁹ Bertnard Russell, *A History of Western Philosophy*, New York, 1946, 152.

metot ve yöntemlerle yön vermek gerektiği düşüncesinden hareket eden pozitivist düşünürler bu ayaklanmaları belli bir yöne kanalize etmeyi başaramamışlardır. Auguste Comte, bu düşünürlerin en önemlilerinden biridir. Çünkü hem sosyoloji biliminin kurucusu hem de din sosyolojisinin önde gelen simalarından biri olarak tanınır. Comte, toplumda baş göstermiş ve acilen çözülmeyi bekleyen bu önemli sorunların çözümü olarak bilimin ve insan aklının birbirini takip etmesi, desteklemesi gerektiği düşüncesini ileri sürmüştür. Comte, pozitivist düşüncenin etkisiyle Tanrı kanunlarını kaldırarak, yerine doğa kanunlarını koymuştur. Comte, toplumsal ilerleme ve gelişmenin varacağı son durağın pozitif toplum olacağını iddia etmiştir. Comte Dini olarak da anıldığı halde pozitivistizmin kurucusunun kim olduğu konusu, bilim dünyasında hâlâ tartışmalara konu olmaya devam etmektedir.⁹⁰

Bu kısa girişten sonra pozitivistizm kavramının neyi ifade ettiğini daha açık ve net olarak belirtmemiz gerekmektedir. Bu yüzden kavramın tanımı ve tarihsel gelişim süreci üzerinde duracağız.

2.1.1.1. Tanımı ve Tarihsel Gelişimi

Pozitivistizm, sözlükte “*gerçek, olgu, kesin, kanıtlanmış ve olumlu*” gibi anlamlara gelmektedir.⁹¹ Pozitivistizm, deneye dayanan ve deneysel olan, yalın olgularla ilgilenen, olması gerekenden ziyade var olan ile ilgilenen ve olumlu için kullanılan sıfat şeklinde tanımlanmaktadır.⁹²

Pozitivistizmin kökeni, eski Yunan sofistlerine ve III. yüzyıl düşünürlerine kadar uzanır. Auguste Comte tarafından sistematik bir hale getirildiği için pozitivistizm, Comte dini olarak bilinir.⁹³ Comte’la özdeşleştirildiği için de Comte pozitivistizmi denir.⁹⁴

⁹⁰ Cihan Ballıkaya, “Pozitivistizm: Tarihsel Süreç İçerisindeki Gelişimi ve Sosyolojik Düşünceye Etkileri”, *Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 2015, 33, 87-106, 88.

⁹¹ İlhan Kutluer, “Pozitivistizm”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul, 2006, 34/335.

⁹² Cevizci, *a.g.e.*, 706.

⁹³ Ballıkaya, *a.g.m.*, 88.

⁹⁴ Pickering, “Auguste Comte and the Saint-Simonians”, *French Historical Studies*, 211–236, 1993a: 580-581; Kutluer, *a.g.m.*, 335.

Comte'un felsefesi, zamanla daha önce hüküm süren teolojik ve metafizik biçimlerin yerini alarak egemen hale gelmeye başladı.⁹⁵

Pozitivizm kavramını ilk kez kullanan kişi Comte olduğu için pozitivizm onunla özdeşleşmiş olsa da bazı eserlerde pozitivizmin asıl kurucusunun Comte'a uzun yıllar hocalık yapmış olan Saint Simon olduğu ifade edilmektedir. Örneğin Cemil Meriç, Saint Simon adlı eserinde bu durumu özellikle belirtmektedir: “Uzun zamandan beri Saint Simon'un ana fikirleri üzerine kafa yormaktayım. Bu filozofun ilmi yönelişle ilgili düşüncelerini sistemleştirmeye, onları geliştirmeye ve olgunlaştırmaya çalıştım. Pozitif çalışma sistemi bu çalışmadan doğdu... Bu beyanatı şunun için arz ediyorum: Çalışmalarım beğenilirse, bu takdirin gerçek mercii pozitif mektebin kurucusudur. Ben de o mektebe bağlı olmakla şeref duymaktayım.”⁹⁶

Pozitivizm, 1850'den sonra Avrupa ülkelerinde birtakım farklılıklara ve dönüşümlere de uğrayarak yaygınlık kazanan bir felsefe akımıdır. Bu akım ilk defa 19. yüzyılda sosyal pozitivizm ve evrimci pozitivizm olmak üzere iki ayrı kola ayrılmıştır. Sosyal pozitivizm, Comte tarafından kurulmuştur. Sosyal pozitivizm, bilimin yöntemi ve sonuçlarını kullanarak daha âdil bir sosyal örgütlenmenin mümkün kılınabileceği iddiasına dayanmaktadır. Herbert Spencer'in öncülüğünü yaptığı evrimci pozitivizm ise doğa kavramı üzerine temellendirilmiş olup özellikle fizik ve biyoloji alanlarını esas almıştır.⁹⁷

Pozitivizmin temel düşünce yapısı ve kabulleri şu şekilde sıralanabilir:

- 1- Geçerli tek bilgi, bilimsel bilgidir.
- 2- Bilginin biricik nesnesi, somut karşılığı olan olgulardır. Bu yüzden somut karşılıkları olmayan metafizik ve teolojik düşünceler olgusal karşılıktan yoksun oldukları için bilginin nesnesi olamazlar ve bunlar üzerine hüküm bina edilemez.

⁹⁵ Martyn Hammersley, “From Positivism to Post-Positivism: Progress or Digression?”, Teoria Polityki, Sayı: 3, 2019, 175–188, 176.

⁹⁶ Cemil Meriç, *İlk Sosyolog İlk Sosyalist Saint Simon*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2006, 217.

⁹⁷ Kutluer, a.g.m, 335.

- 3- Felsefe bilim dışı olarak nitelenebilecek yöntem ve araştırma biçimlerine sahip olamaz. Felsefenin biricik görevi, bütün bilimler için ortak olan genel araştırma ve inceleme yöntemleri ortaya koymak olmalıdır.
- 4- Evrensel tek bir yöntemden bahsedilecekse o da hem beşerî hem de doğa bilimleri için söz konusu olabilecek yegâne yöntem olabilir. Bu yöntem de bütün bilimlerin fiziğe indirgenebileceğidir.⁹⁸

Pozitivizm, fizikî bilimler için bir yöntem ve metodoloji ortaya koyarken metafizik ile fizik arasına aşılması adeta imkânsız yüksek duvarlar koyar. Bu durum, metafiziğin fizik gibi deneyle ispatlanamayan niteliğinden kaynaklanmaktadır. Pozitivistler bu durumu o kadar ileri götürmüşlerdir ki onlar için, beş temel duyuyla duyumsanamadığından dolayı Tanrısal ve metafizik ögeler pozitivizmin dışında tutulmaktadır.⁹⁹ Bu düşüncelerini, duyuları fizyolojik hayatın en yalın ve en basit unsuru olduğu kabullerine dayandırmaktadırlar. Böylece duyumsama sürecinde algılanan verilerin her zaman başka unsurlarla karıştığı gerçeğini göz ardı ediyorlardı.¹⁰⁰ Bunun yanı sıra manevi yapının özellikleri, mizaç, eğitim biçimi, büyütölme şekli, çevre ve alışkanlıklar gibi sübjektif farklılıkları da göz önünde bulundurmuyorlardı.¹⁰¹

Comte'un bu ifadelerinden de açıkça anlaşılacağı gibi üzerinde düşünülmesi gereken ve insan için değer ifade edecek yegâne bilgi türü bilimsel bilgi olmalıdır. Vahye ve sezgiye dayalı bilgiler, bilimsel olmadığından kayda değer bulunmamıştır.¹⁰²

Modern pozitivizmin doğmasında ve gelişmesinde deneysel bilimlerin son iki yüz yılda göstermiş olduğu olağan üstü ilerlemelerinin büyük etkisi olmuştur. Fransız bilim adamlarının kimya ve fizyolojideki başarıları bu ilerlemelerin en önemli örneklerindendir. Kepler, Galileo ve Newton'un yerleştirdiği bilim ilkeleri, modern zamanlarda fizyoloji, kimya vb. deneysel bilimlere de uygulandı. Bu durum, modern insanın dünya ve hayat görüşlerinin köklü bir biçimde değişmesini sağladı. Çünkü pozitivizm, bundan dolayı insanın dünya, hayat ve varlık görüşünde sadece pozitif bilimlerin bilip

⁹⁸ Kutluer, *a.g.m*, 335-336.

⁹⁹ Auguste Comte, *Pozitif Felsefe Kursları*, (Terc.: Erkan Ataçay), Sosyal Yayınları, İstanbul, 2001, 41.

¹⁰⁰ Georges, Dwelshauvers, *Genel Psikoloji*, I, (Haz.: Arif Arif Topgöz), Sayfa Yayınları, İstanbul, 2012, 241.

¹⁰¹ Aldous Huxley, *Algı Kapıları - Cennet ve Cehennem*, (Terc.: Mehmet Fehmi İmre), İmge Kitapevi, Ankara, 2013, 12.

¹⁰² Sigmund Freud, *Psikanaliz Üzerine*, (Terc.: İhsan Kırımlı), Sayfa Yayınları, İstanbul, 2012, 180.

doğruladığı tasarımları kullanması gerektiğini savunmaktaydı. Böylece Comte, insanın kültür hayatı üzerine bir bilim kurmayı, temel uğraşı alanı olarak seçmişti.¹⁰³

Görünen o ki bu temel düşünce ve kabuller, yeni bir dünya görüşü ve paradigmasının oluşmasında önemli bir etkiye sahip olmuş ve modern dünya insanının varlığı algılama biçimlerini kökünden etkilemiş ve değiştirmiştir. Bu yüzden modern değerler eğitimi sisteminin temelinde pozitivizmin yer aldığı kabul edilmektedir. Modern dünya insanına pozitivizm, metafiziği, dinleri, duyumsananın ötesinde bir gerçeklik alanının olabileceği ihtimalini reddettirdi. Bundan dolayı, modern değerler sistemi, tanrısal ve metafiziğe ait tüm unsurlardan soyutlanmış, teolojiden uzak bir sistem olarak nitelenebilmektedir.

2.1.1.2. Arka Planı

Pozitivizm, aydınlanma hareketleri üzerine bina edilmiş bir düşünce ve dünya görüşüdür. Aydınlanma hareketleri de Rönesans ve reform hareketleri üzerine inşa edilmiştir. Çünkü Avrupa’da insanın hazır bulduğu gelenek şemalarından kopup hayatının düzenini kendi aklı ile bulmaya girişmesi çabası Rönesans ile başladığı ifade edilmektedir.¹⁰⁴

Rönesans, XIV. yüzyılda İtalya’da başlayan ve etkisini Avrupa’nın diğer şehirlerinde de gösteren bir kültür hareketinin adıdır.¹⁰⁵ Rönesans ve reform hareketleriyle birlikte Avrupa’da hem kültürel hem de bilimsel anlamda etkisi günümüze kadar süren ve hâlâ devam eden köklü değişimler yaşanmaya başlamıştır.¹⁰⁶ Bu etkiler, daha uzun yıllar varlığını sürdürecektir gibi görünmektedir.

Batı, Rönesans ile birlikte insanlığın kilisenin skolastik, baskıcı etkisinden kurtulduğunu ve aklın rehberliğinde arzulanan başarıya ulaştığını düşünmektedir. Bu değişimin doğal sonucu olarak da dinin yerini bilimin almasından memnun olan batı bunu büyük bir başarı olarak kabul etmektedir. Burjuvazinin doğmasıyla Avrupa’da

¹⁰³ Macit Gökberk, *Felsefe Tarihi*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1993, 465.

¹⁰⁴ Gökberk, *a.g.e.*, 325.

¹⁰⁵ Şafak Ural, *Bilim Tarihi*, Çantay Kitabevi, İstanbul, 2016, 203-204.

¹⁰⁶ David West, *Kıta Avrupası Felsefesine Giriş*, (Terc.: Ahmet Cevizci), Paradigma Yayınları, İstanbul, 2020, 25.

gelişen sosyolojik ve felsefi öğretilerle Rönesans, orta çağdan modern çağa geçişte köprü vazifesi görmektedir.¹⁰⁷

Hristiyanlık, ilk dönem batı kültürünün temelini meydana getirmektedir.¹⁰⁸ Rönesans ve Reform hareketleri her ne kadar bu temeli sarsan eleştiri faaliyetleri olsa da, batı kültürüne ve medeniyetine hâlâ kaynaklık etmektedir.

Rönesans kavramı, daha çok sosyal ve kültürel alanlardaki değişim ve dönüşümü ifade ederken reform kavramı ise din ve kilise alanında yapılan değişim ve dönüşümleri ifade etmektedir. Reform kelimesi, Latince bir kelime olup aslı reformare ve reformatio'dur. Anlamı ise bir şeye yeniden şekil vermek demektir. Bu kavram, daha önce de farklı düşünürler tarafından kullanılmışsa da sosyal ve kültürel konjonktür uygun olmadığı için istenen seviyede etkili olamamıştır. Ne var ki reform kavramı özellikle XVI. yüzyılda Katolik kilisesini eleştirmek ve Kitâb-ı Mukaddes'i temel almak suretiyle Hristiyanlığın aslına dönülmesi, Kitab-ı Mukaddesi anlamak için kilisenin aradan çıkarılması gerektiğini savunan harekete verilen isim olarak bilinir.¹⁰⁹

Önceki bütün reform girişimleri Katolik kilisesi çerçevesinde kaldığı için doktrinel bir eleştiri yapılmamıştı. Kilisenin yapısı ve yanılmazlığı gibi doktrinler, onun kendi başına bir değişimi sağlamasının mümkün olmayacağını göstergeleriydi. Bu yüzden eleştirilerin sadece kiliseye yöneltilmesiyle hedeflenen köklü değişimin sağlanmayacağı görüldüğünde XVI. yüzyılda eleştiriler ve reform talepleri kilisenin yanı sıra doktrinlere de yöneltilmiştir. Böylece yeni siyasî otoriteye bağlı bulunmayan bağımsız ve reformist gruplar ortaya çıkmıştı. Martin Luther ve John Calvin, sistematik ve kararlı eleştiri ve düşüncelerinden dolayı, reform hareketlerinin liderleri olarak görülürler. Reform hareketleri ekonomik, sosyal, siyasal, dinî ve askerî açıdan önemli gelişmeleri tetiklemiştir. Bunun sonucunda ise XVII. yüzyılın ortalarına kadar süren Pro-

¹⁰⁷ Cevizci, a.g.e, 432.

¹⁰⁸ Mahmut Dündar, "Batı Bilim Geleneğinin Oluşumunda İslâm Biliminin Etkisi", *Uluslararası Prof. Dr. Fuat Sezgin Bilim Tarihi Sempozyumu Sempozyum Kitabı*, (Editör: Zeki Taştan), Van, 2019, 238-253, 251.

¹⁰⁹ Acques Waardenburg, "Reform", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, XXXIV, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 2007, 533.

testan-Katolik din savaşları, Avrupa'nın büyük bir kısmının yok olmasına sebep olmuştur. Savaşlar, büyük oranda Protestanların yenilgisiyle sonuçlandığından, bu savaşlardan sonra Protestanlar, zorla Katolikleştirilmeye alışılmıştır.¹¹⁰

Aydınlanma hareketlerinin merkezinde insan yer almaktadır ve aydınlanmanın konusu insandır. Bundan dolayı insanın hayatı ve varlıđı anlama, algılama biçimi din ve geleneklerden arındırılmıřtır. Yeniden inşa edilme anlamına gelen bu algılama biçimi aydınlanmanın tanımları arasında yer almaktadır. Kant'ın aydınlanma tanımı ise řu řekildedir: *“kendi suçu ile dūřmūř olduđu bir ergin-olmayıř durumundan kurtulup aklını kendisinin kullanmaya bařlamasıdır.”*¹¹¹ Kant bu tanımıyla, insanın içine dūřtūđu kōtū durumdan dolayı aklın kendisini sorumlu tutmaz. Aksine insanın aklını kullanmaması yūzūnden kōtū durumlara dūřtūđūnū anlatmaya çalıřır. Bu da demek oluyor ki insan, aklını kullanmaya bařlarsa maruz kaldıđı kōtū durum ve řartlardan kurtulmanın yollarını bulabilme potansiyeline sahiptir.

Aydınlanmada insanın varlıđının anlamı ve bu dūnya içindeki yeri, bir problem olarak ele alınmıřtır. Bu problemin ōzūmū için verilen yanıtlar, Batı dūnyasının kūltūr yapısı üzerinde çok derin etkilere sebep olmuřtur. Bundan dolayı yūzyılın sonuna dođru gerçekleřen Fransız devrimi, bir yōnūyle bahsi geçen dūřūncelerin politik-sosyal alana uygulanmasından ibarettir.¹¹²

Būtūn bu açıklamalara dayanarak diyebiliriz ki aydınlanma, orta çađın kapanmasıyla birlikte çađın hayat anlayıřına karřı yeni bir dūnya gōrūřu olarak ortaya çıkmıřtır. Bōylece aydınlanma insanlar üzerinde derin etkileri olmuř sosyal-kūltūrel ve dinī deđiřimleri beraberinde getirmiř önemli ve uzun bir sūrece bađlı gerçekleřmektedir.

2.1.2. Materyalizm

Materyalizm, *“maddecilik”* anlamına gelir ve Latince materia (madde) kelimesinden tūremiřtir. Materyalizm, varlığın maddeden ibaret olduğunu ve maddeden başka bir hakikatin olmadığını savunur. Bundan dolayı, metafiziğin hakikate bakan bir

¹¹⁰ Waardenburg, *a.g.m*, 531.

¹¹¹ Gōkberk, *a.g.e*, 326.

¹¹² Gōkberk, *a.g.e*, 325.

yönünün olmadığını kabul eder. Hatta bilinç, duygu, düşünce vb. soyut unsurların bile madde kaynaklı olduğunu iddia eder.¹¹³ Materyalizmin varlığı ve olayları algılama biçimi bu şekilde olduğu için olup biten her şeyi maddî sebeplerle açıklamayı tercih eder. Bunun kaçınılmaz sonucu olarak da tabiatüstü bir yaratıcının, varlığın ve varlık alanının olmadığını, ileri sürer. Bundan dolayı da materyalizm, özü itibariyle ateist doktrinlere verilen addır. Materyalist de bu inanca sahip kişidir.¹¹⁴

Ortaçağ'da skolastik felsefe bütün Avrupa'ya hâkim olduğu için materyalizm hareket alanı bulamadığından, kitleleri etkileyebilme imkânına sahip olamamıştır. Sonraki yüzyıllarda teolojinin güçlenmesi ve skolastik felsefenin zayıflamasıyla materyalizm de manevra alanı bulmuş ve etkinliğini arttırmayı başarabilmiştir. XVII yüzyılda fizik ve biyolojideki gelişmeler ve teknolojinin yetersizliği, materyalizme, fiziksel ve biyolojik bulguları kendi iddialarını destekleyecek biçimde yorumlayabilme imkânı sunmuştur. Bu akım, özünde ve özelde kiliseye yöneltilen eleştiriler bütünü olsa da genelde bütün dinleri ve metafiziği de bu eleştirilere dâhil eder. Bu akımın en önemli temsilcilerden biri Thomas Hobbes'tir. Tabiatçılığın esas alındığı materyalizm, metafiziğe karşı şüpheleri ve bunun sonucunda inkârı mümkün kılmak için sistemli bir şekilde çalışmayı benimsediği için Tanrı'nın varlığı ve tabiatüstü inançları, insandaki hayal gücünün ve mistik eğilimlerinden kaynaklanan temelsiz iddialardan ibaret olarak görür ve savunur.¹¹⁵

Köklü, kalıcı bir ahlak ve değerler mecmuasını bireylerin zihinlerinde ve ideal toplumlarda yerleştirip yeşertebilmek için gösterilen bütün çabalar, her şeyden önce varlıklar arasında varoluşsal bir eşitliğin olduğunu kabullenme ve benimseme ön koşuluna bağlıdır. Bu sağlanmadığı müddetçe bütün çabalar, semeresiz kalmaya mahkûm gibi görünmektedir. Peygamberlerin tebliğ ve temsil ettiği tevhid akidesinin muhtevası ve amacı, ahlakî değerlere bağlı bireyler yetiştirerek ideal tolum oluşturmaktır. Peygamberlerin bunu önemsemesinin ve öncelemesinin altında yatan temel saik ise din ile barışık olmayan felsefî ve bilimsel düşüncenin egoyu beslemekten

¹¹³ George Novack, *The Origins of Materialism*, Pathfinder Press, New York, 1979, 23-24.

¹¹⁴ Aydın Topaloğlu, "Materyalizm", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, XXVIII, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 2003, 137.

¹¹⁵ Topaloğlu, *a.g.m*, 137-138.

başka bir işe yaramayacağı gerçeğine dayanmaktadır. Böyle bir felsefe ve düşünce biçiminin ürünü olacak eğitim ve değerler sistemi de sonuç olarak aynı değerleri benimsemiş bireylerin yetişmesine aracılık edecektir. Dolayısıyla, ideal anlamda insanların mutlu olma şansını hep ıskalayacaktır. Şişirilmiş egolar, çapına ve iktidarının kendisine sunduğu imkânlarla doğru orantılı olarak Nemrutlar ve Firavunlara dönüşmekten kurtulamaz. Çünkü mutlak iktidar, mutlak yozlaşmaya sebep olur. Böyle bir olumsuz dönüşüm de kaçınılmaz olarak, halka reva görülen büyük zulümlere, zor yaşam şartlarına ve ağır ekonomik bedellerin ödenmesine sebep olur. Bütün bu olumsuzlukların temelinde yatan en önemli etkenler ise materyalist ve pozitivist bakış açılarıdır.¹¹⁶

2.2. İslamî Değerler Eğitimin Temelleri

Kur'an, iman ve ameli bir bütünün iki parçası olarak birçok yerde dikkatlere sunar.¹¹⁷ Bu durum, teori ve pratiğin İslam'da birbirinden ayrılmayacak kadar sıkı bir irtibat halinde olduğunun göstergesi olarak okunabilir. *“Ben güzel ahlakı tamamlamak için gönderildim”*¹¹⁸ hadis-i şerifi, İslam'ın güzel ahlaka ve değerlere verdiği önemin en net beyanlarından sadece biridir. Müslüman birey, Allah'ı razı etmeyi hayatının en büyük gayesi olarak gördüğünden Allah'ın belirlediği çerçevede yaşama gayretinde olmak zorundadır. Bunu mümkün kılabilmesinin yegâne yolu da Allah'ın kendisinden ne istediğini bilmesi ve öğrendiğini pratiğe aktarmasından geçer. Bu yüzden sadece iman veya sadece amel, Allah'ın hoşnutluğunu kazanmada yetersiz kalabilmektedir. Çünkü Allah, birçok ayette açıkça iman-amel birlikteliğini vurgulamaktadır.¹¹⁹

Müslümanın Allah'ın muradını öğrenebileceği iki temel kaynak bulunmaktadır. Bunlardan ilki Kur'an-ı Kerim, ikincisi ise Hz. Peygamberin sünnetidir. Kur'an-ı Kerim'le Allah'ın buyrukları Peygamber aracılığıyla insanlara aktarılırken bunların

¹¹⁶ Said Nursi, *Sözler*, Yeni Asya Neşriyat, İstanbul, 1994, 541.

¹¹⁷ Bakara, 2/25, 82, 277; Âl-i İmrân, 3/57; Nisa, 4/57, 122, 173; Maide, 5/9,93, A'raf, 7/42; Yunus, 10/4, 9; Hûd, 11/11; Ra'd, 13/29; İbrahim, 14/23; Kehf, 18/30, 107; Meryem, 19/96; Hacc, 22/14, 23, 50, 56; Nur, 24/55; Şu'ara, 26/227; Ankebut, 29/7, 9, 58; Rûm, 30/15, 45; Lokman, 31/8; Secde, 32/19; Sebe', 34/4; Fâtır, 35/7; Sâd, 38/24, 28; Gâfir, 40/58; Fussilet, 41/8; Şûra, 42/22, 23, 26; Casiye, 45/21, 30; Muhammed, 47/2, 12; Fetih, 48/29; Talak, 65/11; İnşikak, 84/25; Burûc, 85/11; Tîn, 95/6; Beyyine, 98/7; Asr, 103/3.

¹¹⁸ el-Bezzâr Ebubekr Ahmed b. Amr b. Abdulhalık, *Musnedu'l-Bezzâr*, XV, (Thk: Mahfuzurrahman Zeynullah vd.) Mektebetu'l-Ulum ve'l-Hikem, Medine, 2009, 364; Ebubekr el-Beyhâkî, *es-Sunenu'l-Kubrâ*, X, (Thk: Muhammed Abdulkadir 'Ata), Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 2003, 323.

¹¹⁹ Asr, 103/3.

uygulama biçimi ise Hz. Peygamberin örnekliğinde gösterilmektedir. Bu yüzden Müslüman için ölçü bu iki kaynaktır. Bu iki kaynağın iyi dediği iyi, kötü dediği kötü olduğundan aynı zamanda ahlaki davranışların da kaynağı olmaktadır. Dolayısıyla Müslüman olan Ahlaki davranışların kaynağı iman olduğu için imanlı bir Müslüman, aynı zamanda ahlaklıdır. Bu yüzden İslam'da ahlak ile dini vecibeler arasında herhangi bir ayırımın yapılmaması garipsenmemelidir. Dinî vecibe İslam'a gönül vermiş biri için hem Allah' a hem de O'nun yarattıklarına karşı sorumluluklar yükleyen geniş bir alanı kapsar. "*Ne yapmalıyım?*" ya da "*Nasıl davranmalıyım?*" gibi sorulara ahlaki ve dinî kapsamlı birbirinden farklı pek çok cevap verilebilir. Ne var ki dinî ve ahlaki değerler, hakikatin birbiriyle aynı değerdeki paralel iki unsurundan ibaret olduğu için bu sorulara verilebilecek ahlâkî içerikli cevaplar aynı zamanda dinî cevaplar kategorisine de dâhil edilmektedir.¹²⁰

Allah'ın çizdiği yoldan gidenler ahlâkî bir yaşamı seçmiş olarak tanımlanırlar.¹²¹ Bireyin sahip olduğu değerlerin gelişimi, yaşanılan toplumda edinilen alışkanlıklar, gelenekler, sosyo-kültürel çevre, ekonomik şartlar, eğitim düzeyi ve çevresi gibi pek çok değişkene bağlı olsa da Müslümanlar için ahlak, dinden ayrı düşünülemeyecek değerler sisteminin en önemli sacayaklarından. Bundan dolayı Kur'an'da veya Hadislerde Müslümanlardan istenenler ve onlara ödev olarak yüklenen sorumluluklar, görev olarak telakki edilir ve onları ahlâkî açıdan adım adım kemale doğru götürür.¹²² Bu anlatılanlara somut birkaç örnek verecek olursak şunları söyleyebiliriz: Namaz kötülüklerle karşı sütne oluşturup mümini korur,¹²³ oruç takvayı ve Allah'a karşı sorumluluk bilincini artırır,¹²⁴ karşılıksız maddi yardım ve destekte bulunmak anlamına gelen sadaka vermek başkalarıyla empati yapmayı ve ihtiyaç sahiplerine karşı şefkati geliştirir.¹²⁵

Kur'an'da insanın farklı psikolojik ve ruhsal yönü ele alınırken kullanılan nefis kavramı, insanın gelişmeye ve gerilemeye müsait olan potansiyelinin farklı hallerine

¹²⁰ Mark Halstead, *Ahlak Eğitimde Bir Temel Olarak İslami Değerler*, (Terc.: Hatice Kübra Kula), İstanbul, 2012, 94.

¹²¹ Fatiha, 1/6.

¹²² Halstead, *a.g.e*, 94.

¹²³ Ankebut, 29/45.

¹²⁴ Bakara, 2/183.

¹²⁵ Bakara, 2/267.

ve evrelerine verilen isim¹²⁶ olarak karşımıza çıkar. Nefis, farklı eğitimlerden ve hal-lerden geçerek ya arınarak mükemmelleşmeye doğru yol alır ya da zaaflarına teslim olarak en aşağı derekelere doğru inişler yaşar.¹²⁷ Nefsin eğitimden geçmemiş, şekillenmemiş ve ham hali olarak nitelenebileceği ilk halinde günahlara ve yanlışlara bir eğilim söz konusuysa,¹²⁸ peygamberlerin rehberliğiyle ve disiplinli bir hayat yaşama gayretiyle farklı gelişim seviyelerini kat ederek¹²⁹ nihayetinde en olgun ve mükemmel kıvamı yakalayabilecek hale gelebilir.¹³⁰

Bu yolculukta insan, benliğiyle sadece biyolojik ve sosyal yönleriyle değil aynı zamanda manevi ve ruhsal açıdan da önemli gelişmeler gösterebilen geniş bir potansiyele sahip olduğunu ispatlar. İnsanın olumlu yönlerini geliştirerek sağlam ve sağlıklı bir kişilik oluşturabilmesi, Allah'ın emir ve yasaklarına bağlılık düzeyiyle doğru orantılıdır.

İnsanın sahip olduğu potansiyelin yanı sıra doğal yeteneklerinin ve eğilimlerine uygun imkân ve ortamların gelişim süreçleri üzerindeki etkisi, Allah'ın varlığını kabul etme ve buna uygun bir yaşam sürdürmenin etkisinden daha büyük değildir. Bu iki temel faktörü dengeli bir şekilde kullanabilen eğitim sistemleri, iyi bir insan yetiştirme imkânı sunabilir.¹³¹ Bundan dolayı, insanın Allah'ı unutması ve Allah yokmuş gibi yaşaması, Allah'ın insana kendisi için endişelenmesi gerektiği gerçeğini unutturması¹³² neticesini vermektedir.

Kur'an-ı Kerim, benimsenen değerlerin ve yaşam biçimlerinin körü körüne bir taklit olmamasını ve otoritelere sorgusuz bir biçimde itaat edilmemesi gerektiğini söyler.¹³³ Bunun yanı sıra Kur'an, dine, akla ve evrensel değerlere göre yapılanmış ve inşa

¹²⁶ Zeynuddin Ebu Abdillâh er-Râzî, *Muhtârû's - Sihâh*, (Thk: Yusuf eş - Şeyh Muhammed), el-Mektebetü'l - 'Asriyye, Beyrut, 1999, 316; Seyyid Şerif el-Curcânî, *et-Ta'rifât*, Dâru'l - Kutubi'l-'İlmiyye, Beyrut, 1983, 246; er-Râğıb el-İsfahânî, *el-Mufredât fî Ğarîbi'l-Kur'ân*, I, (Thk: Safvan Adnan ed-Davudî), Dâru'l-Kalem, Dimeşk, 1412, 818.

¹²⁷ Şems, 91/7-10.

¹²⁸ Yusuf, 12/53.

¹²⁹ Kıyamet, 75/2.

¹³⁰ Fecr, 99/27-28.

¹³¹ Hökelekli, *Din Psikolojisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 1993, 68.

¹³² Haşr, 59/19.

¹³³ Bakara, 2/170; Maide, 5/104; Hûd, 11/109; Yasin, 36/6.

edilmiş bir vicdana sahip insanlardan meydana gelmiş mümin bir toplumun, bütün insanlar için model ve rahmet olduğunu bildirmektedir.¹³⁴

Kur'an'la inşa edilmiş müslaman vicdanı, hem ferdî hem de ictimâî sorumluluklarının farkında olan ve bu sorumluluklarının gereğini yerine getirmek için azamî gayret ve hassasiyet göstermeye çalışan yüksek bir duyarlığa sahiptir. Bu duyarlılık da bireyden başlayarak bütün mevcudatı kucaklayan ve sürekli bir biçimde Allah'a doğru yöneliş içinde olmasının sonucu oluşan bir haldir.¹³⁵

Sosyal bir varlık olan insan, uzun vadede toplum halinde yaşamaya muhtaç olduğu gibi yaşamı boyunca maruz kaldığı hayatın olumsuz, yıpratıcı ve yıkıcı etkilerine karşı kendisine dayanak olabilecek, destek verebilecek ve onu motive edebilecek metafizik prensiplere de muhtaçtır. Allah'ın varlığını kabullenip O'na yürekten bağlanmayan biri, hayatın yıkıcı etkilerine yalnız başına karşı koyamaz. Ne var ki bu bağlılık, içten gelen samimi bir talep ve bu talebi pratiğe geçirmeyi gerektiren ciddi bir azim olmadan kendisinden beklenen sonuca ulaşamaz. Geleneksel din anlayışı ve algısıyla sahip olunan dinî bilgi, yalnız başına kötülük ve ahlaksızlıklarla başa çıkmada gösterilmesi gereken cesareti ortaya koymada yetersiz kalır. Bundan dolayı, son zamanlarda din eğitiminin amacı, dinî kimlik oluşturma olarak belirtilmektedir. Buna göre; din, insanın kendisine yöneldiği İlâhî irade ve değerler düzenine samimi ve içten bir şekilde bağlanarak yaşanmalıdır.¹³⁶

Din, insanı ahlâkî ve psikolojik yönden şekillendirdiği gibi fizikî ve sosyal çevresi yönüyle de şekillendirir. Bundan dolayı, insanların sahip olduğu değerleri ve değerler sistemini benimsemelerinde önemli bir role sahiptir.¹³⁷ Değer sahibi olmak, varlığın amaçsız ve anlamsız olmadığını benimseyerek tarih sahnesinde yerini almak demektir.¹³⁸ Değerler, toplumların iskeleti olarak tanımlanabilir. Değerler, inanç temelidir, bu yüzden akla değil, aşkın bir varlığa dayandırıldığı sürece istikrarın kaynağı

¹³⁴ Âl-i İmrân, 3/110.

¹³⁵ Muhammed Ahmed Halefullah, *Kur'an'da Anlatım Sanatı*, (Trc.: Şaban Karataş), Ankara Okulu Yayınları, Ankara, 2002, II.

¹³⁶ Hökelekli, *a.g.m.*, 51.

¹³⁷ Eşmeli, *a.g.e.*, 262.

¹³⁸ Yavuz Şevket, "Değerlerin Seçeresi, Doğası, Sınırı ve Devamlılığı: Değerlerin Dinî ve Sosyal Karakteri ve Sürekliliği", *Değerler ve Eğitimi Uluslararası Sempozyumu Bildiriler Kitabı*, Dem Yayınları, İstanbul, 2004, 89.

olabilir.¹³⁹ Bu bağlamda Müslüman toplumların değer yargılarını Kur'an-ı Kerim ve Hz. Peygamber'in sünneti oluşturur.¹⁴⁰ Bu da demek oluyor ki Müslümanlar, herhangi bir şeyin veya olayın doğruluk ve yanlışlığını, güzellik ve çirkinliğini, iyilik ve kötülüğünü bu iki kaynağı referans alarak belirlemişlerdir.¹⁴¹ Müslümanların, kuşaktan kuşağa aktardıkları değerlerin tazeliğini korumaya devam etmesi, bu değerlerin Kur'an ve Sünnet merkezli olmasından kaynaklanmaktadır.¹⁴²

2.2.1. Kur'an'ı Kerim

Kur'an, terim olarak “Hz. Muhammed (sav)’e vahiy yoluyla indirilip Mushaf-lara yazılan, tevâtüren nakledilen ve Fatiha’nın başından Nas’ın sonuna kadar okunmasıyla ibadet edilen mûciz bir kelâm” şeklinde tanımlanır.¹⁴³ Bu tanım da yer alan unsurlar, Kur'an'ı kendisinden önceki vahiylerden ayırır niteliktedir. Şöyle ki; tanımdaki “Mushaf-lara yazılmış” ifadesi, Kur'an'dan olmayan hiçbir kelime ve harfin, Kur'an'a dâhil edilmediğini, Kur'an'dan olan hiçbir şeyin de Mushaf dışında bırakılmadığını ifade eder. “Tevâtüren nakledilmesi” ifadesi, tevatür derecesine ulaşmamış hiçbir kıraatin Kur'an sayılamayacağını ve Kur'an'ın hem lafız hem de mana itibarıyla korunduğunu anlatır. “Fatiha’nın başından Nas’ın sonuna kadar” ifadesi, bu iki sure arasında kalan her pasajın ve bölümün Kur'an olduğunu, “okunmasıyla ibadet edilmesi”, meal ve tefsirinin Kur'an sayılamayacağını, ayrıca kudsî ve nebevî hadislerin okunmasının ibadet olmadığını ifade eder.¹⁴⁴

¹³⁹ Süleyman Hayri Bolay, “Aşkın Değerler Buhranı”, *Değerler ve Eğitimi Uluslararası Sempozyumu Bildiriler Kitabı*, Dem Yayınları, İstanbul, 2007, 67–69.

¹⁴⁰ Ayşe Sıdika Oktay, “İslam Düşüncesinde Ahlâkî Değerler ve Bunların Global Ahlâka Etkileri”, *Uluslararası Değerler ve Eğitimi Sempozyumu*, (Editör: Recep Kaymakcan, Seyfi Kenan, vd.), DEM Yayınları, İstanbul, 2007, 135.

¹⁴¹ Enver Uysal, “Değerler Üzerine Bazı Düşünceler ve Bir Erdem Tasnifi Denemesi: İnsanî Erdemler–İslâmî Erdemler”, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, XII, 1, 52- 53.

¹⁴² Hüseyin Akyüz, “Değerler Eğitimi Odağında Bir Değer: Hz. Muhammed”, *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, I, 3, İstanbul, 2012, 274.

¹⁴³ Muhammed Abdulazim ez-Zerkânî, *Menâhilu'l-İrfan fî 'Ulûmi'l-Kur'an*, I, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut, 2005, 20.

¹⁴⁴ Muhsin Demirci, *Tefsir Usulü*, Marmara İlahiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul, 2010, 68-69.

2.2.1.1. Kur'an-ı Kerim ve Modern Dünya

Kur'an'ın ruhlar üzerinde önemli tesirler icra etmesinin ve hayatları baştan aşağıya değiştirebilmesinin en önemli nedenlerinin başında, onun insanların duygu, düşünce, soru ve sorunlarına doyurucu ve tatmin edici cevaplar verebilmesidir. Kur'an-ı Kerim'in insanları gerçeğe, iyiye ve güzele yönlendirebilmesi ve bu konularda insanları tatmin etmesi, onun bu yönlerinin ciddi bir şekilde incelenmesini gerekli -hatta zorunlu- kılmaktadır.

“*Dünya nereden geliyor?*” ve “*Nereye gidiyor?*” sorularının cevapları, insanlık tarihi boyunca düşünürlerin ve insanların ilgisini çekmiş ve düşünürler, bu sorulara en ikna edici cevabı bulmaya çalışmışlardır. Semavî dinler de insanların ihtiyaçları olan ve cevaplarını merak ettiği bu konulara kesin cevaplar vermiş ve bu cevapların üzerine kurulu bir akide ve ibadet sistemi inşa etmişlerdir. Bu durum, konunun ehline malumdur. Ne var ki bu akide ve ibadetler sistemi, zaman içinde nesilden nesile aktarılırken farklılıklara ve değişikliklere uğramış, hatta yeri gelmiş tamamen unutulmuş ve kaybolmuştur. Öyle ki aynı akidenin ve ibadet sisteminin devamı olduğunu iddia edenlerde bile ana prensiplerde dahi köklü değişiklikler ve farklılıklar ortaya çıkmıştır. Hristiyanlığın başlangıçta tek tanrılı dinken daha sonra teslis inancına evrilmesi süreci, bu duruma verilebilecek en iyi örneklerden biridir.¹⁴⁵

İnsan fitratı, ilahî iradenin tarihin hangi aşamasında olursa olsun kendisiyle ilişkiye düşeceğini kabul edemez. Çünkü ilâhî irade, bütün tarihi ve bütün zamanları kapsadığı için kendi içinde tenakuza düşmemelidir. Semavî dinler, İlahî iradenin yansıması olduğu için onların da kendi aralarında tutarlı ve birbirlerini destekliyor olması zorunludur. Çünkü bugün hakikat olarak sunulan bir şeyin, yarın modası geçmiş bir hurafe olarak takdim edilmesi, birbirine zıt bu iki şeyden birinin yanlış olduğunu zorunlu olarak ortaya koyar. Bu yüzden hangi konuda olursa olsun, işin ehli olan nitelikli insanların o konudaki ittifakı ilgili konu hakkında söylenenlere güveni arttırır ve bu söylemin doğru olduğu konusunda genel kabule önemli bir işaret kabul edilir. Buna binaen herhangi bir doktrin, düşünce akımı veya hayat felsefesi, etrafında ne kadar işin

¹⁴⁵ Bu sürecin hangi aşamalardan geçtiğini ve bu süreçte neler yaşandığına dair bakınız: Richard Rubenstein, *İsa Nasıl Tanrı Oldu*, (Terc.: Cem Demirkan), Gelenek Yayınları, İstanbul, 2004.

ehli insanı toplar ve onların desteğini sağlayabilirse o kadar etkili ve uzun ömürlü olur. Tam tersi durumlarda ise halk şaşırır, çelişkiye düşer, fikir ayrılıklarının üstesinden gelemeyebilir ve toplum bölünür.

Bu temel gerçeklik, Semâvî dinler ve bunların sonuncusu olan İslam için de geçerlidir. Kur'an-ı Kerim'i etkili ve çabuk kabul edilebilir kılan en önemli unsurlardan biri, onun bütün peygamberlerin aynı hakikatin tebliğcisi olduğunu ve bütün peygamberlerin kendisinden sonra gelecek her peygamberi desteklemekle mükellef olduğu gerçeğini her vesileyle savunmasıdır. *"Allah, (geçmiş vahiylerin izleyicilerinden) peygamberler vasıtasıyla şu taahhüdü talep etti: "Eğer, vahyi ve hikmeti size bahsettikten sonra, halen sahip olduğunuz hakikati tasdik eden bir elçi size gelirse o'na inanmalı ve yardım etmelisiniz. Bu şarta dayalı ahdimi kabul ve tasdik eder misiniz?" Onlar: "Kabul ederiz!" dediler. Allah: "Öyleyse (buna) şahit olun, Ben de sizin şahidiniz olacağım."*¹⁴⁶

Hiz. Musa'nın kendisini daima Hiz. İbrahim'e, Hiz. İshak'a ve Hiz. Yakub'a nispet etmesi, Hiz. Muhammed (sav)'in de kendisini İbrâhimî dinler geleneğinin son temsilcisi olarak takdim etmesi, en bariz örneklerdendir. *"İbrahim, ne bir "Yahudi", ne de "Hristiyan" idi, ama kendini Allah'a teslim ederek her türlü batıldan yüz çevirmiş biriydi ve O'ndan başka bir şeye ilahlık yakıştıranlardan değildi."*¹⁴⁷ *"De ki: "Allah doğruyu söylemektedir: O halde, batıl olan her şeyden yüz çeviren ve Allah'ın yanı sıra hiçbir şeye ilahlık yakıştırmayan İbrahim'in inanç sistemine uyun."*¹⁴⁸ Üstelik Kur'an, davet ettiklerini de bu geleneğe tabi olmalarını ve sahip çıkmalarını istemektedir: *"Bütün benliğini Allaha teslim eden, daima iyilik yapan ve her türlü batıldan yüz çeviren İbrahim'in inanç sistemine Allah'ın onu sevgisiyle yücelttiğini görerek uyan kişiden daha iyi iman sahibi kim vardır?"*¹⁴⁹ Kur'an bununla birlikte bu birliği ve birbirini

¹⁴⁶ Âl-i İmrân, 3/81.

¹⁴⁷ Âl-i İmrân, 3/67.

¹⁴⁸ Âl-i İmrân, 3/95.

¹⁴⁹ Nisa, 4/125.

desteklemeyi bununla sınırlandırmayıp, ilk zamanlarda bütün insanların birlik olduğunu ama zamanla ilahî vahyi çarpıtmaları,¹⁵⁰ bir kısmını unutmaları¹⁵¹ gibi sebeplerden dolayı ihtilaflara düştüklerini ve bunun sonucunda da bölündüklerini belirtir.¹⁵²

Kur'an-ı Kerim bu fikri, sık sık ve kuvvetli bir şekilde vurgulamıştır. Bununla birlikte Yahudilik ve Hristiyanlıkla herhangi bir çekişme içinde olmamıştır. Ne var ki onların yanlışlarını, tahriflerini ve bunların altında yatan farklı nedenleri açıklamaktan da uzak durmamıştır. *"Allah, Meryem'in oğlu Mesih'tir!"* diyenler hakikati inkâr ederler. De ki: *"Eğer Meryem oğlu İsa'yı ve onun annesini ve yeryüzündeki herkesi -onların tümünü- helak etmek isteseydi kim Allaha mani olabilirdi? Zira göklerin ve yerin onlar arasında bulunan her şeyin hükümrânlığı Allaha aittir; O dilediğini yaratır: ve Allah dilediğini yapmaya kadirdir!"*¹⁵³, *"Gerçekten, "Allah Meryem oğlu Mesihdir" diyenler hakikati inkâr etmiş olurlar; (bizzat) Mesih'in, "Ey İsrailoğulları! (Yalnızca) hem benim Rabbim, hem de sizin Rabbiniz olan Allaha kulluk edin!" dediğini gördükleri halde. Unutmayın, kim Allahtan başka bir varlığa ilahlık yakıştırırsa, Allah onu cennetten mahrum edecek ve böylelerinin varış yeri cehennem olacaktır: ve böylece zalimler kendilerine bir yardımcı bulamayacaklardır."*¹⁵⁴ Müslüman biri, Hz. Musa'ya veya Hz. İsa'ya inanmayarak İslâm dairesinde kalamaz. Onlara da iman etmeyi, onlara da saygı göstermeyi ve onları da birer peygamber olarak kabul etmeyi Müslümanlardan bizzat Kur'an ister.¹⁵⁵ Bu davet ve Müslümanlara yüklenen bu sorumluluk, tefrika ve ihtilaflara düşülmemesini gerekli kılar. Müslüman olmayan insanlarla da ortak payda da buluşulması gerektiğini emir buyurur: *"De ki: "Ey geçmiş vahyin izleyicileri! Sizinle bizim aramızdaki şu ortak ilkeye gelin: Allah'tan başka kimseye kulluk etmeyeceğiz, O'ndan başka hiçbir şeye ilahlık yakıştırmayacağız ve Allah ile birlikte insanları rab edinmeyeceğiz." Ve eğer yüz çevirirlerse de ki: "Şahit olun ki biz kendimizi O'na teslim etmişiz!"*¹⁵⁶

¹⁵⁰ Maide, 5/13.

¹⁵¹ Maide, 5/14.

¹⁵² Bakara, 2/213.

¹⁵³ Maide, 5/17.

¹⁵⁴ Maide, 5/72.

¹⁵⁵ Bakara, 2/285.

¹⁵⁶ Âl-i İmrân, 3/64.

Bu durum, Kur'an-ı Kerim'in hayatın her kademesinde tevhidi merkezî bir konuma nasıl oturttuğunun ve onu önemsedığının göstergesidir. Çünkü tevhit (birlik) olmadan hiçbir medeniyet var olamaz ve sağlam temeller üzerine kurulamaz. Bir medeniyeti meydana getiren unsurlar, bir araya gelip sağlam bir duvar gibi kenetlenip birlik oluşturarak uyumlu davranmadıkça ancak karmaşa ve kargaşa sebep olurlar. Bir medeniyetin sınırları içinde yaşayacak farklı dinî ve millî unsurlar, ancak tevhidi bir ortak paydada ve sahip oldukları haklar korunup kendilerine verilerek o medeniyete uyum sağlayabilirler. Bu sayede medeniyetin gönüllü birer savunucusuna dönüşürler.¹⁵⁷

Kur'an-ı Kerim, kendisini hakikatin bizzat kendisi olarak tanımlar. “Çünkü o (Kur'an), mutlak hakikattir!”¹⁵⁸ Bu hakikati temellendirmek için de hakikat olduğunu ispatlayacak işaretler ve deliller ortaya koyar. Bunu da dünyada var olan her şeyi yaratan, her şeye gücü yeten, her şeyin kendisine bağlı olduğu Kâdir-i Mutlak'ın varlığını ispatla işe başlar. Bu düşüncenin başarılı olmasının ve sağlam bir başlangıç olmasının en büyük ve önemli sebebi, oluşturulmak istenen dinî birliğe en mükemmel zemini teşkil etmesidir. Ayrıca bu sebep, farklı inançlara sahip olsa da hemen hemen herkes tarafından kabul görebilecek ebedî bir hakikattir.¹⁵⁹ Mesela, politeist bir inanç benimseyen Araplar dahi kâinatın üstün ve her şeye gücü yeten bir Kadir-i Mutlak tarafından yaratıldığı düşüncesi ve inancına sahiplerdi: “(Çoğu insana) olduğu gibi, şayet onlara da "Gökleri ve yeri yaratan, güneşi ve ayı (kendi koyduğu yasalara) tabi kılan kimdir?" diye soracak olursan, hiç tereddütsüz "Allah'tır!" derler. O halde zihinleri nasıl da tersyüz oluyor!”¹⁶⁰ Tek Tanrı İnancını Kur'an'ın fitrî din¹⁶¹ olarak isimlendirmesine rağmen, müşrik Araplarda bu tek tanrı inancı, teorik bir inançtan öteye de geçemedi. Çünkü sayısız küçük ilahlara yaptıkları ibadetler, pratikte tek tanrı inancına yer vermediklerinin göstergesiydi.¹⁶² Aynı hataya, vahiy tecrübesine sahip diğer din mensupları da düşmekten kendilerini koruyamamışlardı. Çünkü onlar da saf ve mutlak tek tanrı inancını, Roma'nın büyük baskıları sonucunda koruyamamış ve teslis akidesini

¹⁵⁷ İsmail Râcî el-Fârûkî- Luis Lamia el-Fârûkî, *İslam Kültür Atlası*, (Terc.: Mustafa Okan Kibaroglu-Zerrin Kibaroglu), İnkılâp Yayınları, İstanbul, 1999, 92.

¹⁵⁸ Hakka, 69/51.

¹⁵⁹ Abdullah Draz, Kur'an'a Giriş, (Çev: Salih Akdemir), Otto Yayınları, Ankara, 68.

¹⁶⁰ Ankebût, 29/61.

¹⁶¹ Rum, 30/30.

¹⁶² Zümer, 39/3.

resmî inanç sistemi olarak benimsemişlerdi. Sonuç olarak onlar da Roma'nın birliği uğruna Tanrı'nın birliği inancından ve fikrinden vazgeçmişlerdi.¹⁶³

İslam dininin düşünsel ve fikrî gücü, sadece onun orijinallğinde değil aynı zamanda köklerini Hz. Âdem'den başlamak üzere diğer bütün peygamberlere dayandırmasından da gelir: “*De ki: "Ben (Allah'ın) elçilerin(in) ilki değilim ve onların tümü gibi) ben de bana ve size ne olacağını bilemem, sadece bana vahyolunana uyuyorum çünkü ben sadece açık bir uyarıcıyım.*”¹⁶⁴ Böylelikle hem akıl hem nakil, bir yandan tek tanrılı inancın makuliyetini ispatlarken diğer yandan çok tanrılı din ve inançların geçersizliğini de birlikte göstermeye çalışarak Kur'an-ı Kerim'e yardımcı olur. Bu durum, bizim onu kolayca benimsememizde önemli bir rol oynar.

2.2.1.2. Kur'an ve Ahlâkî Değerler

İnsan olarak hepimizin hamurunda bulunan ve yaratılıştan gelen ahlakçı bir yönümüz vardır. Bunun doğal bir sonucu olacak ki pençesine düşebileceğimiz ahlaksızlık ne kadar büyük ve derin olursa olsun başkalarında gördüğümüz üstün ahlaki vasıfları, hayır ve faziletleri kabul eder ve onlara hayranlık duymaktan kendimizi alamayız. Dahası biz yapmış olsak bile -eğer vicdan tamamen ölmemişse- başkalarının yaptığı gayr-i ahlaki durumları eleştirir, tiksinti duyar ve onlardan nefret ederiz. Ahlakiliğin gerekliliğini düşündüğümüz ve önemsedığımız içindir ki en olumsuz davranışlarımıza bile bir bahane veya kılıf uydurmak zorunda hissediyoruz. “*Büyük günahlardan ve çirkin fiillerden kaçınanlara gelince, onlar arada bir hataya düşseler de (bilsinler ki) Rabbin bağışlamada cömerttir. O, sizi toz topraktan var ederken de annelerinizin rahminde saklı bulunduğunuzda da sizinle ilgili her bilgiye sahiptir. O halde kendinizi saf ve temiz görmeyin; (çünkü) O, kimin Kendisine karşı sorumluluk bilinci taşıdığını en iyi bilendir.*”¹⁶⁵

¹⁶³ Rubenstein, *İsa Nasıl Tanrı Oldu*, 62-65.

¹⁶⁴ Ahkaf, 46/9.

¹⁶⁵ Necm, 53/32.

Ne var ki ruhta mündemiç bulunan bu olumlu ahlaki anlayış ve kabullenişin yanı sıra bir de aynı oranda ve potansiyelde insanda bulunan kötüye, günaha ve yanlış eğilim de bulunmaktadır.¹⁶⁶

Bu durum, bize ruhun sadece teorik bilgilerle beslenip geliştirilemeyecek kadar kompleks bir yapıda olduğunu gösterir. Çünkü ruh hakkında sınırlı bilgiye sahibiz.¹⁶⁷ İnsanın, bilme ve inanma ihtiyacının dışında gerek insanlarla olsun gerek Allah'la münasebetlerinde olsun nerede ve ne yapması gerektiğini doğru bir şekilde düzenleyecek ve ona yol gösterecek kurallara da ihtiyacı vardır. İnsanın fiil ve davranış sahasına giren her konuda Kur'an-ı Kerim, insanın bu önemli ihtiyacına en kapsamlı ve en doğru cevabı verdiği için asırlarca kendisine inanıp güvenenlere en doğru rehberliği yapmış ve yol göstermiştir.

İnsanın ruhî tatmine ulaşmasının sadece bilme ve inanmasıyla mümkün olmayacağını bunun yanı sıra inandığı değerlerin gerekliliklerini yerine getirmesi gerektiğini bizzat Kur'an-ı Kerim farklı vesilelerle vurgulamaktadır.¹⁶⁸ Örneğin Kur'an, müminlerden iyilik yapmalarını istemektedir: *"Siz ey imana erişenler! (Allah'ın huzurunda) eğilin, yere kapanın ve (yalnızca) Rabbinize kulluk edin ve iyi işler yapın ki, kurtuluşa, esenliğe erişesiniz!"*¹⁶⁹ Ayette geçen iyi işler yapın ifadesi, akraba, eş-dost ilişkilerinin sağlam temeller üzerine oturtulması ve korunması için gösterilecek her türlü gayret ve iradeyi anlattığı gibi evrensel her türlü iyi ahlakı da anlatmaktadır.¹⁷⁰ Müminlerden yapmaları istenen bu ahlâkî değerler, aynı zamanda hiçbir şekilde olumsuz ve bozgunculuğa sebep olmayacak nitelikte değerlerdir.¹⁷¹ Bu durum, bize dinin

¹⁶⁶ Şems, 91/8.

¹⁶⁷ İsrâ, 17/85.

¹⁶⁸ Bakara, 2/25, 82, 277; Âl-i İmrân, 3/57; Nisa, 4/57, 122, 173; Mâide, 5/9, 93, A'raf, 7/42, Yunus, 10/4, 9; Hûd, 11/11, 23; Ra'd, 13/29; İbrahim, 14/23; Kehf, 18/30, 107; Meryem, 19/96; Hacc, 22/14; Asr, 103/3.

¹⁶⁹ Hacc, 22/77.

¹⁷⁰ Ebu Muhammed el-Huseyn b. Mes'ud el-Begâvî, *Me'alimu't-Tenzil fi Tefsiri'l-Kur'an*, V, (Thk: Muhammed Abdullah en-Nemr- Osman Cum'a Dumeyriye- Süleyman Müslim el-Herş, Dâru't-Tîbe), 1997, 401; Ebu'l-Kasım Mahmud b. Ömer ez-Zemahşerî, *el-Keşşaf 'an Hakaiki Ğevâmidit-Tenzil*, Dâru'l-Kitabi'l-'Arabî, Beyrut, 1407, 3, 172; İsmail Hakkî Bursevî, *Rûhu'l-Beyan*, VI, Dâru'l-Fikr, Beyrut, tsz, 63.

¹⁷¹ Muhammed Mutevellî eş-Şa'ravî, *Tefsîru's-Şa'ravî – el-Havâtır*, XVI, Metabiu Ahbaru'l-Yevm, tsz, 9946.

hem bir inanç hem bir kanunlar mecmuası hem de davranış tanzimi konularını belirleyen önemli yaşam tarzı olduğunu gösterir.

Bu amelî ve pratik yön, İslam'ın aksiyona verdiği önemi gösteren önemli bir işarettir. Kur'an'da bu amelî yön o kadar vurgulanır ki neredeyse mü'min tabiriyle bu durum zımnen iç içe geçmiştir. Zira mü'min, teorik imanı, pratik imanla birleştiren aksiyoner bir şahsiyettir. Zaten fazilet yolunda kararlı ve ısrarlı adımlarla yürümeden ruhî terakkide istenen seviyeye ulaşmak mümkün değildir. *“(Öteki dünyada) onların tümü, yaptıkları (iyi veya kötü) şeylere göre tespit edilmiş bir dereceye sahip olacaklardır ve böylece Allah, onların yaptıklarının karşılığını tam olarak ödeyecek ve hiç kimseye haksızlık yapılmayacaktır.”*¹⁷² Her davranışa uygun düşecek bir karşılık verilecektir. İyiliğe karşı iyilik, kötülüğe karşı ise ceza...¹⁷³ Bu yüzden kişi, eylemde bulunmadan önce sonuçlarını iyi değerlendirmelidir ki istemediği bir karşılıkla yüzleşmek zorunda kalmasin.

Kur'an-ı Kerim, tebliğ ettiği hakikatlerin karşılık bulabilmesi için çoğu zaman az veya çok olsun, açıkça veya dolaylı olarak evrensel bir adalet ve zulme, iyilik ve kötülüğe atıfta bulunur. Kur'an-ı Kerim'den ahlâka ve temel evrensel değerlere dair bazı örnekler vererek anlatmak istediğimizi daha da somutlaştırmak istiyoruz.

*“Onlar ki, ellerindeki Tevrat'ta ve (daha sonra da) İncil'de tanımlanmış bulacakları Elçinin, okuması yazması olmayan Habercinin izinden gidecekler; (ve o Elçi ki) onlara yapılması doğru olanı buyurup yapılması yanlış olanı yasaklayacak; yine onlara temiz ve hoş şeyleri helal, kötü ve çirkin şeyleri haram kılacak; onların sırtlarına vurulmuş yükü indirip boyunlarına geçirilmiş zincirleri çözecek. Ve sonuç olarak, ona inanan, onu yüce tutup destekleyen ve yücelerden bahşedilen ışığın ardına onunla birlikte düşenler; işte böyleleri, nihai kurtuluşa, esenliğe erişen kimseler olacak.”*¹⁷⁴
“Gerçek şu ki, Allah adaleti ve iyilik yapmayı, yakınlarla karşı cömert olmayı emredip utanç verici ve arsızca olanı, akıl ve sağduyuya aykırı olanı ve azgınlığı, taşkınlığı yasaklıyor ve size (böyle tekrar tekrar) öğüt veriyor ki, böylece (bütün bunları) belki

¹⁷² Ahkaf, 46/19.

¹⁷³ İbn Cerir et-Taberî, *Câmiu'l-Beyan fî Te'vîli'l-Kur'an*, XII, (Thk: Ahmed Muhammed Şakir), Müessesetu'r-Risale, 2000, 125.

¹⁷⁴ A'raf, 7/157.

aklınızda tutarsınız.”¹⁷⁵ “Ve (bunun içindir ki) ne zaman utanç verici bir iş işleseler, "biz atalarımızı da bu işi yapar bulduk; hem, Allah emretmiştir bunu bize" derler hemen. De ki: "Bakın, Allah asla utanç ve tiksinti veren işleri emretmez. Siz, yoksa hakkında hiçbir şey bilmediğiniz bir şeyi mi Allaha yakıştırıyorsunuz? De ki: "Benim Rab-bim (yalnızca) doğru olanın yapılmasını emretmiştir ve (O sizden) kulluğunuzu göstermek üzere girdiğiniz her türlü eylemde bütün varlığınızı ortaya koymanızı ve içten bir inançla yalnız ve sadece Ona bağlanarak Kendisine yalvarıp yakarmanızı (ister). Başlangıçta nasıl sizi yaratan O'ysa, döneceğiniz kimse de O'dur: O, (sizden) bazı-larını doğru yola yönelterek onurlandıracak; ama bazıları(nız) için de doğru yoldan sapmak kaçınılmaz olacak: Çünkü bakın, onlar Allah'ı bırakıp (kendi) kötü dürtülerini kendilerine dost edinecekler, hem de böylelikle doğru yolu bulmuş olduklarını sana-rak!”¹⁷⁶

Maddeciliği (materyalizm), dünyaya aşırı düşkünlük, düşmanlık ve ahlaksızlık diğer bütün peygamberler tarafından kınandığı gibi Hz. Hud ve Hz. Salih tarafından da kınanmıştır.¹⁷⁷ Peygamberler bunu yaparken özelde takipçilerine genelde ise bütün insanlara ölçüyü kaçırmamaları gerektiğini hatırlatmış şahsa değil eyleme karşı olduk-larını özellikle vurgulamışlardır. “(Lut:) ”İyi bilin ki, ben bu sizin yaptıklarınızı sonuna kadar kınayanlardan biri olarak kalacağım!” dedi.”¹⁷⁸ Lokman Hekim de oğluna na-sihatte bulunurken ondan insanları iyiliğe teşvik etmesini ve kötülüklerden alıkoymaya çalışmasını istemiş, bunu yaparken karşılaşması muhtemel -belki de kaçınılmaz- zor-luklara karşı dişini sıkarak direnmesi gerektiğini tembihlemiş ve hayatı boyunca mü-tevazı ve hilm sahibi olmayı benimsemesini istemiştir.¹⁷⁹

Kur'an'da öğretilen erdemlerden ve ahlaki ilkelerden bazılarından olan adalet, yardımseverlik, dindarlık, dürüstlük, samimiyet, şükran ve iffet gibi daha pek çok ör-

¹⁷⁵ Nahl, 16/90.

¹⁷⁶ A'raf, 7/28,

¹⁷⁷ Şuara, 26/151.

¹⁷⁸ Şuara, 26/168.

¹⁷⁹ Lokman, 31/17-19.

nek ayetler bulunmaktadır. Bunlara uymak ve gereklerini yerine getirmek her Müslümanın vazifesi ve imanının gereğidir.¹⁸⁰ Bu konuda daha pek çok ayeti referans göstermemiz mümkündür fakat konunun fazla uzamaması için bu kadarının meramımızı anlatmaya kâfi geldiğini düşünüyoruz.

Dünya'nın ahiretin tarlası olması,¹⁸¹ ahlâkın ve değerlerin bu dünyada benimsenerek uygulanması gerektiğine dikkatlerimizi çeker. Bu yüzden din, dünyayı düzenlemek ve dünyada yaşamak için gönderilir. Dine karşı takınılan tavra göre mükâfat veya ceza ise genellikle ahirete bırakılır.¹⁸² Buna binaen Müslümanların Allah'a yönelişi dünyayı ihmal edecek şekilde değil, aksine dünyayı imar etmeye yönelik olmak zorundadır. Dünyanın imarı ise ahlâkî erdem ve evrensel değerlerin benimsenmesi ve gelecek nesillere doğru bir şekilde aktararak benimsetilmesiyle doğrudan ilgilidir.¹⁸³

Ahlaklı nesillerin yetiştirilerek değerlere ve ahlaka sahip çıkan insanların sayılarının artırılması, imânî hayatın sağlam bir temele oturtulmasının da ön şartı olarak değerlendirilebilir. Bencillik ve sığ görüşünün esiri olduğu için çevresinde ve dünyanın farklı yerlerinde yaşanan insani dramlara duyarsız kalır. Böyle bir insanın Kur'an'ın istediği kıvamda bir imana sahip olduğundan da bahsedilemez.¹⁸⁴ *"Biz onlara (insana) eğri ve doğru iki yolu da göstermedik mi? Ama o, zor geçidi aşmaya girişmedi. O zor geçidin ne olduğunu sen bilir misin? O geçit, bir köle ve esir azat etmek yahut açlık gününde yakını olan bir öksüzü ya da toprağa serilmiş bir yoksulu doyurmaktır. Sonra inanıp birbirlerine sabır ve merhamet tavsiye edenlerden olmaktadır."*¹⁸⁵ Temel insanı değerlerin önce imanın gereklerinin ise sonra zikredilmesi, temel insanî değerleri benimseyememiş bir insanın imana ulaşmasının belki de mümkün olmayacağını işaret etmekte olduğunu söyleyebiliriz.

¹⁸⁰ Halstead, a.g.e, 94.

¹⁸¹ Şura, 42/20;

¹⁸² Fahreddin er-Râzî, *Mefâtihu'l-Ğayb*, XXII, Dâru İhyai't-Turasi'l-Arabî, Beyrut, h. 1420, 171.

¹⁸³ Hökelekli, a.g.m., 53.

¹⁸⁴ Hökelekli, a.g.e., 54.

¹⁸⁵ Beled, 90/8-17.

2.2.2. Sünnet

Sünnet, Kur'an-ı Kerim'in rehberliğinde Hz. Muhammed (sav) tarafından yaşanmış İslâm yolunun ve pratiğinin adıdır.¹⁸⁶ İslâmî bilgi kaynakları arasında Kur'an hiyerarşik olarak en üstte yer alır ve en güvenilir kaynaktır. Diğer kaynaklar, bu ilk kaynağın onay verdiği ölçüde güvenilir kabul edilir durumdadır. Bu hiyerarşide ikinci sırada yer alan sünnet ise bizzat Kur'an tarafından meşru kılındığı için en önemli ikinci kaynaktır. "Öyleyse Allaha ve Elçisine itaat edin ve (kötülüklerle karşı) her zaman hazırlıklı olun: Eğer yüz çevirirseniz, bilin ki Bizim Elçimizin görevi, (kendisine emanet edilen) mesajı apaçık tebliğ etmekten ibarettir."¹⁸⁷ "Siz ey imana erenler! Allah'a ve Elçi'ye itaat edin ve (iyi/güzel) fiillerinizi heder etmeyin!"¹⁸⁸ Hatta Kur'an-ı Kerim, bir adım ötesinde Peygamber'e itaat etmemeyi, inkâr olarak ilan etmektedir.¹⁸⁹ "De ki: "Allah'a ve Elçisi'ne itaat edin." Eğer (bundan) yüz çevirirlerse, bilsinler ki Allah hakikati inkâr edenleri sevmez."¹⁹⁰

Bu hiyerarşinin ilki, yazılı bir metin iken ikincisi olan sünnet ise bu metinden hareketle metnin gereğinin hayata aktarılması ve pratiğidir.¹⁹¹ Bu yüzden ilkinin doğru anlaşılabilmesi, ikincisinin iyi bilinmesine bağlıdır diyebiliriz. Çünkü ilki teoriye ikincisi pratiktir. Teori de pratiğinin nasıl olması gerektiği bilinmeden doğru anlaşılmaz.

Kur'an-ı Kerim, Hz. Muhammed (sav)'in her konuda rol model alınması gerektiğini ısrarla vurgular. "Şüphesiz Allah'ı ve ahiret gününü arzulayan ve Allah'ı çokça zikredenler için, Allah'ın Resulünde pek güzel bir örnek vardır"¹⁹² Bunun sıkı bir şekilde uygulanması, aynı zamanda Kur'an ahlakını yaşatmak da demektir. Çünkü Hz. Aişe'nin ifadesiyle O'nun ahlakı Kur'an ahlakıydı.¹⁹³ Allah'ın hoşnutluğunu temin etmenin yolunun da Peygamber (sav)'i örnek almaktan geçtiği Kur'an'da belirtilir. "De ki: Eğer Allah'ı seviyorsanız, hemen bana uyun ki, Allah da sizi sevsin ve

¹⁸⁶ Murtaza Bedir, *Sünnet Hz. Peygamber'in Evrensel Mesajı*, İsam Yayınları, İstanbul, 2008, 24.

¹⁸⁷ Maide, 5/92.

¹⁸⁸ Muhammed, 47/33.

¹⁸⁹ İbn Cerîr et-Taberi, *Câmiu'l-Beyan fî Te'vîli'l-Kur'ân*, VI, 1994, 323.

¹⁹⁰ Âl-i İmrân, 3/32.

¹⁹¹ Bedir, *a.g.e.*, 22.

¹⁹² Ahzab, 33/21.

¹⁹³ Muslim, *es-Sahîh*, VI, 139.

günahlarınızı bağışlasın”¹⁹⁴ Bütün bunlardan Allah’ın hoşnutluğunun ahlaklı ve değerler sahibi bireylere nasip olacağı sonucunu çıkarabiliriz. Tersî durumunda ise Allah’ın gazabı ve azabı kaçınılmaz olacaktır. “Ogün zalim kimse, çaresizlik içinde ellerini ısırtıp şöyle diyecektir: Ne olurdu ben de Peygamberle beraber aynı yolu tutsaydım! Yazıklar olsun bana, keşke falanı dost edinmeseydim!”¹⁹⁵

Hiz. Muhammed (sav)’in sünneti, onun yaşam tarzının diğeri adıdır.¹⁹⁶ Doğruluk ve sadakat, adalet ve sevgi, barış ve hoşgörü, hilm ve edep, hayat ve cömertlik, kanaat ve ceht, sabır ve af etmek, vefa ve vakar gibi pek çok değer ve ahlak, bu yaşam tarzının yansımasıdır.¹⁹⁷ Bundan dolayı sünnete uymak, ahlaklı ve erdemli bir insan olmanın gereğidir denilebilir.

2.2.2.1. Sünnet ve Etik Değerler

İslam ahlakının ihtiva ettiği evrensel değerler incelendiğinde bu değerlerin küresel sorunların çözümü noktasında dünya insanlarına önemli çözümler ve katkılar sunduğu açıkça görülebilir. Asırları aşan bu mesajlar, Mekke ve Medine döneminde sosyal, politik ve psikolojik şartların gereklerine uygun bir şekilde farklılık arz etmektedir. Bu farklılıklar, zamana ve zemine göre dünya insanların yüz yüze kaldığı veya kalacakları sorunlara içinde yaşadıkları zamanın şartlarını da göz önünde bulundurarak en uygun çözümü sunmaktadır.¹⁹⁸ Binaenalyh, günümüz dünyasının sorunlarının da sünnete uygun çözüm önerileri geliştirmekle halledilebileceğini söylememiz mümkündür.

2.2.2.2. Sünnet ve Modern Dünya

Yaklaşık olarak son iki asırdır bütün dünyanın maruz kaldığı modernleşme veya diğeri adıyla batılılaşma olgusu, bütün değer ve kurumlara bakış açılarını değiştirdi. Bu değişimden dine bakış açısı da nasibini aldı. Batının kültürel, askerî ve üretim

¹⁹⁴ Âl-i İmrân, 3/31.

¹⁹⁵ Furkân, 25/27-28.

¹⁹⁶ Mehmed Hayri Kırbasoğlu, *İslam Düşüncesinde Sünnet*, Ankara Okulu Yayınları, Ankara, 1996, 104-140.

¹⁹⁷ Ayrıntılı bilgi için bkz: İbrahim Sarıçam, *Hiz. Muhammed ve Evrensel Mesajı*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2007, 263-283; Hüseyin Akyüz, “Değerler Eğitimi Odağında Bir Değer: Hiz. Muhammed”, *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, I, 3, İstanbul, 2012, 272-299.

¹⁹⁸ Bedir, *a.g.e.*, 127-128.

alanındaki güçlü etkisi globalleşen dünyada etkisini bütün toplumlarda olduğu gibi Müslüman toplumlarda da göstermiştir. Modernizm, insanlara geleneksel değer yargılarından kurtulmalarının yanı sıra yeni dünyanın dayattığı, uygun gördüğü yaşam biçimini benimsemeleri gerektiği düşüncesini empoze eder. Bundan dolayı dinî değerler, din merkezli bakış açısında ve bundan beslenen dinî değerler konusunda ciddi sapmalara neden olmuş ve batılı değerler, evrensel değerler adıyla Müslüman toplumları baştan aşağıya kuşatmış durumdadır. Bu kuşatmaya farklı Müslüman ülkelerden farklı itirazlar yükselmiş olsa da kısa vadede bu itirazların önemli etkileri görülebilecek kadar somutlaşamamıştır.¹⁹⁹

İnsan haklarının korunması, kadın hakları, demokrasi, bilimsellik ve batılı söylemler gibi pek çok olgu, dünya ölçeğinde etkiye sahip olan önemli olgulardır. Hz. Muhammed (sav)'in sünneti, Müslümanların geleneksel miras ve değerlerini temsil ettiğine göre modernizmle çatışması kaçınılmazdı. Sözü edilen değerlerin ilk defa küresel çapta ve modernizmle bağlantılı olarak yüksek sesle dillendirilmesi, bu değerlerin batıya özgü değerlermiş gibi algılanmasına yol açtı. Bu durum da günümüz insanlarını, hayat ve değerlerini anlamlandırırken batı merkezli bir okumaya zorladı. Onların gözlüğüyle olaylara ve değerlere bakınca olaylar ve değerlerin onların rengini alması da kaçınılmazdı.²⁰⁰

Tam da bu noktada, Müslüman ulemanın modern değerlerin insanlara dayattığı bu okuma biçimlerinin sebep olduğu sorunların sünnet ile çözülebileceği gerçeğini, doğru ve iyi bir şekilde ortaya koyabilmesi gerekmektedir. Bu durum, aynı zamanda onların sırtına yüklenmiş önemli bir vazifedir.

¹⁹⁹ John Esposito, John Donohue, *Değişim Sürecinde İslam*, (Terc.: Ali Yaşar Aydoğan-Aydın Ünlü), İnsan Yayınları, İstanbul, 1991, 24-34.

²⁰⁰ Bedir, *a.g.e.*, 121-122.

3. MODERN DEĞERLER İLE İSLÂMÎ DEĞERLERİN MUKAYESESİ

Stres, huzursuzluk, kaygı, hayatın anlamsız ve amaçsız olduğunu düşünmek gibi haller, kişisel ve psikolojik bozukluklara yol açan en önemli etkenlerdendir. Bu durumlar, insanın zaman içinde hem kendisine hem de çevresine yabancılaşmasını netice verebilecek sıkıntılı süreçlerdir. Bu süreçler, herkesin hayatında az ya da çok sürekli veya belirli bir süreyle sınırlı olmak üzere çeşitli yoğunluklarda mutlaka bulunur.

Devletler, vatandaşlarının biyolojik sağlıklarından sorumlu oldukları kadar, onların psikolojik sağlıklarından da sorumludur. Bunu sağlayabilmeleri için bireyin psikolojisine zararlı olabilecek her şeyi engellemek, faydalı olabilecek her şeyi teşvik edip yaygınlaştırmak da devletin bu görevleri yerine getirirken dikkat etmesi gereken önemli hususlardandır. Bireylerin hayatları boyunca karşılaşmaları kaçınılmaz olan bu olumsuz hallerle onların nasıl mücadele edebileceklerini öğretmek, belki de atılması gereken ilk ve en önemli adımdır.

Bu bölümde modern ve İslâmî değerlerin, bireylerin ve toplumların hayatlarında ne gibi etkilere sahip olduğunu, hangi eğitim modelinin ve değer sisteminin bireyin ve toplumun gerçekliğiyle paralel olduğunu ve onlara kalıcı çözümler sunduğunu incelemeye çalışacağız.

3.1. Modern Değerlerin Eğitimdeki Rolü

Modern dünyanın insanlara dayattığı düşünce biçimi ve yaşam tarzının yol açtığı ahlâkî yozlaşma ve çürüme, modern değerlerin iddia ve dayatmalarında başarıya ulaşamadıklarının ispatı olarak değerlendirilebilir. Modern insan, bilimsel bilginin ve teknolojik gelişmelerin kendisine sunduğu imkânlarla yüksek standartlara sahip konforlu bir hayat yaşamayı başarabilmiştir. Ne var ki aynı başarıyı, konforu ve standardı, değerler ve ahlâk alanında yakalayabildiğini söylememiz mümkün görünmemektedir.²⁰¹

²⁰¹ Ünal Şentürk, “Karşı Konulamayan Riskler Toplamı: Risk Toplumu”, *IV. Ulusal Türkiye’nin Güvenliği Sempozyumu*, Elazığ, 2004, 695.

İdeolojiler ve fikir akımları, eğitim modelleri ve politikalarıyla “yaratılmak istenen” ve sistemlerini gönül rahatlığıyla emanet edebilecekleri “ideal” bireylere ihtiyaç duyarlar. Bu ihtiyaç, ideolojilerin sistemlerini devam ettirilebilir kılmaktan kaynaklanan içgüdüsel zorunluluktan kaynaklanır.

Bilimselliği öne çıkardığı oranda ahlakiliği önemsemeyen modern dünya görüşü ve değerleri, bilimsel bir temele dayalı çağdaş dünya görüşü içerisinde ahlak ve iyi hayat reçetelerinin anlamlı bir yer tutmadığının farkında olan çok sayıda düşünür, bundan bir çıkış yolu aramaktadır. Bunlardaki ortak kanaat şudur: Bilimin gelişmesi, rasyonel güçlerimizi vurgulamak yerine, genelde kötülük yapma araçlarını yaygınlaştırmış ve kötücül eylemlerin etkilerini çoğaltmıştır. Bilimsel bilginin ahlak için bir çerçeve sunabileceğine dair inanç, hemen hemen ortadan kalkmak üzeredir.²⁰²

Modern toplumlarda doğru ve yanlış ayrımında kullanılabilecek temel ölçütlerin neler olduğu konusundaki tartışmalar, bütün hararetiyle tartışılmaya devam etmektedir. Bu ölçütlerin neler olması gerektiği konusu da cevapsız kalmaktadır.²⁰³ Bu durum da bizleri, bugün bilimsel ve teknik gelişmelere ayak uyduramayan ve onların çok gerisinde kalmış bir ahlâkî gerilik sorunuyla karşı karşıya bırakmaktadır.²⁰⁴ Bu zıt orantı, günümüz insanını kötülüğe olan eğilimini harekete geçirecek çok güçlü araç ve imkânlarla sahip olduğu anlamına gelmektedir.²⁰⁵ İnsan davranışlarını, dünyevî faydalar etrafında konumlandıran seküler değerler, insanın kötülük potansiyelini kolayca eyleme dönüştürebilecek güçlü araçların insanlar tarafından kullanmasını engelleyebilecek ahlâkî donanım ve yeterliliğe sahip görünmemektedir.²⁰⁶

²⁰² Hayati Hökelekli, “Kur’an’ın Eğitime Getirdiği Değerler ve Hedefler”, *X. Kur’an Sempozyumu: Kur’an ve Eğitim*, 2007, 61.

²⁰³ John Nuttal, *Ahlak Üzerine Tartışmalar*, (Terc.: Abdullah Yılmaz), İstanbul, 1997, 17, 23.

²⁰⁴ Hökelekli, *a.g.e.*, 61.

²⁰⁵ Carl Gustav Jung, *Keşfedilmemiş Benlik*, (Terc.: Barış İlhan- Canan Ener Sılay), İlhan Yayınları, İstanbul, 1999, 114-115.

²⁰⁶ Hulusi Arslan, “Ahlâkın Evrenselliği Açısından İslâm ve Modernizm”, *İ.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2010,1(2), 54.

3.1.1. Bireyin Eğitimindeki Rolü

Eğitim, bireyin kişiliğini geliştirmeyi ve onu topluma kazandırmayı amaçlayan bir kurumdur. Eğitim, bireyin ihtiyaçlarına cevap verdiği oranda başarılı bireylerin yetişmesine katkı sağlar. Aksi takdirde eğitim, bireyler üzerinde olumsuz birçok etkiye de sebep olabilmektedir. Bu, bütün eğitim sistemleri için geçerli olan bir durumdur.

Pek çok eğitimci, modern toplumun sosyal ve ahlâkî değerler konusunda ciddi sorunlar ile karşı karşıya olduğunu düşünmektedir. Eğitimciler tarafından mevcut sorunların çözümüne yönelik çalışmalar yapılsa da bu çalışmalar, siyasî ve politik müdahalelerden bağımsız bir şekilde yapılamadığı için beklenen olumlu etkiyi göstermesi, her zaman mümkün olmayabiliyor.²⁰⁷

Günümüz dünyasında hüküm ferman olan modern eğitim düşüncesi, katı bir pozitivist ve materyalist temel üzerine oturtulmuştur. Bu temel üzerine şekillenen eğitim düşüncesi ve anlayışı da bu anlayışa uygun bireylerin yetiştirilmesine hizmet etmektedir.²⁰⁸ Bu yüzden teknolojik ve bilimsel gelişmişlikle doğru orantılı gelişmeyen modern ahlâkî anlayış, büyük tahribatlara neden olabilmektedir. XX. yüzyılın ilk yarısında iki tane dünya savaşının patlak vermesine, teknolojik ve bilimsel gelişmişlik açısından diğer dünya ülkelerine öncülük eden devletlerin sebep olması, bizlere bu tahribatların boyutları hakkında fikir verebilir. Japonya'nın atom bombalarıyla vurulması sonucunda birkaç dakika içinde meydana gelen tahribatın etkileri, günümüzde de varlığını devam ettirmektedir.²⁰⁹

Son yüzyılda bu ve buna benzer olayların meydana gelmesinde modern eğitim ve düşünce sisteminin payı var mıdır? Varsa ne kadardır? Zikredilen bu olumsuz hadiselerle sebep olan hususların tespit edilip çözüme kavuşturulması, dünya barışını isteyen insanların omuzlarına yüklenmiş ağır bir sorumluluktur.

²⁰⁷ Seyfi Kenan, "Modern Eğitimde Kaybolan Nokta: Değerler Eğitimi", *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri*, 9, İstanbul, 259-295, 261.

²⁰⁸ Kenan, *a.g.m.*, 262.

²⁰⁹ Kenan, *a.g.m.*, 264.

Teknolojik ve ekonomik gelişmişliğe sahip ülkelerde silahlı saldırı, cinayet, gasp, hırsızlık vb. şiddet içeren olayların neredeyse bütün okullara yayıldığı görülmektedir. Bunların önüne geçmek için alınan tedbirler ve cezaların arttırılması da istenen çözümü sağlayamamaktadır. Çünkü bireyin eğitimi, her şeyden önce ahlâkî bir eğitimi gerektirdiği için eğitimdeki ahlâkî yetersizlikler, yoğun bir öğretim faaliyeti ve programıyla giderilememektedir. Bu durum da modern eğitim sisteminin yeterliliği konusunda ciddi tartışmaların ortaya çıkmasını kaçınılmaz kılmaktadır.²¹⁰

Pozitivist anlayış ile şekillenen modern eğitim anlayışı, öğrencilerin manevî ve ahlâkî yanını destekleyen konularda yetersiz kalmıştır. Bunun sonucunda öğrencilerde meydana gelen manevî boşluk, ahlâkî zaafıların oluşmasında ve şekillenerek kalıplaşmasında başat rol oynamaktadır. Çünkü pozitivist anlayışa göre bilim, rasyonel ve objektiftir, değer ve değer yargıları ise sübjektiftir. Değerler alanı sübjektif, gözlemlenemeyen ve ölçülemeyen nitelikte olduğu için de pozitivist düşüncenin ilgi alanının dışında kalmaktadır.

Bütün bu sebepler, modern eğitim anlayışıyla yetişen bireylerde egoizme, ego-santrizme, narsizme sahip kişiliklerin yetişmesine sebep olmaktadır. Bu insanlar, pragmatizmi benimsedikleri için de pratikte kendilerine faydaları dokunmayacak hiçbir değeri benimsemeleri gerektiğine inanmazlar. Çünkü böyleleri için ölçü, hak, adalet ve ahlak olmadığı için cesaret, diğerkâmlık, başkalarını yaşatma ideali gibi pragmatizme ters değerler de anlamsızlaşır.²¹¹ Bu tiplerde faydacılık, hayatın en ideal bakış açısıdır. O yüzden bu bakış açısı, ahlakla çelişen bir hayat tarzını gerektirir.²¹² Bireyler düzeyindeki bu pragmatist bakış açısı, daha geniş alanlarda milletler ve devletler düzeyinde de görülür ki bir grubun, milletin veya devletin sömürülmesi ve sahip oldukları zenginliklerin gasp edilmesi, bu bakış açısının tezahürleri olarak görünür olur.²¹³

Modern eğitim sisteminin, toplumların maruz kaldığı insanî ve sosyal problemleri çözmekte yetersiz kalması, insanları bu konudaki eksiklikleri gidermek ve sorun-

²¹⁰ Kenan, *a.g.m*, 62.

²¹¹ Kenan, *a.g.m*, 63.

²¹² Hasan Hüseyin Bircan, *Doğu Batı Arasında Ahlak, Aliya İzzet Begoviç Düşüncesinde İnsan ve Etik*, Çizgi Kitabevi, Konya, 2018, 44.

²¹³ Bircan, *a.g.e.*, 48.

larına çözüm bulmak için alternatif arayışlara sürüklenmektedir. Modern dönemde insanlarda oluşan manevî boşlukları doldurmak amacıyla girilen arayışlar, bireysel ya da kolektif çırpınılar, bireyin tüm ihtiyaçlarını karşılayabilmekten, toplumu kucaklayabilmekten ve kalıcı olmaktan mahrumdur. Çünkü dinden bağımsız bir maneviyat projesi, bireyin bütün ihtiyaçlarını karşılayabilecek yeterliliğe sahip olamaz. Bundan dolayı maneviyat, sürekli olarak vahyin süzgecinden geçirilmelidir.²¹⁴

Günümüzde bireylerin içinde doğdukları ve yaşadıkları kültürel kodlar ve eğitim sistemindeki eksiklikler, kültür, siyaset, ekonomi ve ideoloji gibi geniş kapsamlı sistemlerin çıkmazlarını ve olumsuzluklarını görebilmeyi ve bunların olumsuz etkilerinden sıyrılarak kendini yeniden inşa edebilmeyi zorlaştırmaktadır. Ayrıca modern değerler sistemi, bireyleri ve sahip oldukları cüz'i iradelerini, elitler tarafından hazırlanan planların aracısı ve oyuncusu durumuna getirmektedir.²¹⁵

Eğitimdeki bu anlayış, zincirleme bir şekilde mananın maddeleştirilmesine, iradenin zayıflamasına, zihnin mekanikleşerek köleleştirilmesine sebep olmaktadır. Böylelikle bireyin dinamik olan anlam dünyasını, büyük oranda olumsuz etkileyerek statikleştirmekte ve insanın fitrî özelliklerini suniliğe dönüştürerek insanı kendisine yabancılaştırmaktadır. Pozitivist ve materyalist bilim anlayışının etkisinde şekillenen modern eğitim sistemi, maneviyat eğitimi konusunda sessiz kalmayı tercih etmiştir.²¹⁶ Hatta maneviyat eğitimi tamamen dışladığı da söylenebilir. Çünkü değerler alanı, pozitivist bilginin ilgi alanı dışındadır. Zira pozitivist temelli modern eğitim sistemi, bilimi rasyonel ve objektif olarak kabul ederken, değerleri ise dogmatik ve subjektif olarak kabul eder. Hal bundan ibaret olunca modern eğitimin dışında tutulan değerler, sadece teorik tartışmaların ve zihinsel faaliyetlerin konusu olabilir. Pratik hayatta onlara yer verilmesine gerek yoktur. Bu yüzden ahlâkî değerlerin içerdiği sorumluluk ve buyurganlık gibi yükümlülükler, subjektif, gözlenemeyen, bunun için de ölçülemeyen niteliklere sahiptir. Bu da onları hayatın dışında bırakmayı zorunlu kılar.²¹⁷

²¹⁴ İsmail Albayrak, "İslam Dini Açısından 'Din Maneviyat' İlişkisi", *Değerler ve Eğitim –II*, İstanbul, 2012, Dem Yayınları, 107-116.

²¹⁵ Selahattin Turan, "Ahlaki Açıdan Modern Okulun Açmazı: Eleştirel Bir Bakış", *Yeni Türkiye Dergisi*, 58/59, İstanbul, 2014, 246-252, 246.

²¹⁶ Kenan, *a.g.t.*, 262.

²¹⁷ Kenan, *a.g.m.*, 263.

Modern eğitim sisteminde eğitimin amaçları ve hedefleri arasındaki gizlenemeyen karmaşa, modern değerler sistemindeki bunalımın bir göstergesidir. Çünkü değerler ile eğitimin amaçları ve hedefleri arasındaki ilişki, bireysel, sosyal, siyasal ve ekonomik gibi alanlarda gizli ya da açık bir değerler algısına dayanmaktadır. Bu karmaşanın bir şekilde eğitime yansımaları, eğitimciler, ebeveynler ve gençler arasında çatışma ve uyum eksikliklerine yol açar.²¹⁸

Modern eğitim anlayışı, bireylerin ve toplumların hayatlarını daha iyiye ve olumlu olana dönüştürme iddiasıyla ortaya çıksa da zamanla modern anlayışın, insanlığı bu iddialarının tersi istikametinde sürüklediği fark edildi. Çünkü bu sistem, insanın zihnine, kalbine ve vicdanına hitap edecek şekilde kurgulanacağına egemenlerin kurulu sistem ve düzenlerini sürdürme, onu koruma ve yaşatmaya hizmeti mümkün kılacak şekilde kurgulanmıştı.

Bu durum, birçok düşünür tarafından fark edilerek eleştirilmiştir. Bu eleştirileri, şu şekilde sıralamamız mümkündür:

1. Bu sistem, insan yaşamını, bir bütün olarak kavramak ve ahenkleştirmekten uzaktır ve insanın yaşam döngüsüne olumlu katkı sağlamamaktadır.

2. Yaşamdaki farklı bağlantıların keşfedilmesine ve bu bağlantıların birbirleriyle uyumlu bir şekilde işletilmesine imkân tanımamaktadır.

3. Bu sistem, ahlâkî zeminden yoksundur. Bundan dolayı, insanların kalbine ve vicdanına hitap etmemektedir. Sadece insanın aklına ve çıkarlarına hitap etmeyi yeterli görmektedir.

4. Yaşama sırrını ve amacını keşfetmeyi vadetmemektedir.

5. Toplumlara, yeni bir medeniyet kurma ufkunda birleştirici bir rol üstlenmek yerine güçlü bir devletin öngördüğü yaşam biçimini dayatarak tüketen insan tipinin yetişmesine katkı sağlamaktadır.

²¹⁸ Hökelekli, *a.g.e.*, 63.

6. Bu sistem, egemen ve seçkin burjuva ideolojilerine ve çıkarlarına hizmet etmek için kurgulanmıştır.

7. Geleceği, insanların mutlu olabileceği ortak değerler etrafında yeniden kurmayı hedeflememektedir.

8. Öğrencilerin, sahip oldukları potansiyellerini en verimli şekilde kullanmalarını mümkün kılacak ortamı ve araçları sunmamaktadır.

9. Öğrencileri okul, tür, şube ve sınavlar aracılığı ile sıralamakta, sıraya dizmekte ve yaftalamaktadır.²¹⁹

Modern eğitim sisteminin düşünce kodlarında insanın bu dünyada nihai bir hedefi ve amacı yoktur. Böyle bir amaç varsa da insanların bunu bilmesi mümkün değildir. Bundan dolayı, eğitim sistemlerini konusunda konsensüsün sağlanarak tek bir sistem ve model üzerinde ittifak edilmesi mümkün değildir.²²⁰ Buna rağmen, modern değerler sistemi, ahlâkî alanın sübjektifliğinden hareketle evrensel bir tezi savunduğunu iddia etmektedir. Ne var ki bu evrensellik iddiası da büyük oranda sübjektif tutumların ortaya çıkmasına ve şekillenmesine sebep olmaktadır.²²¹

Bunun temel nedeni de yine Modern düşünce yapısının mantığında gizlidir. Çünkü modernizm, bireyselliğe yaptığı vurguyla insanın, birey olarak kendi kendine yeterli olduğuna ve isterse her şeyi başarabileceğine inanmasını savunur. Bu da insanı, bağlayıcı her türlü ahlâkî normların etkisinden kurtulmaya zorlayan bir algılama biçiminin oluşmasına sebep olur.²²²

3.1.2. Toplumun Eğitimindeki Rolü

Eğitim faaliyetleri, hayatın ve toplumsallaşma sürecinin en önemli sacayaklarından biridir. Bundan dolayı eğitim ile hayat arasındaki bağlantıyı doğru parametreleri kullanarak kurmak büyük önem arz eder. Çünkü yaşanmak istenen hayat, ancak o

²¹⁹ Turan, *a.g.m.*, 246-247.

²²⁰ Nakîb El Attas, *İslami Eğitim*, (Terc.: Ali Aksu), Endülüs Yayınları, İstanbul, 1991, 123-124.

²²¹ Arslan, *a.g.m.*, 55.

²²² Hans Van Der Loo - Williem Van Reijen, *Modernleşmenin Paradoksları*, İnsan Yayınları, İstanbul, 2003, 165.

hayatı sağlayacak argümanların sonraki nesillere aktarılmasıyla mümkün kılınabilecek bir olgudur.

Modern eğitim anlayışı, ortaya çıktığından beri -aynı yoğunlukta olmasa da- toplumların üzerindeki etkileriyle sosyal, politik ve ekonomik tartışmaların merkezinde yer alan bir konu olagelmıştır. Bu anlayışa yöneltelen en ciddi eleştirilerden biri, toplumların sürekliliğini sağlayacak ahlâkî gelişime katkısının olmadığı yönündedir. Günümüz dünyasının bu eğitim anlayışı, gün geçtikçe sıradan bir hal alan ideolojik ve ekonomik sistemlerin sebep oldukları sosyal adaletsizlik ve eşitsizliklere seyirci yetiştiren bir hal almıştır.²²³

Toplumların yaşadıkları dünyaya ve birbirlerine büyük zararlar verdiği, göz ardı edilemez bir gerçekliktir. İnsanoğlu bu şekilde davranarak hem kendisini hem de dünyadaki canlılığı tehdit eder durumdadır. Sınırsız tüketim, açlık, ahlâkî değerlerin eksikliği, toplumsal hayatta karşılaşılan sosyal ve psikolojik durumlar, tabiat ve çevreye verilen zararlar, toplumların manevî ve ahlâkî değerler krizi içerisinde olduğunu göstermektedir. Bütün toplumları ilgilendiren bu gerçeklikler, sınır ve değer tanımayan bir ilerleme anlayışının, insanları sürüklediği yeri ortaya koymaktadır. Bu sayılanlar, modern eğitimin sebep olduğu olumsuzlukların kaçınılmaz sonuçlarıdır.²²⁴

Modern eğitimin temelinde yatan pozitivist ve mekanik dünya görüşü, varlığa ve olaylara bakış açısını da mekanikleştirmiştir. Oysa insanı değerli kılan ve yücelten bildikleri değildir. İnsanı değerli kılan, ahlâkî değerleri ve bu değerlere bağlılık derecesidir. Bu değerler, sadece insanların kendi iç dünyalarını şekillendirmekle sınırlı kalmaz, insandan hareketle topluma yansır ve toplumu da kendisine uygun olarak şekillendirir.²²⁵ Ancak günümüz eğitim anlayışı ve uygulamalarına bakıldığında, daha çok bilişsel ve rasyonel güçlerin geliştirilmesinin ön planda tutulduğu görülmektedir. Bu da toplumda değerlerin zayıflamasını sağlar ve toplumun bireylerini sağlıklı bir gelişimden mahrum bırakır.²²⁶

²²³ Turan, *a.g.m.*, 246.

²²⁴ Kenan, *a.g.m.*, 263.

²²⁵ Kenan, *a.g.m.*, 264.

²²⁶ Hökelekli, *a.g.e.*, 60.

Bu eğitim anlayışı, rekabetçi bir insan tipinin yetişmesine ve bunun da bütün topluma yayılmasına sebep olmaktadır. Bencillik ve egoizm, bu rekabetçi bakış açısının toplumsal bir yansımasından ibarettir. Bu tür olumsuz duyguların yayıldığı ve ege-men olduğu toplumlarda akıl, kalp, ahlak gibi insanî hasletler, o toplumlarda kendisine yer bulamazlar.²²⁷

Birey toplumun temeli olduğu için bireyle başlayan veya bireyde baş gösteren sıkıntılar zamanla topluma yayılır. Modern eğitim anlayışı, bireysel ve toplumsal dengeyi kurma işlevinden uzaklaşarak ahlâkî özelliklerin zayıflamasına sebep olur ve iradeleri olumsuz etkiler.²²⁸

Modern değerlerin söz konusu olumsuz etkilerini yansıtan birkaç örnek vermek, konuyu daha anlaşılır kılacaktır:

Columbine Lisesi Katliamı

20 Nisan 1999'da Amerika Birleşik Devletleri'nin Columbine, Colorado eyaletindeki Columbine Lisesi'nde meydana gelen bir okul saldırısı ve bombalama girişimiydi. Saldırganlar, on ikinci sınıf (son sınıf) öğrencileri Eric Harris ve Dylan Klebold, 12 öğrenci ve bir öğretmeni öldürdü. Saldırganların daha sonra intihar ettiği okul kütüphanesinde de on öğrenci öldürüldü. Silah sesleri sonucu yirmi bir kişi daha yaralandı. Okuldan kaçmaya çalışırken üç kişi daha yaralandı. Ayrıca polisle karşılıklı çatışmalar da meydana geldi. O zamanlar ABD tarihindeki en ölümcül okul saldırısı olarak kayıtlara geçti. Suç, birkaç taklitçiye ilham verdi ve "Columbine", toplu katliamların parolası haline geldi.

Saldırı, saldırıların yanı sıra birkaç ev yapımı bomba da içeriyordu. Bunlardan ikisi, patlamamalarına rağmen bölgedeki tüm insanları öldürecek veya ciddi şekilde yaralayacak kadar güçlü olan kafeteryaya yerleştirildi. Park alanlarındaki arabaları da patlatılamayan bombalara dönüştürüldü ve okuldan uzakta başka bir yerde, sadece biri kısmen patlatılan iki bomba, hedef saptırma amacıyla yerleştirildi. Saldırının nedeni belirsizliğini koruyor; ancak Harris ve Klebold, katliamı yaklaşık bir yıl planladılar ve

²²⁷ Turan, *a.g.m.*, 248.

²²⁸ Turan, *a.g.m.*, 251.

katliamın ABD tarihindeki en fazla ölüme neden olacağını umdular, bu da Oklahoma City saldırısındaki ölü sayısını aşmak anlamına geliyordu; USA Today, Columbine katliamından "kötü uygulanmış olsa da büyük bir terörist bombalama olarak planlanmış" olarak bahsetti.

Polis okula girmekte yavaş davrandı ve silahlı saldırı sırasında müdahale etmediği için ağır şekilde eleştirildi. Olay, aktif saldırgan durumlarında kullanılan Acil Eylem Hızlı Yerleştirme taktiğinin kullanılmasına neden oldu. Columbine ayrıca sıfır tolerans politikaları ile okul güvenliğine artan bir vurgu ile sonuçlandı.

Katliamdan sonra kurbanlardan Rachel Scott'ın arabası ve John Tomlin'in kamyonu da dahil olmak üzere birçok doğaçlama anıt yapıldı. Kurbanlar ve saldırganlar için ayrıca Clement Park'taki bir tepenin üzerine 15 haç dikildi. Harris ve Klebold için dikilen haçlar daha sonra tartışmaya neden olduğu için kaldırıldı. Kalıcı bir anıt olan Columbine Anıtı, Haziran 1999'da planlandı ve 21 Eylül 2007'de halka açıldı.²²⁹

Virginia Tech Katliamı

16 Nisan 2007'de Blacksburg, Virginia'daki Virginia Tech'de gerçekleşen silahlı okul baskınıdır. Katliam yaklaşık olarak iki saat arayla gerçekleşen iki ayrı saldırıdan oluşmaktadır. Olayın faili Seung-Hui Cho intihar etmeden önce otuz iki insanı öldürdü ve birçok kişiyi de yaraladı. Katliam Amerika Birleşik Devletleri tarihinde, okul içinde veya dışında şimdiye kadar tek kişi tarafından gerçekleştirilmiş en ölümcül silahlı saldırı olayıdır.

Virginia Tech'te İngilizce anadalı son sınıf öğrencisi olan Cho'ya, orta okula giderken ileri endişe bozukluğu teşhisi konuldu ve bu yönde tedavi uygulandı ve lise-deki üçüncü sınıfına kadar terapi ve özel eğitim desteği almaya devam etti. 2005'te Cho kolejde iki kız öğrenciyi takip etmekle suçlandı ve Virginia özel adliyesi tarafından akli dengesinin yerinde olmadığı bildirildi.

Saldırıları uluslararası medyada genişçe yer buldu ve ABD yasaları ve kültürünün eleştirilmesine sebep oldu. Katliam ayrıca silah şiddeti, silah yasaları, ruh sağlığı

²²⁹ https://tr.wikipedia.org/wiki/Columbine_Lisesi_Katliam%C4%B1, (ET:12.06.2020)

konusunda ABD sistemindeki boşluklar, failin akıl durumu, okul yönetiminin sorumluluğu mahremiyet yasaları, gazetecilik etiği ve diğer konularda şiddetli tartışmaların canlanmasına yol açtı. Katilin video manifestosundan parçalar yayınlayan televizyonlar kurbanların aileleri, Virginia emniyet görevlileri ve Amerikan Psikiyatri Birliği tarafından eleştirildi.

Cho biri yarı otomatik 22 kalibre Walther P22 diğeri yarı otomatik Glock 19 olmak üzere iki tabanca kullandı. Saldırlardan birincisi West Ambler Johnston ve ikincisi de Norris binalarında meydana geldi.

1. Saldırı: West Ambler Johnston Saldırısı

Cho doğu saatine göre 6:45'te karma 894 öğrenciyi barındıran Ambler Johnston Yurdu'nun antresinde görüldü. Saat 10'dan önce normalde yurda sadece yurdun sakinleri manyetik kartla girebiliyorlardı. Ancak Cho'nun mektup kutusu binanın lobisinde olduğu için saat 7:30'dan sonra giriş izni vardı. Cho'nun binaya erken giriş için nasıl izin aldığı konusu açık değildir.

Cho West Ambler Johnston'daki ilk kurbanlarını saat 7:30'da vurdu. 19 yaşındaki birinci sınıf öğrencisi Woodville, Virginia'dan Emily J. Hilscher ve 22 yaşındaki dördüncü sınıf öğrencisi ve erkek öğrenci lideri Martinez, Georgia'dan Ryan C. Clark Hilscher'in başka bir öğrenci ile paylaştığı odada öldürüldü.

2. Saldırı: Norris Saldırısı

İlk saldırıdan yaklaşık iki saat sonra Cho mühendislik bilimleri ve mekanik programlarının da bulunduğu Norris binasına girdi ve üç ana giriş kapısını zincirleyerek kapattı. Zincirli kapılardan en az birine kapının açılmaya çalışılması durumunda bomba patlayacağını iddia eden bir not bıraktı. Saldırı başlamadan birkaç dakika önce bir öğretim üyesi notu buldu ve yönetimi uyarmak için binanın üçüncü katına çıktı. Aynı sırada Cho binanın ikinci katına çıkıp öğrencileri ve öğretim görevlilerini vurmaya başladı.

Birkaç görgü tanığı öğrenci Cho'nun ateş etmeye başlamadan önce birkaç sınıfa kafasını sokarak incelediğini söyledi. Olaydan sağ kurtulan görgü tanığı 207 numaralı

sınıfta bulunan Erin Sheehan Cho'nun iki kez sınıfı gözetlediğini belirterek "birinin s0mestrın bu noktasında kaybolup sınıf araması garipti" dedi. Cho Norris'e girdikten sonra ilk saldırısını profes0r G. V. Loganathan'ın derste olduğu ileri hidroloji m0hendisliği sınıfına yaptı. Cho ilk 0nce profes0r0 vurarak 0ld0rd0 ardından ateş etmeye devam etti ve sınıftaki on 0ç 0đrenciyi daha 0ld0rd0 ve iki 0đrenciyi yaraladı, sadece iki kişi yaralanmadan kurtulabildi. Ardından Cho okutman Christopher James Bishop'ın Almanca dersi verdiği 207 numaraya girdi. Cho burada Bishop'ı 0ld0rd0 ve 0đrencilere ateş aadı ve d0rt 0đrenciyi 0ld0r0p altısını da yaraladı. Cho sonra Norris 210 ve 204'e y0neldi, koridorda ve sınıflarda silahlarını doldurup 0đrencileri ve profes0rleri vurmaya devam etti, bu aşamada sınıflara birden fazla kez girdi. İlk kez 911'in aranmasından sonra dokuz ve toplamda 10-12 dakika s0ren ikinci baskında Cho 174 kez ateş etti ve 30 kişiyi 0ld0r0rken 17'den fazla kişiyi yaraladı. Carilion Roanoke Memorial Hospital travma merkezi direkt0r0 Sydney J. Vail Cho'nun 9mm oyuk uadı 0ekirdek tercihi yaraları daha da k0t0leştirdiğini belirtti.²³⁰

Evlilik Dışı Cinsel İlişkiler

Avrupa İstatistik Kurumu Eurostat'ın yayınladığı bir raporda, Avrupa Birliği 0lkelerinde evlilik dışı doğan bebeklerin sayısı arttı. AB 0lkelerinde 2016'da yaklaşık 5 milyon bebek d0nyaya gelirken bu 0lkelerin sekizinde bebeklerin 0oğunluğu evlilik dışı d0nyaya geldi.

Raporda, Fransa evlilik dışı d0nyaya gelen bebeklerin en fazla olduğu 0lkeyken, Yunanistan ise en az olduğu 0lke olarak belirtildi.

2016 yılı verilerinin baz alınarak yapıldığı Eurostat araştırmasına g0re, her on bebekten altısının evlilik dışı d0nyaya geldiği Fransa y0zde 59,7 oranla 2016'da AB'de evlilik dışı bebeklerin en 0ok doğduğu 0lke oldu.

Fransa'yı takiben Bulgaristan ve Slovenya y0zde 58,6 ile listede ikinci sırayı paylaştı. Evlilik dışı d0nyaya gelen bebeklerin en 0ok olduğu diğer 0lkeler ise; y0zde

²³⁰ https://tr.wikipedia.org/wiki/Virginia_Tech_katliam%C4%B1, (ET:12.06.2020)

56,1 oranla Estonya, yüzde 54,9'la İsveç, yüzde 54'le Danimarka, yüzde 52,8'le Portekiz ve yüzde 50,4'le Hollanda oldu.²³¹

Evlilik Dışı Birlikte Yaşama

Sosyolojik ve demografik araştırmalar 1960'lardan itibaren Avrupa ve Amerika'da evlilik dışı birlikte yaşama oranlarında bir artışı işaret etmektedir.²³²

Bazıları birlikte yaşamadaki artışı aile yaşamının merkeziliğine meydan okuma veya evlilik kurumuna tehdit olarak yorumlarken bazı çalışmalar evlilik dışı birlikte yaşamının geçici bir deneyim olduğu ve birlikte yaşayanların belli bir süre sonra ilişkilerini bitirdikleri veya evlendiklerini göstermektedir.²³³

Genel olarak evlilik dışı birlikte yaşamının farklı toplumlardaki yaygınlığı incelendiğinde ilk akla gelen ülkelerden birisi Amerika'dır. Öyle ki yeni evli çiftler arasında ilk evliliklerinden önce birlikte yaşayanların oranı üçte ikidir.²³⁴

Bir Kuzey Avrupa ülkesi olan Norveç'te de gençlerin %80'ininden daha fazlası ilk olarak evlilik yerine birlikte yaşamayı tercih etmektedir. 25-34 yaş grubunda ortak konutta oturmaya karar verenlerin %51'ini birlikte yaşayanlar oluşturmaktadır.²³⁵

Kanada'da birlikte yaşama 1981'den 2001'e kadar üç kat artarak evlilikle ilgili hane halkının %18'ini oluşturmaktadır. Birlikte yaşama bir nesil içinde geleneksel olmayan bir evlilik formundan normal bir deneyime dönüşmüştür. Avustralya'da da evlilik öncesi birlikte yaşayanların oranı hızlı bir artış göstererek 1975'te %17 iken 2010'da %78,6'ya ulaşmıştır.²³⁶

²³¹ <https://tr.euronews.com/2018/04/16/avrupa-da-evlilik-d-s-dogan-bebeklerin-say-s-art-yor>, (ET:12.06.2020)

²³² Bumpass, L. - Sweet, J., 1989, "National Estimates of Cohabitation", Demography, 1989, 615-625.

²³³ Hatch A., "Saying 'I Don't' to Matrimony An Investigation of Why Long-Term Heterosexual Cohabitors Choose Not to Marry", Journal of Family Issues, 2015, 2-3.

²³⁴ Manning, W. D., Cohen, J. A., 2012, "Premarital Cohabitation and Marital Dissolution: An Examination of Recent Marriages", Journal of Marriage and Family, 74, 377.

²³⁵ Wiikk, K., "You'd Better Wait!-Socioeconomic Background and Timing of First Marriage Versus First Cohabitation", European Sociological Review 25 (2), 2009, 140.

²³⁶ <http://www.abs.gov.au/> 24.12.2020.

Yukarıda farklı ülkelerde birlikte yaşamaya ilişkin olarak sunulan veriler o bölgelerdeki evlilik dışı birlikte yaşamanın toplumda kabul edilip edilmediği konusunda yeterli fikri vermektedir.²³⁷

3.2. İslamî Değerlerin Eğitimdeki Rolü

Eğitim, bireyin ruh, akıl ve duygularının insan doğasına en uygun şekilde terbiye edilmesini hedef alan bir faaliyet sürecidir. Bu süreçte belirtilen hususların eğitilmesinde baş gösterecek herhangi bir aksaklık ya da eksiklik, bireyin eğitilemediği hususlarda eksik kalmasını netice verecektir.²³⁸ Zikredilen boyutlarıyla insanı en iyiye ve en mükemmele doğru sevk etmeyen ve bunu gerçekleştirebilmesi için de bireyin sahip olduğu potansiyeli harekete geçiremeyen eğitim, kendisinden bekleneni gerçekleştirmemiş olur.²³⁹

Kur'an'ın uygulanmasını istediği eğitim programı, insanın sadece belli yönlerini değil, kişilik ve karakter eğitimini de hedef alan kapsamlı bir eğitimidir. Çünkü zihinsel gelişim kadar, duygusal eğitim de önemlidir. Nefis ve dürtülerin yönlendirmelerine direnç gösterecek denetim mekanizmalarının güçlendirilmesi, bu eğitim sisteminin yetiştirmek istediği dengeli ve sağlam kişilik yapısına sahip bireylerin yetişeceği bir eğitim sistemiyle mümkün olabilir.²⁴⁰

Bu eğitim ve değerler sistemiyle bireysel gelişime atfedilen değer kadar toplumsal gelişimlere ve olgunlaşmalara da değer atfedilmiştir.²⁴¹ Zaten birey eğitimine gereken değerin verilmemesi demek bireylerden oluşan toplumun da ihmal edilmesi demektir. Bu yüzden din, bir ahlak, eğitim ve değerler sistemidir. Kabul ve benimsenmeye dayanan dinî inanç ve değerlerin, insan davranışlarına etkisi, insanı eğitime ve yönlendirmedeki gücü son derece açıktır. İnsanın duygusal ve davranışsal gelişimi için

²³⁷ Nurşen Adak, “Evlilik Veya Evlilik Dışı Birlikte Yaşama: Üniversite Öğrencileri Üzerine Bir Araştırma”, *Sosyoloji Dergisi*, 2016, 24- 25.

²³⁸ Hökelekli, *a.g.m.*, 60.

²³⁹ Seyyid Ali Şerif, *İslam Eğitiminde Yeni Ufuklar*, (Terc.: Osman Tuna), Fikir Yayınları, İstanbul 1991, 66.

²⁴⁰ Hökelekli, *a.g.e.*, 61.

²⁴¹ Bayraktar Bayraklı, *İslamda Eğitim*, Dergah Yayınları, İstanbul, 1980, 195.

gereken aşkın motor gücün kaynağı, Allah'a olan imandır.²⁴² Çünkü Allah, insanın kalbi, zihni ve duyguları üzerinde mutlak kontrol gücüne sahiptir.²⁴³

Allah'ın hayattan dışlanması ve Allah yokmuş gibi yaşamak, insana asıl hedefini ve amacını unutturacak en büyük sorundur. “*Allah'ı unutan ve bu yüzden Allah'ın da onlara kendilerini unutturduğu kimseler gibi olmayın. Onlar yoldan çıkan kimselerdir.*”²⁴⁴ Allah unutulunca, O'nun dışında hatırlanan her şey önemini yitirir. İnsan kendisi için kaygılanması gerektiği, akıbetinin nasıl olacağı konusunda endişelenmesi gerektiği, ölümden sonrası için hazırlıklarını sürekli bir şekilde sürdürmesi gerektiği gibi hayata anlam katan en önemli şeyler de önemini yitirir. Bu aşamadan sonra hayat sadece kendisinden sınırsızca haz alınması gereken bir meta'ya dönüşür. Bu da dinden uzaklaşma ve her şeyi kaybetme pahasına detaylarla oylanmak demektir.²⁴⁵

İnsan davranışlarını düzenleyen ve onlar üzerinde bireysel bir denetim mekanizması oluşturmayı sağlayan en önemli duygu ve düşüncelerden birisi de hesap verme düşüncesidir. Bu duygu ve farkındalık, hata yapmadan önce düşünmeyi gerektirir. Yaptığının sonuçlarını hesaplayan biri, sonuçları kötü olan davranışlardan uzak durması gerektiğini bilir.

İnsan davranışlarını tesis eden ve onu bir amaca yönelten en önemli hususlardan biri olan hesap, en yoğun kıvamını hesap gününe imanda bulur. Bu inanç olmaksızın davranışlar, amaçlardan yoksunlaşır. Bu yüzden Allah'a ve hesap gününe iman ortadan kalkarsa davranışların etki alanı da son derece sınırlı kalır.²⁴⁶

Kur'an'ın asıl amacı, insanın kendisini eğitmesi konusunda gereken rehberliği sunmaktır. Çünkü insanın kendisini tanıması, varlığı ve Yaratıcıyı tanıması demektir. Dış dünyada ve iç dünyasında ilâhî tecellileri idrak edebilen bireylerin yetiştirilmesi, Kur'an'ın temel hedefidir denebilir: “*Zamanı geldiğinde insana mesajlarımızı (evrenin) uçsuz bucaksız ufuklarında ve kendi öz benliklerinde (bulduklarıyla) tam olarak*

²⁴² Hökelekli, *a.g.e.*, 62.

²⁴³ Enfal, 8/29.

²⁴⁴ Haşr, 59/19.

²⁴⁵ Fazlurrahman, *Ana Konularıyla Kur'an*, (Terc.: Alpaslan Açıkgenç), Fecr Yayınları, Ankara 1987, 78.

²⁴⁶ Hökelekli, *a.g.e.*, 63.

anlatacağız ki bu (vahy)in tartışılmaz bir gerçek olduğu, apaçık ortaya çıksın. Rabbinin her şeye tanık olduğu(nu bilmeleri onlara) hala yetmez mi?”²⁴⁷

İnsanın kendisine yönelmesini sağlamak, insanı kendisinin farkına vardırarak ve böylece kendisini tanımasını sağlayarak Allah’ı tanıma ve bilme ufkuna yükseltmek, İslâmî eğitimin hedefi olarak tanımlanabilir.²⁴⁸ “O, hem ölümü, hem de hayatı yaratmıştır ki sizi sınamaya tabi tutsun (ve böylece) davranış yönünden hanginiz daha iyidir (onu göstersiz) ve yalnız O(nun) kudret sahibi ve çok bağışlayıcı (olduğuna sizi inandırır).”²⁴⁹ Bundan dolayı, Kur’an, bireysel ve toplumsal olarak insanların iyi ve doğru davranışlar sergilemesini ister. Hatta bunu, insanların dünya hayatları boyunca maruz bırakıldıkları sınanmanın gayesi olarak takdim eder.

3.2.1. Bireyin Eğitimindeki Rolü

İnsan, özü ve yapısı itibarıyla zayıf bir varlık olarak yaratılmıştır.²⁵⁰ İnsanın bu zayıflığı, aynı zamanda aceleciliğine,²⁵¹ peşin ve kısa vadeli menfaatleri uzun vadeli ve kalıcı menfaatlere tercih etmesine²⁵² de kaynaklık etmektedir. İnsanın dünyevî hazlara düşkün olması,²⁵³ karşılaştığı sorunlarla mücadele etmesi gerekeceği yerde hemen ümitsizliğe düşmesi,²⁵⁴ sızlanıp feryat etmesine sebep olur.²⁵⁵ Olumlu ve hayra yönelecek potansiyelini kullanamadığında yıkıcı ve ifsâd edici potansiyelinin etkisine girmesi kaçınılmazdır.²⁵⁶ İnsanın buna benzer zayıflıkları, hayatı boyunca rehberliğe muhtaç olduğunun göstergeleridir. Bu rehberliği en doğru ve kemal noktada yapacak yegâne varlık da Allah’tır. Fakat insanın doğru bir rehberinin olması, yalnız başına insana doğruları yaptırmak için yeterli olmayabilmektedir. Doğru rehberin yanı sıra insanın güçlü bir iradeyle rehberinin talimatlarını yapmak için gayret içinde olması da gerekmektedir.

²⁴⁷ Fussilet, 41/53.

²⁴⁸ Bayraktar Bayraklı, *Mukayeseli Eğitim Felsefesi Sistemleri*, İfav Yayınları, İstanbul 1999, 115.

²⁴⁹ Mülk, 67/2.

²⁵⁰ Nisa, 4/28.

²⁵¹ İsra, 17/11.

²⁵² Kıyamet, 75/20-21; İnsan, 76/27.

²⁵³ Âl-i İmran, 3/19.

²⁵⁴ İsra, 17/83.

²⁵⁵ Me‘aric, 70/20.

²⁵⁶ Bakara, 2/30; Şems, 91/7-10.

İnsanın bu zayıflıkları ve dünya hayatına olan bağıllığı yaratılışında vardır. Bundan dolayı da insan Allah tarafından kınanmaz. Çünkü bunlar insanî durumlardır ve bunların yaratıcısı da Allah'tır. Ne var ki Allah, insandaki bu olumsuz yönlerin insanı daha kalıcı ve daha büyük hedeflerden alıkoyacak engellere dönüşmesini istemez. Bu yüzden Kur'an, insana bu olumsuz yönlerini nasıl iyiye ve doğruya kanalize edebileceğini ve onları meşru dairede tutarak nasıl kontrol edebileceğini öğretir.²⁵⁷ Bundan dolayı Hz. Muhammed (sav) tarafından büyük cihat²⁵⁸ olarak nitelenen insanın kendi benliğini kemâle erdirmeye gayreti, iyi ve doğru davranışlar ortaya koymasını mümkün kılacak gücü barındırır. Bu da bilinçli bir çabanın varlığı olmadan Kur'an'da tanımlanan ideal dindarlığın mümkün olmayacağı anlamına gelir. Zaten Hz. Muhammed (sav) güzel ahlakı tamamlamak için gönderildiğini belirtirken dindar bir mümin olarak yaşamının nihai hedefini de belirtmiş olmaktadır.²⁵⁹

İslam akaidinin dayandığı esaslar, bu akaidde dayanan değerleri besler. Bu yönüyle İslâm akaidi ve İslami değerler, birbirinden ayrılamaz. Örneğin İslâm'ın adalet ilkesi, o ilkeyi besleyen ahirete iman akidesiyle sıkı bir ilişki içindedir. Hatta bu ilişki, zayıfladığı oranda adalet ilkesine zarar verir. Çünkü İslâm, değerler sistemini canlı tutmak için vicdan ve fitrattaki potansiyeli, farklı müeyyideler ve teşviklerle harekete geçirmektedir. Bu durum, sürekli değişim ve başkalaşım içinde olan bir dünyada değişmeyen değerlerin yaptırım ve teşviklerle olan canlı ilişkisini resmetmektedir.²⁶⁰

İslam'ın ahlaki değerleri, İslâm'ın özünü oluşturur. Bu yüzden bu değerler, İslâm'ın bir parçası olarak tanımlanabilir. *"Ben sadece güzel ahlâkı tamamlamak için gönderildim"*²⁶¹ hadis-i şerifi, bu özün ortaya çıkarılıp hayata hâkim kılınabilmesini anlatmaktadır. Çünkü Hz. Muhammed (sav), bu hadisiyle peygamberlik vazifesini, ahlâkî mükemmelliği sağlayacak yol ve yöntemleri öğretmeğe hasretmiştir.²⁶²

²⁵⁷ Hökelekli, *a.g.e.*, 71.

²⁵⁸ İsmail İbn Muhammed el-Aclûnî, *Keşfü'l Hafâ ve Müzilu'l İlbas*. I, el-Mektebetu'l-'Asriyye, Beyrut, 2000, 511.

²⁵⁹ Hökelekli, *a.g.e.*, 49.

²⁶⁰ Albayrak, *a.g.e.*, 112.

²⁶¹ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, IV, 148.

²⁶² Çoşkun, *a.g.e.*, 124.

Bu temel İslâmî değerleri benimsemiş bir kişilik, samimiyetinin gereği olarak inancını davranışlara yansıtmalıdır. Çünkü İslami değerler, iyiliğin her türlüünü emrederken kötünün her türlüünü de yasaklamaktadır. İnanç ve eylem arasında çelişkilerin olması, samimiyesizliğin bir göstergesi olarak değerdendirilebilir. Bundan dolayı *“İmana ermiş olup doğru ve yararlı işler yapanlara gelince, sürekli içinde kalmak üzere cenneti hak edenler de işte bunlardır.”*²⁶³ *“Gerçekte erdemlilik, yüzünü doğruya veya batıya çevirmeniz ile ilgili değildir; ama gerçek erdem sahibi, Allah'a, Ahiret Günü'ne, melekler, vahye ve Peygamberlere inanan, servetini -kendisi için ne kadar kıymetli olsa da- akrabasına, yetimlere, ihtiyaç sahiplerine, yolculara, (yardım) isteyenlere ve insanları kölelikten kurtarmaya harcayan; namazında devamlı ve dikkatli olan ve arındırıcı (mali) yükümlülüğünü ifa eden kişidir; ve (gerçek erdem sahipleri) söz verdiklerinde sözünü tutan, felaket, zorluk ve sıkıntı anlarında sabredenlerdir. İşte onlardır sadakatlerini gösterenler ve işte onlardır Allah'a karşı sorumluluklarının bilincinde olanlar.”*²⁶⁴ bunun gibi birçok ayet, imanı iyi ve olumlu davranışların muharrik unsuru ve ayrılmaz bir parçası olarak göstermektedir. Şu hadis-i şerifler de aynı hakikati vurgulamaktadır: *“Müminlerin iman yönünden mükemmeli ahlak yönünden en güzel olanıdır.”*²⁶⁵ *“Sizden hiçbiriniz, kendi nefsi için sevdiği şeyi, kardeşi için de sevmedikçe iman etmiş olmaz.”*²⁶⁶

Birçok davranış kuralı, Allah'ın birliğine ve peygamberin getirdiklerinin vahiy olduğuna gerçekten iman ettiği anda mümine farz olur. Bundan dolayı İslâm'ın zuhuruyla insanın bütün davranışları, teorik olarak meşru bir ahlâk sistemine dayanarak değerdendirilebilir.²⁶⁷

²⁶³ Bakara, 2/82.

²⁶⁴ Bakara, 2/177.

²⁶⁵ Ebu Davud, es-Sunen, IV, 220.

²⁶⁶ Müslim, es-Sahih, I, 67.

²⁶⁷ Toshihiko Izutsu, *Kur'an'da Dini ve Ahlakî Kavramalar*, (Terc: Selahattin Ayaz), Pınar Yayınları, İstanbul 2010, 182.

İslam, dünya hayatında insanın hep elde etmek istediği ama birçok sebepten dolayı, bir türlü bulamadığı huzur, refah, mutluluk ve adalet gibi temel değerler konusunda insanlara yol gösterebilecek bir dindir.²⁶⁸ XIV asırlık geçmişi, bunun doğruluğunu ispatlayacak birçok kanıtla doludur.

Kur'an, Allah'ın kıyamete kadar gelecek insanlara bir hitabıdır. Kur'an'ın amacı, insanların hayatını Allah'ın rızasına uygun bir biçimde şekillendirerek insanın iki dünya saadetini temin edecek bir yaşam tarzını benimsemesini sağlamaktır. Bunu sağlamak için Kur'an, yirmi üç yıl boyunca kesintisiz ve programlı bir şekilde ilk muhataplarının hayatlarını şekillendirdi ve onlara istikrarlı dosdoğru bir rehberlik yaptı. Vahyin ilk muhataplarının Kur'an'ın rehberliğinde sergiledikleri değişim ve dönüşüm, sonra gelenlere de ilham oldu ve Kur'an'ın rehberliğini benimseyenleri de Kur'an Allah'ın rızasına uygun biçimde şekillendirmeye devam etti. Kıyamete kadar da bu misyonunu devam ettirecektir. Hz. Muhammed (sav)'in çağdaşları, peygamberin eğitiminden geçerek ideal insan ve ideal topluma örneklik teşkil etti. Bu yüzden o döneme asr-ı saadet dendi. Bu yeni insan prototipi Müslüman olarak isimlendirildi.²⁶⁹ Müslüman, tarihe yön verecek değerlerin taşıyıcısı olarak ütopyalara konu olan toplumun nasıl kurulup sürdürülebilir bir yapıya kavuşturulabileceğini pratikte bizzat modelledi.²⁷⁰

Eğitim, bireyin ve toplumun ahlâkî, bilişsel ve düşünsel seviyesinin yükseltilmesi faaliyeti olarak tanımlanacaksa Kur'an, bahsi geçen faaliyet sürecinde insanı ideal seviyeye yükseltecek en yetkin kaynak olarak belirir. Kur'an, bu vasfını Allah'ın kelamı ve ilminin tezahürü olduğu için hak eder. Çünkü Allah'ın en çok kullanılan ve bilinen isimlerinden biri de Rab'dır. Rab kelimesi, terbiye etmek, tasarruf, ıslah, eğitmek, yetiştirmek ve kemale erdirmek gibi anlamlara gelir.²⁷¹ Zaten Allah tarafından insanın başıboş bırakılmaması,²⁷² sürekli bir denetim altında bulundurulması²⁷³ da bu rubûbiyetin gereğidir. Böylece, ilahî terbiye altında gerçekleştirilen bir eğitim faaliyeti

²⁶⁸ Muhammed Bezirci - Müveddet Konuşkan Bayraktar, *Etik İlkeler ve Etik Eğitimi (Dört Kutsal Çerçevesinde)*, Çizgi Kitabevi Yayınları, Konya, 2017, 32.

²⁶⁹ Hac, 22/78.

²⁷⁰ Bakara, 2/143.

²⁷¹ Nevzat Ayasbeyoğlu, *İslamiyetin Eğitimimize Getirdiği Değerler ve Kur'an-ı Kerim'in Eğitimle İlgili Ayetlerinin Tahlili*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1991, 16.

²⁷² Kıyamet 75/36.

²⁷³ Beled, 90/7.

sürecine tabi tutulan insan, fedakârlık, iyimserlik, merhamet, yardım severlik, sevgi ve adalet gibi değerlerle yetiştirilir.

İslâmî ibadetler, tam bu noktada önemini göstermektedir. Çünkü ibadetler, benliği arındırma, ahlâkî ve manevî ilerlemeyi sağlayacak enerjiyi sağlayan dinamik ve aktif bir eğitim programıdır. Fakat ibadetlerin, etkisini bireyde gösterebilmesi, aynı zamanda insanın erdemli ve iyi bir insan olmayı isteme çabasıyla gerçekleşir. Bu çaba olmadıkça ibadetler, şeklî uygulamalardan öteye geçememektedir.²⁷⁴ Örneğin namaz; farz ve nafil namazlarla Allah'a yapılan rükû' ve secdeler, O'na boyun eğmenin ve O'nun büyüklüğünü tanımanın ve itiraf etmenin en bâriz tezahürleridir. Bu kabul ve itirafı reddetmenin (namaz kılmamanın) altında yatan en önemli etken tekebbür olarak gösterilir.²⁷⁵ İblîs'in secde etmemesi, bu temel psikolojik sorunun bir sonucuydu.²⁷⁶ Ayrıca namaz, insanı hayâsızlık ve fenalıklara düşmekten alıkoyan koruyucu bir vazife de icra eder. Namazın bu fonksiyonu, Allah'ı anmanın büyüklüğündeki azamete raci-
dir.²⁷⁷ Hz. Şuayb'ın kavminin hoşuna gitmeyen uyarı ve nasihatleri, kavmi tarafından Hz. Şuayb'ın namazına bağlanmıştı.²⁷⁸ Tarih boyunca insanların azgınlıklarının teme-
linde yatan en önemli neden, her zaman Allah'ın huzuruna çıkıp hesap vermeyi hatırlatan namaz ibadetinin ihmâlinin veya terkinin bir neticesi olduğu belirtilir.²⁷⁹ Bu du-
rum da ibadetlerin, pratik ahlak üzerinde önemli bir etkiye sahip olduğunu gösterir.

3.2.2. Toplumun Eğitimindeki Rolü

İslam, bireysel eğitimi toplumsal eğitimin temeli ve önemli bir rüknü olarak görür. Çünkü toplum, bireylerden oluşan sosyal bir yapıdır. Toplumun sağlamlığı da bireylerinin sağlamlığıyla doğru orantılıdır. Bu yüzden İslam, bireyin diğer bireylerle, toplumla, varlıkla ve aşkın olanla irtibatını nasıl ve hangi enstrümanları kullanarak kurabileceği konusunda rehberlik eder. Evde, okulda, alışverişte, grup ilişkilerinde ve hayatının neredeyse her anında İslam belirleyici bir role sahiptir.²⁸⁰

²⁷⁴ Bakara, 2/177.

²⁷⁵ Coşkun, *a.g.e.*, 130.

²⁷⁶ Bakara, 34.

²⁷⁷ Ankebut, 29/45.

²⁷⁸ Hud, 11/87.

²⁷⁹ Meryem, 19/59.

²⁸⁰ Eşmeli, *a.g.e.*, 259-266.

Bu sebeple İslam, toplumun ahlâkî yapısı konusunda sessiz ve tarafsız kalmaz. Bireyin ve toplumun aldığı kararları ve sergilediği davranışları, kendi kriterlerine göre değerlendirir ve bu kriterlere uyanları onaylayıp takdir ederken uymayanları da kınayıp eleştirir.²⁸¹

Her insan, doğduğundan itibaren yetiştiği toplumun değer yargılarıyla kuşatılır. Müslüman toplumlarda yetişenler için iyi-kötü, güzel-çirkin, doğru-yanlış ve helal-haram gibi kavramlar, ancak Kur'an ve Hz. Peygamber'in sünneti referans alındığında bir değer ifade etmektedir. Bu iki kaynaktan yoksun veya bu iki kaynakla çelişen değer yargıları, Müslümanların hayatlarını yönlendirici bir rol üstlenemez ve Müslümanlarca değer olarak benimsenemez.²⁸²

Allah'ın iradesine uygun bir hayat sürmek, ahlâkî değerlere riayet etmeyi zorunlu kılar. Çünkü Allah, güzel ahlakı tamamlamak için gönderdiği Elçisi'ne uyararak insanların da ahlaklı olmalarını ister. Ahlaklı olmak zorunluluğu, beraberinde bir takım görev ve sorumluluklar da getirmektedir. Dünya, insanın ahlâkî seviyesinin, bu konudaki tutarlılık ve kararlılığının sınandığı bir imtihan alanı olduğu için ebedî mutluluk veya mutsuzluğu burada kazanmak zorundadır.²⁸³ Çünkü insandaki potansiyel, onu ala-yi illiyine çıkarabileceği gibi esfel-i safiline de düşürebilir.²⁸⁴ Bu iki çizgi arasındaki geniş mesafede insanlar sahip oldukları potansiyellerini gerçekleştirmekle yükümlüdürler.²⁸⁵

İslâm tevhit inancı üzerine bina edilmiş bir dindir. Bunun doğal sonucu olarak İslâmî ibadetler de tevhit inancını pekiştirmeye yönelik pratiklerden oluşmaktadır. Kur'an, tevhit inancının zihinlere ve kalplere hâkim olması için kelimeleri çok dikkatli bir şekilde seçmiştir. Bundan dolayı, baba, oğul, aracı, kurtarıcı vb. kelimeleri dinî literatürde kullanımdan kaldırmış ve bu kelimelerin temsil ettiği zihniyeti reddetmiştir.²⁸⁶ Çünkü insan kavramlarla düşünen bir varlıktır. Kavramlar, insanın varlık ve

²⁸¹ Mustafa Çağrı, *Ana Hatlarıyla İslam Ahlakı*, Ensar Yayınları, İstanbul, 2017, 106-107.

²⁸² Hüseyin Akyüz, "Değerler Eğitimi Odağında Bir Değer: Hz. Muhammed", *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, I, 3, İstanbul, 2012, 272-299, 279.

²⁸³ Mülk, 67/2.

²⁸⁴ Tin, 95/4-5.

²⁸⁵ Hökelekli, *a.g.e.*, 52-53.

²⁸⁶ İsmâil Râcî Farûkî, *Tevhîd*, (Terc.: Dilaver Yardım- Lâtif Boyacı), İnsan Yayınları, İstanbul, 1995, 14.

olayları anlamasını şekillendiren düşünsel yapı taşları hükmündedir. Bundan dolayı Allah’a iman etmeye ve Allah’ı anlamaya engel en büyük sebep olan şirk, kavramsal düzeyde de tedavülden kaldırılarak her türlü olumsuz çağrışımlarının önüne geçilmiştir.

Allah’ın insana muamelesi ve müdahalesi, tamamen ahlâkî ve ilkesel bir zeminde cereyan eder. Allah’ın insanla olan bu ahlâkî muamelesi, Allah’ın adâletinin ve mutlak iyi olmasının bir gereğidir.²⁸⁷ Allah, insanlara da Kur’an’da çeşitli vesileler ile kendisinin sahip olduğu ahlâkın gereğini yerine getirmeleri hususunda insanlara çağrıda bulunmaktadır. Bundan dolayı insan, yaratıcısına ve diğer insanlara karşı ahlâkî davranmakla mükelleftir.²⁸⁸

İbadetler, hem tevhit inancını pekiştirir hem de toplumsal birlikteliği ve dayanışmayı sağlar. Bu yüzden ibadetlerin, bireysel gelişime olduğu kadar toplumsal gelişime de önemli katkıları bulunmaktadır. Mesela namaz, zekât, hac, vefa, emanete sadakat, sıla-i rahim gibi ibadetler, toplumsal kaynaşma ve dayanışmayı geliştirir. Dua, tefekkür, zikir, Kur’an okuma vb. ibadetler de kişisel gelişime olumlu katkılar sağlar.²⁸⁹

Ahlâkî değerler, her şeye gücü yeten ve âdil-i mutlak bir gücün denetiminde olduğu bilincine dayanırsa insan, kendisini hemcinsleriyle münasebetlerinde duygu ve davranışlarının hesabını vereceği şuuruyla hareket etmek zorunda hisseder. Âdil-i Mutlak bir iktidarın varlığına inanmak, bütün sorunların aslında kontrol altında olduğunu ve Allah’ın haksızlıkları bir gün adaletiyle cezalandıracağı inancını besler.²⁹⁰ Bu da Allah inancı olmadan bir takım ahlâkî değer ve ilkelerin öğretilmeyeceği anlamına gelmez. Mesela insan, zinanın yapılmaması gerektiğini Allah inancı olmadan da benimseyebilir. Yine insan, yalan konuşmanın kötü olduğunu, hırsızlığın uzak durulması ve karşı olunması gereken bir eylem olduğunu benimseyebilir. Ayrıca baskıcı rejimlerde ahlâkla çelişen birçok davranış, görev olarak benimsetilebilir. Hatta bu görev

²⁸⁷ Toshihiko Izutsu, *Kur’an’da Allah ve İnsan*, (Terc.: Süleyman Ateş), Yeni Ufuklar, Ankara, 2012, 218.

²⁸⁸ Coşkun, *a.g.e*, 126.

²⁸⁹ Coşkun, *a.g.e*, 130.

²⁹⁰ Coşkun, *a.g.e*, 131.

düşüncesine dayanarak tarihte sayısız cinayetler işlenmiştir.²⁹¹ Ne var ki Allah’a inanmadan bazı ahlâkî değerler bireylere kazandırılrsa da Allah’a iman etmenin ahlakla hiçbir ilgisinin olmadığı iddia etmek, büyük bir yanlış olur. Çünkü görev düşüncesine dayanarak yapılan bir eylem ile ahlâkî bir kabule dayanarak ortaya konan bir eylem, sonuç itibarıyla aynı olsa da eylemlerin altında yatan motivasyon farklılık arz eder. Somut bir örnek verecek olursak şöyle dememiz mümkündür: Mü’min bir birey için zina, Allah tarafından yasaklandığı için kötüdür ve ondan uzak durulmalıdır. Bu da zinanın kiminle, ne zaman veya nerede yapıldığını önemsiz kılarak bu yasağı bütün bir ömre yayar. Çünkü Allah, ölümsüzdür. Her zaman ve her yerde görür. Mü’min de her zaman ve her yerde Allah tarafından görüldüğünün farkındadır. Oysa Allah’a inmayan biri için zina kötü olarak kabul edilse bile bu kötü eylem, bazı durum ve şartlarda makul ve makbul görülebilir. Bu ikinci tavır, duruma göre şekillenen bir kabul olduğu için ilkinden daha zayıf ve kararsız bir haldir.²⁹² Allah’a inanmak, bu inanmanın gereği olan davranışları ortaya koymayı zorunlu kılar. Bu yüzden imana uygun davranışların ortaya konmaması, imanda samimi olmamanın bir göstergesi olarak değerlendirilebilir. Bu yüzden davranışlar, inançla uyumlu ve inancın gereklerine uygun olmalıdır.²⁹³

İslâmî değerlerin toplumun eğitimine olan katkılarını daha görülebilir kılmak için doğruluk (sadâkat) değerini ele almakta yarar var. Sıdk, insanın söz ve fiillerinde doğru ve iyilikten yana olması anlamına gelir. Sıdkın zıddı kizbdır. Kizb ise yalan demektir. Doğruluğu yaşam tarzı olarak benimsemiş ve hayatı boyunca bu konuda sapma yaşamayan kişiye sıddîk denir.²⁹⁴ Bu değer, evrensel etik açısından da son derece önemli bir değerdir. Çünkü insan onurunun korunması ve sağlıklı bir toplumun meydana getirilebilmesi için bu değer -bireyin zihninde ve kalbinde olması gerektiği gibi- toplumda kök salması gerekmektedir. Doğruluğun ve aynı anlamda kullanılan dürüstlüğün bu kadar önemli olması, bireyin kendisiyle, Yaratıcısıyla ve diğer bütün

²⁹¹ Mehmet S. Aydın, *Din Felsefesi*, İzmir İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İzmir, 1999, 308-309.

²⁹² Coşkun, *a.g.e.*, 132.

²⁹³ Abdullah Muhammed Khouj, “İslam’da Eğitim”, (Terc.: Semra Çinemre), *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 30, 282.

²⁹⁴ Toshihiko Izutsu, *Kur’an’da Dinî ve Ahlâkî Kavramlar*, (Terc: Selahattin Ayaz), Pınar Yayınları, İstanbul, 2010, 159.

insanlarla kuracağı geniş bir ilişki ve iletişim ağına sahip olmasından kaynaklanmaktadır. Bu geniş ilişki ağı, ticarî faaliyetlerden kamu görevlerine kadar bütün alanları kapsar. Bu öneminden dolayı, bütün bireylerde çalıştığı alan ve meslek farkı gözetilmeksizin ilk aranan özellik ve vasıftır.²⁹⁵ Bu değer in öneminden dolayıdır ki Hz. Muhammed (sav) şöyle buyurur: “Size doğruluğu öğütlerim; çünkü doğruluk iyiliğe, iyilik de cennete götürür. Doğruluğu şîâr edinen kimse Allah katında siddîk diye yazılır. Yalan söylemekten sizi menederim; çünkü yalan söylemek günaha, günah da cehenneme götürür. Kişi yalan söyleye söyleye nihayet Allah katında kezzâb diye yazılır”²⁹⁶

Sıdk, hakikatin ifadesi olduğu için evrenin düzeni, sıdkın işletilmesine bağlıdır. Bundan dolayı sıdkın ortadan kalkması, evrenin düzeninin bozulması demektir. Binaenaleyh sıdk/doğruluk bütün iyi ve güzel şeylerin temeli olduğu gibi peygamberlerin en önemli vasıflarından biri ve takvanın da meyvesi olarak görülür. Doğruluğun zıddı olan yalan ise tahrip gücü kuvvetli olumsuz bir haldir. Yalanı sindirmiş ve yalancılığı karakteri haline getirmiş biri, toplumun düzenini yıkan zararlı bir varlık haline dönüşür. Toplumu bir arada tutan bütün bağları koparır ve bireyler arasındaki güven duygusunu yıkar.²⁹⁷ “Ey iman edenler! Allah’tan korkunuz ve doğrular beraber olunuz.”²⁹⁸

Bu nedenle bir kere daha İslâm’ı özümseme ve benimsemenin, bireylerin ve toplumların ahlâk eğitiminde ve ahlâkî değerleri içselleştirmelerinde hayati bir öneme sahip olduğunu hatırlatmamız gerekir. İslam’dan önceki Ömer ile Müslüman olduktan sonraki Ömer arasındaki büyük değişim ve dönüşüm, bunun en güzel örneklerinden biri olarak gösterilebilir.

²⁹⁵ Ali Bardakoğlu vd., *İlmihal*, II, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2002, 524.

²⁹⁶ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, I, 3,5,7; Buhârî, *es-Sahîh*, I, 69; Müslim, *es-Sahîh*, II, 103-105.

²⁹⁷ Mustafa Çağrııcı, “Sıdk”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, XXXVII, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 2009, 98.

²⁹⁸ Tevbe, 9/119.

3.3. Modern ve İslâmî Değerler Eğitimi Arasındaki Benzerlikler ve Farklılıklar

Değerlerin amacı, insanın huzur ve mutluluğunu temin etmektir. Bu da insanın fitratında bulunan maddî ve manevî ihtiyaçlarının karşılanması ve yaşadığı problemlerin giderilmesi ile mümkün olabilmektedir. Araştırmamıza konu olan iki değer eğitiminden hangisinin bunu daha iyi başarabildiğini görebilmek için ikisinin bu yönleriyle karşılaştırılması gerekir. Bu karşılaştırmayla Pozitivist ve materyalist temeller üzerine inşa edilmiş modern değerler eğitimi ile Kur'an ve Sünneti referans alan ve bu temeller üzerine inşa edilmiş İslâmî değerler eğitimi arasındaki farkları ve benzerlikleri görme imkânına kavuşacağız.

3.3.1. Benzerlikler

İslâmî ahlâk ve değerlerin birçok yönden Batı'nınkiyle örtüştüğü söylenebilir. Modern değerler, özellikle benimsediği evrensel değerlerle İslâmî değerlere büyük benzerlikler gösterir. Çünkü evrensel ahlâkî değerler, dünyanın her yerinde hüsn-ü kabul görebilecek niteliklere sahip olduğu için bütün insanların bu değerleri benimsemesini ve onlara sahip çıkmasını da kolaylaştırır.²⁹⁹ Şu da göz önünde bulundurulmalı ki modern değerler, evrensel değerleri dahi uhrevî ve manevî boyutlarından arındırmış olup salt dünyaya bakan yönlerini öne çıkararak onları da sekülerleştirmiştir.³⁰⁰ Bu fark mahfuz olmak kaydıyla iki değer eğitimi arasındaki benzerlikleri şu şekilde açıklayabiliriz.

Denk olmak, doğru olmak, teraziye eşit hale getirmek, insaf etmek, hakkı yerine getirmek, ölçülü davranmak gibi anlamlara gelen adalet kavramı, evrensel değerlerin en önemlilerinden biridir. Bunun zıddı, zulüm ve haksızlıktır.³⁰¹ Bütün toplumlarda adalet, önemli bir değer olarak kabul edilir ve benimsenir. Bu öneminden ve insanlar tarafından içtenlikle benimsenmiş olmasından dolayı, adaleti çiğneyenler bile aslında işledikleri zulümleri her zaman adalet ambalajında takdim etme eğilimindedirler.

²⁹⁹ Mark Halstead, *Ahlak Eğitimde Bir Temel Olarak İslami Değerler*, (Terc.: Hatice Kübra Kula), Dem Yayınları, İstanbul, 2012, 100.

³⁰⁰ Arslan, *a.g.m.*, 54.

³⁰¹ İsmail Cerahhoğlu, "Kur'an-ı Kerim'in Öngördüğü Esasları", *Diyanet İlmî Dergi*, XXIX, 2, Ankara, 1993, 17.

Çünkü bunu yaparak hem toplum vicdanını galeyana getirmemeye hem de vicdanlarının sesini bastırmaya çalışırlar.

İslâm, adaletin dünyada hâkim olması için Müslümanların hiçbir zaman adaletten taviz vermemeleri gerektiğini emreder. Öfke ve savaş gibi durumlar, adaletin en çok ihlal edilebileceği haller olduğu halde Kur'an bu hallerde bile adaletin ikame edilmesi gerektiğini hatırlatır. *“Siz ey imana ermiş olanlar! İnsaf ile hakikate şahitlik yaparak Allaha bağlılığınızda sıkı durun ve herhangi bir kimseye karşı nefretiniz, sizi adaletten sapma günahına itmesin. Adil olun: bu, Allaha karşı sorumluluk bilinci duymaya en yakın olan (davranış)tır.”*³⁰² Kur'an-ı Kerim, adaleti, herkesin eşit bir şekilde benimsemek ve gereğini yerine getirmek zorunda olduğu bir değer olarak takdim eder: *“Siz ey imana ermiş olanlar! Sizin, ebeveyninizin ve akrabalarınızın aleyhine de olsa, Allah rızası için hakikate şahitlik yaparak adaleti gözetmeye azmedin. O kişi zengin de olsa fakir de olsa, Allah'ın hakkı onların her birinin (hakkının) önüne geçer. Öyleyse, kendi boş arzu ve heveslerinize uymayın ki adaletten uzaklaşmayasınız. Çünkü eğer (hakikati) çarpıtırsanız, bilin ki Allah bütün yaptıklarınızdan haberdardır.”*³⁰³

Kur'an, kâinatın her tarafında bir nizam ve düzenin bulunduğunu, bu nizamın kurucusuna delalet eden önemli bir işaret olduğunu belirtir.³⁰⁴ Bundan dolayı İslâm âlimleri, kâinatın her tarafında var olan bu düzeni, izah ederek göstermeye çalışmışlardır. Kâinatın her tarafında var olan düzenin insanlar arasında olmaması düşünülemez. Bu düzenin hangi ilkeler üzerine inşa edilmiş olduğunu tespit etmek ve bunlara hâlel getirecek sorunların neler olduğunu belirlemek ve ortaya çıktığında bu sorunlara müdahale ederek onları bertaraf etmek, toplumun yönetimini üstlenenlerin ve âlimlerin omuzlarına yüklenmiş bir sorumluluktur. Toplum halinde yaşamak zorunda olan insanlar arasında düzenin sağlanması ve devam ettirilebilmesi, ancak insanlar arasındaki münasebetlerin hakkaniyet ve adalet ölçülerine uygun olarak düzenlenmesiyle mümkün olabilir. Bu durum da bir kanun koyucuyu ve konulan bu kanunları icra edecek bir merciye ihtiyacı ortaya çıkarmaktadır.³⁰⁵

³⁰² Maide, 5/8.

³⁰³ Nisa, 4/135.

³⁰⁴ Mülk, 67/3-4.

³⁰⁵ Mustafa Çağrıcı, “Adalet”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, I, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1988, 342.

İki değer eğitiminin en önemli benzer yönlerinden biri de hukuktur. İdeal seviyede pratiğe aktarılamasa da İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'nde yer alan temel hak ve özgürlükler, modern değerlerin olumlu ve takdire şayan yönlerini yansıtır. Beyannamenin ilk iki maddesi şu şekildedir:

“Madde 1: *Bütün insanlar hür, haysiyet ve haklar bakımından eşit doğarlar. Akıl ve vicdana sahiptirler ve birbirlerine karşı kardeşlik zihniyeti ile hareket etmelidirler.*”

Madde 2: *Herkes, ırk, renk, cinsiyet, dil, din, siyasi veya diğer herhangi bir akide, milli veya içtimai menfî, servet, doğuş veya herhangi diğer bir fark gözetilmeksizin işbu Beynamede ilan olunan tekmil haklardan ve bütün hürriyetlerden istifade edebilir. Bundan başka, bağımsız memleket uyruğu olsun, vesayet altında bulunan, gayri muhtar veya sair bir egemenlik kayıtlamasına tabi ülke uyruğu olsun, bir şahıs hakkında, uyruğu bulunduğu memleket veya ülkenin siyasi, hukuki veya milletlerarası statüsü bakımından hiçbir ayrılık gözetilmeyecektir.*”³⁰⁶ Zaten hukuk, adaletin bir gereğidir. Adalet, hakların sahiplerine verilmesiyle temin edilmiş olur.

Bu itibarla hukuk, toplumu düzenleyen ve devlet müeyyidesi ile desteklenmiş kurallar bütünü olarak tanımlanır. Hukuk kurallarının kabul ettiği, din ve devletin ihlal edenlere müeyyideler uygulayarak desteklediği birçok esas, aynı zamanda ahlâkî esaslar arasında yer alır.³⁰⁷

İslâm'da bir insanın sahip olduğu temel haklar, Allah tarafından insanlara doğuştan verilmiş haklar kategorisinde değerlendirilir. Dolayısıyla hukuk, bizatihi kutsal değerler mecmuasıdır. Zira hukukun kaynağı da Hakk Teâlâ'dır.³⁰⁸ Bundan dolayı İslâmî ahlâk ilkeleri, başkalarının haklarına saygılı olmayı ve onları sahip oldukları haklardan mahrum etmemeyi emreder. Oysa modern hukukta böyle soyut ilkeler için

³⁰⁶ Ayrıntılı bilgi için bkz: İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi.

³⁰⁷ Hayreddin Karaman, *Mukayeseli İslam Hukuku*, I, İz Yayıncılık, İstanbul, 2001, 10-11.

³⁰⁸ Arslan, *a.g.m*, 51-52.

somut bir emir görülmez. Çünkü hukuk, sadece toplum düzeninin korunması için lazım olan sosyal ve bireysel bağların kurulması ve güçlendirilmesi için gerekli olan birtakım düzenlemeler yapmakla yetinir.³⁰⁹

İslâm, insanlara riayet etmeleri gereken geniş bir haklar yelpazesi sunar ve insanlardan bu hakları hak sahiplerine vermelerini ister. Bu haklar, Allah'ın insan üzerindeki haklarından tutun da insanın kendisi üzerindeki haklarına varıncaya kadar geniş bir alanı kapsar. “*Allah'ın senin üzerinde hakları vardır. Ailenin senin üzerinde hakları vardır. Nefsinin senin üzerinde hakları vardır. Her hak sahibine haklarını ver.*”³¹⁰ hadis-i şerifi bu gerçeği veciz bir şekilde ifade eder. İhkak-ı hak, adaletin bir gereği olduğu için adalet ve hukuk bir madalyonun iki yüzü gibidir. Biri olmadan diğeri olmaz.

Özgür irade de evrensel değerlerden biridir. Modern Değerler Eğitimi'nde özgür iradenin kullanılması ve bireylerin bu konudaki farkındalıklarını yükseltmeye çalışması önemli bir yer tutar. Özgür irade, aynı zamanda felsefî bir konu olduğu için hep tartışılmalıdır. Özgür irade; “*kişinin eylemlerini, arzu, niyet ve amaçlarına göre kontrol altında tutabilme ve belirleme gücü*” olarak tanımlanır. Kişinin istediği davranışı sergilemek için ortaya koyduğu kararlılık, aynı zamanda herhangi bir dış zorlamanın veya baskının da olmamasını gerektirir.³¹¹ Ne var ki özgür irade, evrensel bir değer olarak her toplumda önemli bir yere sahip olsa da diğer birçok değer gibi suiistimal edilmiş ve çoğu zaman insan, özgür iradeyi canının istediği her şeyi yapmak, istemediği sorumluluğun altına girmemek ve hiçbir otoriteye hesap vermemek şeklinde anlayabilmiştir. Bu konu, kelâm ilminde önemli tartışmalara sebep olmuş ve farklı düşünce ekollerinin teşekkülünde önemli bir etkiye sahip olmuştur. Mu'tezile, Ehl-i Sünnet, Cebriye vd. mezheplerin irade hakkındaki tartışmaları, kelam kitaplarında geniş bir yer tutmaktadır. Kısaca söyleyecek olursak kelimadaki bu tartışmalar, Allah'ın ve insanın iradelerini ele alır ve bu iradelerin sınırları, mahiyeti ve kapsamını konu edinir.³¹²

³⁰⁹ Karaman, *a.g.e.*, 12.

³¹⁰ Buhârî, *es-Sahîh*, III, 51.

³¹¹ https://tr.wikipedia.org/wiki/%C3%96zg%C3%BCr_irade, (ET:15.05.2020).

³¹² Ayrıntılı bilgi için bakınız: Şerafeddin Gölcük, Süleyman Toprak, *Kelâm*, Tekin Kitapevi, Konya, 1998, 224-227.

Kur'an-ı Kerim, Allah'ın insanlara rehberlik etme sorumluluğunu üzerine aldığı beyan eder.³¹³ Fakat bu rehberliği dayatarak ve zorla kabul ettirmez. İnsanların özgür iradeleriyle bir tercihte bulunmalarını ister: *"Doğru yolda yürümek isteyen her biriniz için..."*³¹⁴ Kur'an, insanları tercihleri konusunda zorlamasa da yanlış tercihlerinin sonuçlarına katlanmaları gerektiğini de her fırsatta hatırlatır: *"Ve de ki: "(Bu) hak, Rabbinizden (gelmiş)tir: Artık ona dileyen inansın, dileyen reddetsin". Gerçek şu ki, Biz, (sunduğumuz hakikati teperek kendi kendilerine) yazık edenler için dalga dalga yükselen alev katmanlarıyla onları çepeçevre kuşatacak bir ateş hazırladık; öyle ki, onlar su istediklerinde ergimiş kurşunu andıran ve yüzlerini kavuran bir su verilecek onlara: ne korkunç bir sudur o ve ne kötü bir duraktır orası!"*³¹⁵ Yani size hakikatin bütün bilgisi geldi. Bu yüzden önünüzde sadece iki yol bulunmaktadır. Ya özgür iradenizle hakikate rehberlik eden Kur'an vahyini kendinize rehber edinerek kurtuluşa erersiniz. Ya da hakikate gözlerinizi kapatarak yanlış tercihlerinizin sonuçlarına katlanarak cehennem azabını tercih edersiniz. Hür iradenizle dilediğinizi seçebilirsiniz.³¹⁶

İslâm, Müslümanlardan ahlâkî değerleri salih ameli ve hasenatı bütün topluma teşmil etmelerini ister. Binaenaleyh, iyilik, İslam'da sadece kişiyi ilgilendiren ferdî bir konu değildir. Çünkü iyilik yapmak ve iyiliğin toplumda yaygınlaşmasını sağlamak için elinden gelen gayreti ortaya koymak, mümin bireylere Allah tarafından yüklenmiş bir sorumluluk ve ödevdir.³¹⁷ Bu yüzden ahlâkî değerleri öğretmek de aynı kıymettir.³¹⁸

3.3.2. Farklılıklar

Batılı ülkeler ve ABD'nin öncülüğünde gelişmekte olan değerler eğitimi olgusu, her zamankinden daha çok eleştirel bir şekilde ve farklı boyutlarıyla ele alınarak analiz edilmeyi beklemektedir. Her geçen zaman böyle bir analizin gerekliliğini ve

³¹³ Ahmed b. Muhammed b. İbrâhîm es-Se'lebî, *el-Keşf ve'l-Beyân 'an Tefsîri'l-Kur'ân*, X, Dâru İhyâ-i-Turâsi'l-'Arabî, Beyrut, 2002, 218.

³¹⁴ Tekvîr, 81/28.

³¹⁵ Kehf, 18/29.

³¹⁶ Ebu'l-Kasım Mahmud b. Ömer b. Ahmed ez-Zemâşerî, *el-Keşşâf 'an Hakâiki Ğevâmidi't-Tenzîl*, II, Dâru'l-Kitabi'l-'Arabî, Beyrut, (h) 1407, 719.

³¹⁷ Âl-i İmrân, 3/110, 114; Tevbe, 9/112; Hacc, 22/41; Lokman, 31/17.

³¹⁸ Halstead, *a.g.e.*, 101.

önemini daha bariz bir şekilde gün yüzüne çıkarmaktadır.³¹⁹ Bu analiz, bizi günümüz insanının değerden yoksun bir şekilde yetişmesinin altında yatan en önemli faktörün modernizmin olumsuz etkileri olduğu sonucuna götürür. Modernizm ve dayattığı paradigmanın sonucu olan dünya görüşü, hakikati neredeyse duyumsananın sınırlarına hapsetmiş ve duyumsanamayan bütün gerçeklik alanları da insanın içine mahkûm etmiştir. Bundan dolayı, yaşanılan hayatın ötesinde başka bir hayatın var olduğunun farz edilmesi ve yapıp edilenlerin ikinci hayatta hesabının verileceği düşüncesi, akıl ve bilim dışı olarak -modernizm tarafından- itham edilmektedir. Bunun sonucu olarak modernizm, yaşamın uhrevî bir amacının olduğunu inkâr ederek, tamamen seküler düzeye indirgenmiş dünyevî bir cennet vadetmektedir. Böylece insanların sahip olması gereken yegâne ideal, sadece dünyevî fayda ve hazları elde etmek olmuştur. Modernizmin ideal insan tipi de bunları elde etmek için hiçbir sınır tanımadan her yolu meşru gören pragmatist insana dönüşmüştür. Bu düşünce biçimi ve yaşam tarzı, Kapitalizm olarak da ifade edilir.³²⁰ Ki kapitalizm, yüksek insanî ve ahlaki değerleri gerçekleştirmek için bir araç olarak sahip olunması gereken maddi kazancı, yaşamın temel amacı olarak görür ve insanların da kazancı bu şekilde algılaması gerektiğini savunur.³²¹ Max Weber, Protestanlığın maddî başarıyı kişisel kurtuluş ve Tanrı'nın rahmetiyle özdeşleştirdiğini iddia eder. Ki böylece Protestanlık, maddî başarı anlayışıyla kâr elde etmeyi özendirerek Kapitalizme ideolojik zemin hazırlamıştır. Aydınlanma çağının ürünü olan Fransız Devrimi de eşitlik, kardeşlik ve hürriyet gibi kavram ve ilkeleri çağın dünya görüşüne uygun bir şekilde yorumlayarak yeni bir paradigmanın oluşturulmasına zemin hazırlamıştır. Bunun sonucunda hürriyetten anlaşılan tek şey, mal biriktirmenin önündeki engellerin ne olursa olsun ortadan kaldırılması gerektiği idi. Bu yüzden insanlığın yegâne hedefi, mal üretmek ve üretilen bu malları tüketime dönüştürmektir. Ekonomik gelişmeye ve kalkınmaya bir sınır çizilemezdi. Toplum, olabildiğince zengin olmalıydı ve bu zenginlik hiç kimse tarafından sınırlandırılmamalıydı.³²²

³¹⁹ Ali Faruk Yaylacı, “Değerler Eğitimi ve Bir Fabrika Olarak Modern Okul”, *Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, VI, 2, Kırıkkale, 2016, 153-169, 155.

³²⁰ Arslan, *a.g.m.*, 55.

³²¹ Max Weber, *Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhu*, (Terc.: Zeynep Gürata), Ankara, 2002, 43-44.

³²² Mehmet Paşacı, “Çağdaş Değerler Üzerine Bir Ehl-i Sünnet Değerlendirmesi”, *İslâmîyât*, 2005, (8)3, 83.

Kur'an-ı Kerim kendisini, sadece takvayı yaşam biçimi olarak belirlemiş insanlara rehber olarak niteler. Takva dairesinde yaşayanların en belirgin vasıflarından biri, ğayba iman etmeleridir. Mü'minlerin bu vasıfları, konumuz açısından büyük önem arz etmektedir. Çünkü ğayb, duyumsanamayan çok geniş bir gerçeklik alanını anlatan anahtar bir kavramdır. Dolayısıyla gerçekliği/hakikati, sadece duyumsanan alanla sınırlayan ve bu temel öncülü kabul etmeyen bireylere kapısının zorunlu olarak kapalı kalacağını belirtir.³²³ Allah'ın varlığı ve sıfatları, cennet-cehennem, sırat, mizan vb. kavramlar, doğrudan ğayb âlemine mutaallık kavramlardır. Ki ğayba imanı olmayan birinin bunları kabul etmesi de beklenemez.³²⁴ Bunlara iman edilmeyince de bunlar üzerine bina edilmiş paradigma anlaşılamaz ve benimsenemez. Kur'an'ın dünya görüşünün ğayba ait kavramlar üzerine inşa edilmiş olması, realitede bir karşılığının olmadığı ve dünya hayatını ihmal ettiği anlamına gelmez.³²⁵ Aksine Kur'an, dünya hayatını insanların nasıl imar etmeleri gerektiği konusunda insanlara rehberlik eden bir kitaptır. Bundan dolayı Kur'an ahirette okunup amel edilmek için değil, dünyada okunup kendisiyle amel edilsin diye inzal buyurulmuştur. Bu açıdan değerlendirilmeye tabi tutulduğunda sadece dünyevî hazlar ve faydaları amaç edinen duygu ve düşünceler, yüksek ahlâkî ve evrensel değerler bakımından önemli bir boşluk meydana getirir. Zira faydacılık, çıkarıcılık gibi bencilce tutumlar, fedakârlık, başkalarının sorunlarıyla ilgilenme ve başkalarına yardımcı olma gibi pek çok olumlu niteliğin yok olmasına sebep olur.³²⁶

Ahlâkî değerler, bireyin eylemlerinin nihaî hedefinin dünyevî faydaya indirgenmemesi gerektiğini istediği için daha fazla güç, daha fazla servet, daha fazla haz elde etmek amacıyla hiçbir sınır tanımayan zihniyet, bunları elde etmek uğruna ahlâkî değerleri araçsallaştırmaktan çekinmez. Bu zihniyetin nazarında ahlakilik artık bir amaç ve yüksek gaye olmaktan çıkar ve basit bir araca dönüşür. Bu durum, çıkar çatışmalarını körükleyeceği için bireyler ve toplumlar arasında hiç bitmeyecek büyük kavgaların hatta savaşların çıkmasını kaçınılmaz kılar.³²⁷ Nitekim tarihi olgular, bu

³²³ Bakara, 2/3.

³²⁴ Muhammed Reşid Rıza, *Tefsîru'l-Menâr*, I, el-Heyetu'l-Misriyye el-Amme li'l-Kitab, Mısır, 1990, 107.

³²⁵ Kasas, 28/77.

³²⁶ Arslan, *a.g.e.*, 56.

³²⁷ Takiyyettin Mengüşoğlu, *Felsefeye Giriş*, İstanbul, 1992, 273; Arslan, "Ahlâkî Değerlerin Değişimi Sorunu: Nesnellik ve Öznellik", 79.

sonucu doğrulayacak yeterli materyal sunmaktadır. Sömürgecilik faaliyetleri ve yaşanan iki dünya savaşının sebep olduğu insanlık dramı büyük acılar, anlatılanlara örnek teşkil edecek en somut örneklerdendir.

Muhammed Esed de Batı'yı çok iyi bilen bir mühtedi olarak, başta İngiltere olmak üzere bütün Batı'yı politik ve siyasî hedefleri konusunda ciddi bir şekilde eleştirmiştir. Ayrıca Esed, Batı dünyasının din, toplumsal yapı, kültürel kodlar, medeniyet, aile ve ekonomik anlayış gibi birçok alanda bir çıkmaz içinde olduğunu belirtir. Özellikle Batı'nın içine düştüğü manevî boşluktan dolayı, birey ve toplum düzeyinde ciddi buhranlar yaşadığını vurgulayarak eleştirilerini sürdürür.³²⁸

Bugün aynı durum, demokrasi, özgürlük ve temel insan hakları söylemleriyle ambalajlanarak aynı amaçlara hizmet ettirilmektedir. Savaşların hâlâ bütün çirkinlikleriyle devam etmesi, şiddetin her geçen gün dozunu biraz daha arttırması, çevrenin ve ekolojik dengenin zaman ilerledikçe insan müdahalelerinden dolayı yaşanılmaz bir duruma dönüşmesi ve böylece canlıların yaşam alanlarının daralması, aynı paradigmanın günümüzdeki yansımından ibarettir.³²⁹

Sınır tanımayan bir üretme isteği ve potansiyeli, üretimde ihtiyaç duyulan iş gücünü ucuzlatmayı zorunlu kılıyordu. Bunu sağlamak için işi ve işgücünü sağlayacak işçilerin parçalanması, üretim araçlarını ellerinde bulunduran patronların amaçlarına hizmet etmeyi gerektiriyordu. Ne var ki bunu gerçekleştirmenin önünde duran en büyük engellerden biri aile bağlarıydı. Yenidünya düzenine henüz alışmamış toplum ve aile yapısı, sıkı bir şekilde bir arada olmayı gerektirdiği için işgücünün hareketliliğine engel teşkil etmekteydi. Bu durum da aile bağlarını, üretim hakkının önünde bir olmaktan çıkarmayı gerekli kılıyordu.³³⁰

Oysa İslâm, aile bağlarının korunması ve güçlendirilmesi gerektiğini her vesileyle emretmektedir. “*Onlar ki, (fitratlarına) yerleştikten sonra Allah'a karşı taahhütlerini bozarlar, Allah'ın birleştirilmesini emrettiği şeyi koparıp ayırır ve yeryüzünü*

³²⁸ Mahmut Dündar, “Çağın Sorunları Bağlamında Batı ve İslam Eğitim Anlayışının Karşılaştırılması”, *e-Şarkiyat İlmi Araştırmalar Dergisi*, 11(1), 2019, 5.

³²⁹ Arslan, *a.g.e.*, 56.

³³⁰ Paçacı, *a.g.m.*, 84.

fesada verirler: İşte bunlardır hüsrana uğrayanlar.”³³¹ Ayette geçen “Allah’ın birleştirilmesini emrettiği şey” ifadesinden maksat, aile bağlarıdır.³³² Bu bağların koparılması, ayette ilâhî cezayı gerektirecek kadar önemli bir suç olarak tanımlanmaktadır. Çünkü sağlıklı bir toplumun inşası, bireyler arasındaki bağların sağlamlığıyla doğru orantılıdır. Bu bağlar, aile bireyleri arasında sağlam bir şekilde kurulmaz ve güçlendirilmezse, toplumun diğer fertleri arasında da güçlü bağlar kurulamaz. Bu yüzden toplumun dinamizminin, toplumun çekirdeği konumunda olan aile bireyleri arasındaki bağların güçlü oluşuna bağlı olduğunu söylememiz mümkündür.

Kapitalizm, bireye duygularının ve bedensel arzularının tatmini konusunda da sınırsız özgürlük sunar. Bu yüzden uyuşturucu kullanımı, alkol, kumar, ötenazi ve fuhşun önündeki bütün engellerin kaldırılması gerektiğini savunur.³³³ Buna karşın İslâm, insanı evrenin merkezine oturtur³³⁴ da insanın aşmaması gereken sınırlarının olduğunu her vesileyle hatırlatır.³³⁵ İslâm, aklın ve malın korunması esaslarını amaç edindiği için, İslâm’da uyuşturucu madde kullanımı, alkol ve kumar, bütün çeşitleriyle birlikte yasaklanmıştır.³³⁶ Aynı şekilde ırzın ve canın korunmasını da gaye edindiği için ötenazi ve fuhşu da yasaklamıştır.³³⁷

Kapitalist sistem tarafından şekillenen ve dünyaya dayatılan modern yaşam tarzı ve paradigması, mutlak anlamda özgür olmasını istediği bireye bütün otoritelerin tahakkümünden kurtulması gerektiğini salık veriyordu. Modern ve özgür bireyin kurulması gereken otoritelerden biri de din ve dinî otoriteydi. Dinî otoritelerden kurtulmanın en önemli yollarından biri, dinî metinlerin aydınlanmış (!) bir kafayla yeniden yorumlanmasını gerekli kılıyordu.³³⁸ Böyle bir girişim, dinî otoritelerden kurtulmanın önünü açacaktı. Bu faaliyette en güvenilir esas ise akıl ve aklın ilkeleri olacaktı. Oysa

³³¹ Bakara, 2/27; Ra’d, 13/25.

³³² Muhammed İbn Cerîr e-Tâberî, *Câmi’ul-Beyân ‘an Te’vîli’l-Kur’ân*, I, (Thk: Ahmed Muhammed Şakir), Müessesetu’r-Risâle, Dimeşk, 2000, 415; Ebu’l-Kasım Hüseyin b. Muhammed er-Râğıb el-İsfehânî, *Tefsîru Rağıb el-İsfehânî*, I, (Thk: Muhammed Abdulaziz Besyûmî), Tanta Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, Riyad, 1999, 133.

³³³ Paçacı, *a.g.m*, 84.

³³⁴ Bakara, 2/30.

³³⁵ Kıyamet, 75/36.

³³⁶ Bakara, 2/219; Maide, 5/90, 91.

³³⁷ Maide, 5/32; En’am, 6/151; A’raf, 7/33; Nûr, 24/31.

³³⁸ Paçacı, *agm*, 84.

İslâm, insan aklının sahip olduğu potansiyeline rağmen hakikati bulmakta ve anlamakta yetersiz olduğunu, bu yüzden de bir rehber ihtiyacı duyduğunu belirtir.³³⁹ Bu yüzden bütün toplumlara, kendilerine hakkı ve batılı, iyiyi ve kötüyü, doğruyu ve yanlış öğretmek için elçiler, Allah tarafından tarih boyunca her zaman gönderilmiştir. Öyle ki elçinin gönderilmediği toplumlar, tek başlarına hakikati kavrayamadıklarından dolayı ilâhî azaptan muaf tutulmuştur.³⁴⁰

Modernizme göre erkeğin, kadın üzerinde bir otorite olduğu için, otoritesinin de kadın tarafından reddedilmesi gerekiyordu. Üstelik bu, bireysel üretim ve tüketim konusunda tanımlanan haklara da aykırı bir durumdu. Bu durum ayrıca Fransız ihtilalinin öne çıkan söylemlerinden biri olan *eşitlik* ilkesine de aykırıydı. Bu yüzden koca, karı ve çocuklar ayrı ayrı ve birbirinden bağımsız olmalıydı. Böylece bireysel hürriyetlerin tahdit edilmesi önlenerek ve babanın çocukları üzerinde ve kocanın karısı üzerindeki otoritesi ortadan bu şekilde kaldırılmış olacaktı.³⁴¹ Oysa İslâm ailede otoriteyi, erkeğe emanet eder: “Allah, insanları birbirinden üstün kıldığı ve mallarından harca(yıp kadınların geçimini sağla)dıkları için erkekler, kadınlar üzerinde yöneticidirler.”³⁴² Modern paradigmanın dayatmasının bir sonucu olduğunu düşündüğümüz zorlama yorumlara sarak söz konusu ayeti farklı şekillerde yorumlayan ilahiyatçılar bulunmaktadır. Bunlar, ayetle ilgili yorumlarını da *eşitlik* ilkesinden hareketle yapmaktadırlar. Bu yüzden kimileri ayette erkeklerin yönetici veya üstün olduğunu ifade eden kavramı (kavvam), evden uzaklaştırmak, kadınların üzerine titremek, kadınları gözetip kollamak vb. farklı şekillerde tercüme etmektedirler.³⁴³

Modern değerlerin tek taraflı ve maddeye yönelik olmasının aksine İslâmî değerler, fitrata uygun olarak insanın maddî ve manevî ihtiyaçlarının teminini birlikte sağlamaktadır. Bundan dolayı madde ve mana yönüyle dengede olan Müslüman, daha

³³⁹ Bakara, 2/38.

³⁴⁰ İsra, 17/15.

³⁴¹ Paçacı, agm, 84.

³⁴² Nisa, 4/34.

³⁴³ Farklı örnekler ve ayrıntılar için bakınız: Yaşar Nuri Öztürk, *Kur'an-ı Kerim ve Türkçe Meali*, Yeni Boyut Yayınları, İstanbul, 2014; R. İhsan Eliaçık, *Nüzul Sırasına Göre Yaşayan Kur'an Türkçe Meal/Tefsir*, İnşa Yayınları, 2014; Edip Yüksel, *Mesaj Kur'an Çevirisi*, Ozan Yayıncılık, İstanbul, 2013.

sağlıklı bir psikolojiye sahip olabilmektedir. Bu durum da depresyon ve kişilik bozukluklarına düşmeyi engelleyen en önemli etkenlerin başında yer almaktadır.³⁴⁴ İslâmî değerler, aynı zamanda yaşanan çağın sorun ve problemlerine karşı da Allah’a iman ve tevekkül anlayışını öğreterek, Müslümanın sarsıcı sorunlarla başa çıkmasını mümkün kılmaktadır.³⁴⁵ Kur’an’ın insanlardan benimsemesini istediği değerler, insan hayatının bütün yönlerini ele aldığı için insanın kişilik ve karakter yapısını en iyi ve olgun hale getirir. Hz. Muhammed (sav)’ın hayatı başta olmak üzere birçok örnek, bunun doğruluğuna delil olarak gösterilebilir.

Bütün bu tarihi yaşanmışlıklar, faydacı bir paradigmaya sahip Batı Medeniyetinin evrensel insanî değerleri içselleştiremediğini ve bu yüzden insanlara özlemini duydukları gerçek refah ve huzuru sunmasının mümkün olmadığını göstermiştir. İnsanlığa bilimsel ve teknolojik gelişmişlik yönüyle büyük imkânlar sunmayı başaran Batı medeniyeti, ne yazık ki aynı başarıyı temel insanî değerleri sunmak, korumak ve savunmak konusunda gösterememiştir.³⁴⁶ Topçu’nun ifadesiyle “*Batı medeniyetinin bugünkü hayat sahnesinde, çok dünyalık üretenlerle büyük pazarlarda birbirlerine saldıran canavarların macerası yaşatılıyor. Hayatın manası unutulmaktadır. İnsan denen muammanın kendi varlığını bile durup düşünecek huzuru yoktur. Kalplerde ebedilik sevdası çekecek kuvvet kalmamıştır.*”³⁴⁷

İnsan hak ve özgürlükleri, evrensel değerler olduğu halde modernizmden olumsuz yönde büyük ölçüde etkilendiği için bütün insanların iyiliğini amaçlayan ve bunu gerçekleştirebilen değerler olma özelliğini kaybetmiştir. Çünkü modernizmin kendisinden bekleneni gerçekleştiremediği gerçeği, bütün çıplaklığıyla ortaya çıkmıştır. Bunun altında yatan temel nedenler ise aydınlanma düşüncesinin ahlâkı da şartlara ve zamana göre değişebilen bir olgu olarak tanımlamasıdır. Ahlak ve değer, değişmesi

³⁴⁴ Hadid, 57/22-23.

³⁴⁵ Ebu Muhammed el-Huseyn el-Beğavî, *Me’alimu’t-Tenzîl fi Tefsîri l-Kur’ân*, VIII, (Thk: Muhammed Abdullah en-Nemr - Osman Cum’a Dumeyriye - Süleyman Müslim el-Herş), Dâru Diybe, Beyrut, 1997, 40.

³⁴⁶ Arslan, *a.g.e.*, 56-57.

³⁴⁷ Nurettin Topçu, *Ahlâk Nizamı*, Dergah Yayınları, İstanbul, 2017, 99.

gereken göreceli ve keyfî bir alan olarak tanımlandıktan sonra bunları amacına ulaşmak için araç olarak kullanmaktan çekinmeyen bencil insan tipinin yetişmesi ve çoğalması da kaçınılmaz olmaktadır.³⁴⁸

Yukarıda atıfta bulunduğumuz kaynaklara dayanarak diyebiliriz ki modernizm ve savunduğu değerler, insanın manevî/ruhî ihtiyaç ve sıkıntılarını göz ardı ederek, insanların bütün ilgi ve beklentilerini peşin haz ve faydalara odaklayarak insanlara dünyevî bir cennet vadetmektedir. Çünkü tüm değerler maddiyatla ilişkilendirildiğinden menfaat ve hazlar, sınır tanımadan tatmin edilmek istenmektedir. Böylece manevî ihtiyaçları giderilemediğinden dolayı eksik bırakılan insan, dünya dolusu sorunla yüz yüze bırakılmıştır. Hayal kırıklıklarıyla boğuşmak zorunda kalan modern insan, dünyevî cenneti yaşamayı hayal ederken kendisini psikolojik sorunlar sarmalında çözümsüz ve yapayalnız bulma tehlikesiyle yüz yüzedir.

³⁴⁸ Arslan, agm, 54.

SONUÇ ve ÖNERİLER

Günümüz dünyasında siyasetten ekonomiye aileden topluma kadar hayatın bütün ünitelerinde makul ilişkilerin kurulup sürdürülebilmesi için bu ilişkilerde kilit rol oynayacak değerler eğitime olan ihtiyaç, her geçen gün daha fazla hissedilmektedir. Değerler, huzur ve barışı benimseyen bir dünyanın inşası için temel gereksinimlerden biridir. Bu gereksinimlerin insan fitratına uygun bir şekilde karşılanması, sağlam birey ve sağlam toplumun temelini oluşturmaktadır. Çalışma boyunca elde ettiğimiz sonuçları, şu şekilde sıralamamız mümkündür:

1- Değerler Eğitimi, birey ve toplumların gelecek vadetmesi adına hayati bir öneme sahiptir. Bu yüzden değerlerin sonraki nesillere aktarılması vazifesi, hiçbir toplum, grup ve birey tarafından ihmal edilmemelidir.

2. Değerlerin eğitim yoluyla benimsetilmesi, kolay bir iş değildir. Özellikle kitle iletişim araçlarının ve internetin hızla geliştiği günümüz dünyasında bir ülkeye, bölgeye veya dine ait değerlerin müntesiplerine benimsetilmesi, daha zor bir hal almıştır. Çünkü kitle iletişim araçları, Dünya'daki bütün kültürleri, dinleri iç içe geçirmiş ve onları birbirlerinden daha kolay etkilenebilir kılmıştır.

3. Günümüz dünyası, ekonomik, kültürel, askerî, teknolojik vb. alanlarda baskın olan devletlerin, kendi kültürlerini ve yaşam tarzlarını diğer toplumlara daha kolay kabul ettirebilir imkanları sunmaktadır. Batı dünyası, zikredilen imkanlara sahip olduğu için modern değerlerin diğer toplumlar tarafından benimsenmesini mümkün kılacak enstrümanları da sunmaktadır. Tabi bu durum, dünyanın kontrolünü elinde tutmak isteyen Batı'nın, bunu sağlamaya çalışırken karşılaşabileceği muhtemel meydan okumaları ve itirazları en aza indirmek istemesinden kaynaklanmaktadır. Modern ve İslâmî Değerler'in karşılaşma/çatışma alanlarında buna dair birçok somut örnek görmek mümkündür. Mesela XX. yüzyılın başlarında kurulan yeni Müslüman devletler, bu duruma örnek olarak verilebilir.

4. Seküler bir düşünce ve kavram dünyasına sahip modern zihinler, düşünce ve eylemlerini de bu formatta şekillendirdikleri için dinî düşünce yapısından oldukça

uzaklara savrulmuş bulunmaktadırlar. Bu durum değerler ve maneviyat arasında kurulması ve sağlamlaştırılması gereken bağların zayıflamasına hatta kopmasına sebep olabilmektedir. Maneviyattan mahrum bireylerin içte ve dışta aradıkları mutluluğu yakalamaları, bu şartlarda imkânsıza yakın bir ihtimal olur. Çünkü insan, yaratılışı gereği, manevî ihtiyaçlara sahip bir varlıktır. Bu ihtiyacı karşılanamayan insan, ihtiyaç duyduğu bu eksikliği farklı arayışlara girerek karşılama eğilimindedir. Uyuşturucu madde ve alkol kullanımının altında yatan en büyük nedenlerden biri de manevî tatminsizlik halidir. Bu maddeleri kullananların sebep olduğu ailesel ve toplumsal facialar da her geçen gün artış göstermektedir.³⁴⁹

5. Bireysel ve toplumsal sorunların temelinde yatan en önemli neden, maneviyattan ve değerlerden mahrumiyettir. Maneviyat eğitiminin en sağlıklı ve doğru şekilde verilmesi, doğru bir değerler eğitiminin verilmesiyle mümkündür.

6. Modern dünya, maneviyatı dinden ayırma eğiliminde olsa da İslâmî değerler gücünü ve fikrî altyapısını dinden alır. Öyle ki maneviyat ve din biri diğerini destekleyen ve tamamlayan iki önemli unsurdur. Biri olmadan diğerinin kemal bulması, mümkün değildir. Bu da modern değerlerle yetiştirilmiş insanın, olumsuzluklarından kurtularak ideal anlamda bir maneviyatı elde edebilmesinin en pratik ve kestirme yolunun maneviyatını İslâm'ın desteğiyle gerçekleştirmesi gerektiği anlamına gelir.

Modern dünya, maneviyatı dinden arındırmaya çalışmakla varlığını ortadan kaldıramadığı din realitesini, emellerine uygun bir şekilde yeniden kurgulamak istemektedir. İslâm'ın -daha yoğun bir şekilde XX. yüzyılın başlarında günümüzde ise kısmen- maruz kaldığı meydan okumaları, başarılı bir şekilde savuşturması ve dimdik ayakta durması, Modernizm'in bu konuda amaçladığı başarıyı elde edemediğinin göstergesidir. Ne var ki farklı birçok yeni söylemle modernizm ve taraftarları, İslâm'ı farklı okumalara tabi tutmaya çalışarak İslâm'ın aslını tahrif etme gayretlerinden vazgeçmiş değillerdir. Kadın, tesettür, çok evlilik, İslâm hukukunun öngördüğü bazı cezalar vb. konular, sıklıkla gündemde tutularak safi zihinler idlal edilmektedir.

³⁴⁹ <https://www.hurriyet.com.tr/gundem/izmirde-dehset-evi-yakmak-istedi-babasini-oldurdu-kardesini-yaraladi-41443328>. Linkteki haberin özeti: "İzmir'de Bornova ilçesinde alkol alıp evi ateşe vermek istediği öne sürülen Aytekin Albayrak, kendisine engel olmak isteyen babası Ali Albayrak'ı (58) çıkan kavgada kalbinden bıçaklayarak öldürdü, kardeşi Güntekin Albayrak'ı da elinden yaraladı."

7. Kilisenin hayatın her alanında halka uyguladığı baskı, Modern çağda hayatın bütün süreçlerinin dinden arındırılmış ve dinden uzak bir şekilde yorumlanmasını netice verdi. Ne var ki dinden arındırılmış bir modern dünya kurgusu, insanların ihtiyaçlarına cevap veremediği gibi insanları yeni sorunlarla karşı karşıya bıraktı. İnsanların yeni dönemde yüz yüze kaldığı en önemli sorun, maneviyatın dinden arındırılmaya çalışılmasıdır. Buna rağmen Modern değerler, insana ihtiyaç duyduğu alternatif huzuru ve mutluluğu da sunamadı.

8. Bilim ve teknoloji konusunda büyük mesafeler kateden Batı'nın, aynı ilerlemeyi değerler ve ahlak konusunda sağlayamadığı gözlemlenebilmektedir. Ülkemiz de dâhil olmak üzere modernizmden etkilenen bütün dünyada suç işleme oranlarının sürekli olarak yukarıya doğru ilerleyen bir ivmeye sahip olması, modern değerlerin yetersizliklerinin işaretleri olarak okunabilir. Cinayet, cinsel taciz, yaralama, kapkaç, gasp, sentetik gıda üretimi, rüşvet, uyuşturucu madde ve alkol kullanımı, haksız kazanç gibi suçların görülmediği ülke neredeyse yok gibidir.

9. Devletler, vatandaşlarını suça karşı korumak amacıyla kanunlar çıkarıp güvenlik tedbirleri alsa da bunlar, suç işleme oranlarını düşürmekte yeterli olmamaktadır. Bu tedbirler, suç işleme oranlarını düşürse de maneviyat ve değerlerle desteklenmedikçe kalıcı çözümler üretmez. Bu yüzden Allah ve ahiret inancıyla yoğrulmuş dinî inanç, bireylerin kendileri üzerinde bir otokontrol sistemi kurmalarını sağlayacağı için önemli bir fonksiyon icra etmektedir. Ne var ki Allah'ı ideal anlamda bilmek ve tanımak, ancak O'nun kendisini bizlere tanıttığı çerçevede tanımakla mümkün olabilir. Zaten Allah bu şekilde tanınmadıkça Allah inancı, yanlış bilgiler ve kuruntular üzerine inşa edilmiş olacaktır. Bu durum da faydadan çok zarar verecektir.

Öneriler ise şöyledir:

1. Globalleşen modern dünyada -gerek birey olarak gerekse toplum olarak- baskın kültür ve dinlerin etkilerinden kurtulmak neredeyse imkansızdır. Bu yüzden İslâm'ın sahip olduğu hakikatin gücü, doğru bir şekilde öğrenilmeli ve öğretilmelidir. Baskın kültür ve medeniyetler karşısında hissedilebilen kompleks, ancak bu şekilde aşılabılır. Böylece Müslüman bireyler ve toplumlar, küçük bir köy halini almaya baş-

layan dünyadan ürkmek yerine onu İslâmî değerlerle yeniden inşa edebilme ve şekillendirebilme imkanına sahip olacaktır. Bunu sağlamanın yolu da İslâmî değerleri özümsemiş ve yaşadığı dünyayı da çok iyi bilen nesiller yetiştirmekten geçer. Dünya vatandaşı, ifadesiyle kavramsallaştırabileceğimiz bu nesiller, dünyadaki farklı kültürlerin birbirleriyle entegrasyonunu sağlayabilecek, insanları ve kültürleri birbirleriyle kaynaştırabilecektir. Diğer medeniyet ve kültürlerle etkileşimde İslâm esas alınmalı ve alınacak değerlerin de İslâm'a uygunluğuna bakılmalıdır. Bu yaklaşım, faydalı olanı almayı, zararlı olanı da dışarıda bırakmayı sağlayacaktır.

2. Modern zihniyetin ve düşüncenin sebep olduğu sorunların çözümü, barındırdıkları yanlışların tespit edilmesiyle mümkün olur. Bu yüzden modern değerler, sebep olduğu sorunlar ve pratikteki sonuçlarıyla birlikte yeniden ele alınarak değerlendirilmelidir. Böylece değerler eğitimi, sağlam karakter ve kişiliklere sahip bireylerin yetişmesinde etkili bir güce dönüşebilir.

3. Değerler ve ahlak eğitiminin pratik hayattaki faydaları, eğitim psikolojisinin ilkelerine ve hazır bulunuşluk haline uygun olarak öğretilmelidir. Bu başarılabilirdiği oranda kalıcı ve sağlıklı sonuçlar elde edilebilir. Çünkü bunun sonucunda sadece bilişsel değil, aynı zamanda duygusal gelişim de sağlanmış olur. Ne var ki bu eğitimin çocukluktan itibaren verilmesi ve bu konuda ihmalkâr davranılmaması hayati öneme sahiptir. Beşikten mezara bir eğitim sürecinin benimsenmesi, değerler eğitiminin sürekli olarak canlı tutulması gereken bir süreç olmasından kaynaklanmaktadır.

4. Değerler eğitimi, koordineli ve uzun vadeli planlamalarla yürütülmelidir. Bu planlama, belirlenen hedefe doğru emin adımlarla ilerlemek için hayati öneme sahiptir. Hatta bu eğitimin imkânlar ölçüsünde uygulamalı yapılması, değerlerin daha iyi kavranmasını sağlayacaktır. Anne-babaların bu konuda iyi yetiştirilmesi de ihmal edilmemelidir. Çünkü ahlâklı nesillerin yetişmesini sağlayacak en önemli etkenlerin başında aile gelir. Başka bir ifadeyle değerler eğitimi, ailede başlar.

KAYNAKLAR

KUR'AN-I KERİM.

ACLÛNÎ, İ. (2000). *Keşfü'l Hafâ ve Müzîlu'l İlbâs*, Beyrut: el-Mektebetu'l-'Asriyye.

AHMED b. HANBEL. (1992). *el-Müsned*, İstanbul: Çağrı Yayınları.

AHMED b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî. (2001). *el-Musned*, 24601, (Thk: Şuayb Arnavutî vd.), Beyrut: Muessesetu'r-Risâle.

AKBAŞ, O. (2008). “Değer Eğitimi Akımlarına Genel Bir Bakış”, *Değerler Eğitimi Dergisi*, 6(9), 27.

AKYÜZ, H (2012). “Değerler Eğitimi Odağında Bir Değer: Hz. Muhammed”, *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 1(3), 272-299.

ALAUDDİN el-Muttakî el-Hindî, (1981). *Kenzu'l-'Ummâl fî Suneni'l-Akvâl ve'l-Efal*, (Thk: Bekrî Hayyanî Safvet es-Saka), Beyrut: Muessesetu'r-Risâle.

ALBAYRAK, İ. (2012). İslam Dini Açısından ‘Din Maneviyat’ İlişkisi, Recep Kaymakcan vd. (Editörler) *Değerler ve Eğitim – II*, İstanbul: Dem Yayınları, 107-116.

ŞERİATİ, A. (1985). *Medeniyet ve Modernizm*, (Terc.: Ahmet Yükseköğlü), İstanbul: Bir Yayınları.

ALTUĞ, T. (2016.). *Modern Felsefede Metafiziğin Elenmesi*, İstanbul: Belge Yayınları.

AYDIN, M.S. (1999). *Din Felsefesi*, İzmir: İzmir İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları.

AYDIN, M.Z. (2010). “Okulda Değerler Eğitimi”, *Eğitime Bakış Dergisi*, 6(18), Ankara, 16-19.

_____, (2011). *Okulda Ahlak Eğitimi ve Ahlak Öğretiminde Örnek Olay İncelemesi Yöntemi*, Ankara: Nobel Yayıncılık.

ARSLAN, H. (2010). “Ahlâkın Evrenselliği Açısından İslâm ve Modernizm” *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Güz 1/(2), 41-60.

_____, Ahlaki Değerlerin Değişimi Sorunu: Nesnellik ve Öznellik, *Tabula Rasa Dergisi*, 13, 63-80.

ARVASÎ, S.A. (2007). *İnsan ve İnsan Ötesi*, İstanbul: Burak Yayınları.

AYASBEYOĞLU, N. (1991). *İslâmiyetin Eğitimimize Getirdiği Değerler ve Kur'an-ı Kerim'in Eğitim ile İlgili Âyetlerinin Tahlili*, İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.

BALLIKAYA, C. (2015). “Pozitivizm: Tarihsel Süreç İçerisindeki Gelişimi ve Sosyolojik Düşünceye Etkileri”, *Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 33, 87-106.

BAYMUR, F. (1994). *Genel Psikoloji*, İstanbul: İnkılap Kitabevi.

BAYRAKLI, B. (1980). *İslam'da Eğitim*, İstanbul: Dergâh Yayınları.

_____, (1999) *Mukayeseli Eğitim Felsefesi Sistemleri*, İstanbul: İfav Yayınları.

BEDİR, M. (2008). *Sünnet Hz. Peygamber'in Evrensel Mesajı*, İstanbul: İsam Yayınları.

BEGÂVÎ, Ebu Muhammed el-Huseyn. (1997). *Me'alimu't-Tenzîl fî Tefsîri'l-Kur'ân*, (Thk: Muhammed Abdullah en-Nemr - Osman Cum'a Dumeyriye - Süleyman Müslim el-Herş), Beyrut: Dâru Diybet.

BEYHAKÎ, E (2003), *es-Sunenu'l-Kubrâ*, (Thk: Muhammed Abdulkadir 'Ata), Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye.

BEZİRCİ, M. – KONUŞKAN M. B. (2017). *Etik İlkeler ve Etik Eğitimi (Dört Kutsal Çerçevesinde)*, Konya: Çizgi Kitabevi Yayınları.

BEZZÂR, A. (2009). *Musnedu'l-Bezzâr*, (Thk: Mahfuzurrahman Zeynullah vd.), Medine: Mektebetu'l-Ulum ve'l-Hikem.

BİRCAN, H.H. (2018). *Doğu Batı Arasında Ahlak, Aliya İzzet Begoviç Düşüncesinde İnsan ve Etik*, Konya: Çizgi Kitabevi.

BOLAY, S.H. (2007). ‘‘Aşkın Değerler Buhranı’’, *Değerler ve Eğitimi Uluslararası Sempozyumu Bildiriler Kitabı*, İstanbul: Dem Yayınları.

BRANDT, W. (1962). *Luther's Works: The Christian in Society – II: 045*.

CEVHERÎ, H. (1987). *es-Sihâh Tâcu'l-Luğa ve Sihâhu'l-'Arabiyye*, (Thk: Ahmed Abdulğafûr ‘Attar), Beyrut: Dâru'l-‘İlm li'l-Melâyin.

CEVİZCİ, A. (2002). *Felsefe Sözlüğü*, İstanbul: Paradigma Yayınları.

CERRAHOĞLU, İ. (1993). ‘‘Kur’an-ı Kerim’in Öngördüğü Esasları’’, *Diyanet İlmi Dergisi*, 29(2), Ankara.

_____, (2004). *Tefsir Usulü*, Ankara: Diyanet Vakfı Yayınları.

COMTE, A. (2001). *Pozitif Felsefe Kursları*, (Çev. Erkan Ataçay), İstanbul: Sosyal Yayınları.

CURCÂNÎ, S.Ş.(1983). *et-Ta’rifât*, Beyrut: Dâru'l Kutubi'l-‘İlmiyye.

ÇAĞRICI, M. (1988). *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

_____. (2009). *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

_____. (2017). *Ana Hatlarıyla İslam Ahlakı*, İstanbul: Ensar Yayınları.

ÇAPÇIOĞLU, İ. (2011). *Küreselleşme Kültür ve Din*, Ankara: Otto Yayınları.

ÇOŞKUN, İ. (2012). *İman-Ahlak İlişkisi ve Değerler Eğitimi*, *Değerler ve Eğitim*, İstanbul: Dem Yayınları.

DEMİRCİ, M.(2010). *Tefsir Usulü*, İstanbul: Marmara İlahiyat Fakültesi Yayınları.

DÜNDAR, M. (2011). *İlk Dönem İslâmî Eğitim-Öğretim Faaliyetleri*, İstanbul: İşrak Yayınları.

_____. (2019). Batı Bilim Geleneğinin Oluşumunda İslâm Biliminin Etkisi, Zeki Taştan (Editörler), *Uluslararası Prof. Dr. Fuat Sezgin Bilim Tarihi Sempozyumu Sempozyum Kitabı*, İstanbul: Hiper Yayıncılık, 238-253.

_____. (2019). ‘‘Çağın Sorunları Bağlamında Batı ve İslam Eğitim Anlayışının Karşılaştırılması’’, *e-Şarkiyat İlmi Araştırmalar Dergisi*, 11(1), 1-12.

DRAZ, A. (2012). *Kur’an’a Giriş*, (Çev: Salih Akdemir), Ankara: Otto Yayınları.

DWELSHAUVERS, G. (2012). *Genel Psikoloji - I*, (Haz.: Arif Arif Topgöz), İstanbul: Sayfa Yayınları.

EBU DAVUD et-Teyelâsî. (1999). *Müsnedu Ebî Dâvûd et-Teyelâsî*, (Thk: Muhammed b. Abdulmuhsin et-Turkî), Mısır: Dâru Hicr, Mısır.

EBÛ DÂVÛD (1992). *es-Sünen*, 2. Baskı, İstanbul: Çağrı Yayınları.

EBUBEKR b. Ebî Şeybe (1997). *Müsnedu b. Ebî Şeybe*, (Thk: Adil b. Yusuf el-Az-zazî-Ahmed b. Ferid el-Mezîdî), Riyad: Dâru’l-Vatan.

EBUBEKR, el-Beyhâkî.(2003). *Şu’ebu’l-Îmân*, (Thk: Abdulali Abdulhamid Hamid), Hindistan: Mektebetu’r-Ruşd.

EBU’L-HASAN, Mukatil b. Süleyman. (1423). *Tefsîru Mukâtil b. Süleyman*, (Thk: Abdullah Mahmud Şehate), Beyrut: Dâru İhyai’t-Turas.

EL-HALİFE, A. (1994). ‘‘İslam’da Suç Eğilimine Karşı Koruyucu Bir Mekanizma Olarak Dindarlık’’. *İslami Sosyal Bilimler Dergisi*, 2(2), 12.

ELİAÇIK, R. İ. (2014). *Nüzul Sırasına Göre Yaşayan Kur’an Türkçe Meal/Tefsir*, İstanbul: İnşa Yayınları.

ERDEM, H. (tsz.). *Ahlâk Felsefesi*, Konya: Hü-Er Yayınları.

ESPOSÍTO, J. – DONOHUE, J. (1991). *Değişim Sürecinde İslâm*, (Terc.: Ali Yaşar Aydoğan- Aydın Ünlü), İstanbul: İnsan Yayınları.

EŞMELİ, İ. (2018). Değerlerin Temellendirilmesi ve Eğitiminde Din Faktörü, **III. Uluslararası Değerler Eğitimi Kongresi Bildiriler Kitabı**, I. Baskı, Ankara: Buluş Matbacılık.

EYUBOĞLU, İ. Z. (1999). *Türk Dilinin Etimoloji Sözlüğü*, İstanbul: Sosyal Yayınlar.

EZHERÎ, Ebu Mansur Ahmed. (2001). *Tehzîbu'l-Luğa*, (Mhk: Muhammed 'İvad Mur'ib), Beyrut: Dâru İhyai't-Turasi'l-'Arabî.

FAHREDDİN, er-Râzî. (1420). *Mefâtihu'l-Ğayb*, Beyrut: Dâru İhyai't-Turasi'l-'Arabî.

FAZLURRAHMAN, M. (1987). *Ana Konularıyla Kur'an*, (Terc.: Alpaslan Açıkgenç), Ankara: Fecr Yayınları.

FEYERABEND, P. (1991). *Bilim Kilisesi*, (Terc.: Cevdet Cerit), İstanbul: Pınar Yayınları.

FİCHTER, J. (2001). *Sosyoloji Nedir*, (Terc.: Nilgün Çelebi), Ankara: Atilla Kitabevi.

FRAGER, R. (2011). *Kalp Nefs ve Ruh*, (Terc.: İbrahim Kapaklıkaya), İstanbul: Gelenek Yayınları.

FREUD, S. (2012). *Psikanaliz Üzerine*, (Terc.: İhsan Kırımlı), İstanbul: Sayfa Yayınları.

GORDON, M. (1999). *Sosyoloji Sözlüğü*, (Terc.: Osman Akınbay, Derya Kömürcü), Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.

GÖKBERK, M. (1993). *Felsefe Tarihi*, İstanbul: Remzi Kitabevi.

GÖLCÜK, Ş. - TOPRAK, S. (1998). *Kelâm*, Konya: Tekin Kitapevi.

GÖZÜTOK, Ş. (2019). *İslâm Medeniyetinde Eğitim Felsefesi*, İstanbul: Ensar Neşriyat.

GÜNGÖR, E. (1993). *Değerler Psikolojisi*, Amsterdam: Hollanda Türk Akademisyenler Birliği Vakfı Yayınları.

HALEFULLAH, M.A. (2002). *Kur'an'da Anlatım Sanatı*, (Çev. Şaban Karataş), Ankara: Ankara Okulu Yayınları.

HALİL B. AHMED el-Ferâhîdî, *Kitâbu'l-'Ayn*, (Mhk: Mehdî el-Mahzûmî-İbrâhmîm es-Sâmîrî), Mısır: Mektebetu'l-Hilâl.

HALSTEAD, M. (2012). *Ahlak Eğitimde Bir Temel Olarak İslami Değerler*, (Terc.: Hatice Kübra Kula), İstanbul: Dem Yayınları.

HANS V.D.L. - WILLIEM V.R. (2003). *Modernleşmenin Paradoksları*, İstanbul: İnsan Yayınları.

HÖKELEKLİ, H. (1993). *Din Psikolojisi*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

_____. (2007). Kur'an'ın Eğitime Getirdiği Değerler ve Hedefler, *X. Kur'an Sempozyumu: Kur'an ve Eğitim*, Ankara: Fecr Yayınları.

HUXLEY, A. (2013). *Algı Kapıları - Cennet ve Cehennem*, (Terc.: Mehmet Fehmi İmre), Ankara: İmge Kitapevi.

IZUTSU, T. (2010). *Kur'an'da Dini ve Ahlaki Kavramlar*, (Terc: Selahattin Ayaz), İstanbul: Pınar Yayınları.

_____. (2012). *Kur'an'da Allah ve İnsan*, (Terc.: Süleyman Ateş), Ankara: Yeni Ufuklar.

İBN DUREYD, el-Ezdî.(1987). *Cemheretu'l-Luğa*, (Mhk: Remzî Münir Balebekî), Beyrut: Dâru'l-İlm li'l-Melâyin.

İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi.

İSFEHÂNÎ, Ebu'l-Kasım Hüseyin b. Muhammed er-Râğıb. (1999). *Tefsîru Rağıb el-İsfehânî*, (Thk: Muhammed Abdulaziz Besyûmî), Riyad: Tanta Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.

İSMAİL, H.B. (tsz.) *Rûhu 'l-Beyan*, Beyrut: Dâru'l-Fikr.

İSMÂİL, R.F. (1995). *Tevhîd*, (Terc.: Dilaver Yardım- Lâtif Boyacı), İstanbul: İnsan Yayınları.

İSMAİL, R.F. (1999). *İslam Kültür Atlası*, (Terc.: Mustafa Okan Kibaroglu - Zerrin Kibaroglu), İstanbul: İnkılap Yayınları.

JAWAHARLAL, N. (1989), *Glimpes Of Word History*, Oxford: Oxford University Oxford Press.

JOHN, M. (1982), *Linda Gerber Sociology*, Londra: Canadian Edition.

KARAKAYA, N. (2015). *Kur'an'da Beş Duyu ve Algı*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Van YYÜ SBE, Van.

JUNG, C.G. (1999). *Kesfedilmemiş Benlik*, (Terc.: Barış İlhan- Canan Ener Sılay), İstanbul: İlhan Yayınları.

KARAMAN, H. (2001). *Mukayeseli İslam Hukuku*, İstanbul: İz Yayıncılık.

KAYMAKÇAM, R. – MEYDAN, H. (2014). *Ahlak Değerler ve Eğitimi*, İstanbul: Dem Yayınları.

KEKLİK, N. (1977). *Allah Kâinat ve İnsan*, İstanbul: Kültür Kitapları.

KENAN, S. (2009). Modern Eğitimde Kaybolan Nokta: Değerler Eğitimi, *Eğitim Bilimleri Dergisi*, 9(1), 260-295.

KHOIJ, A. M. (2011). İslam'da Eğitim, (Terc.: Semra Çinemre), *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 0(30), 282.

KILIÇ, A. F. – AĞÇOBAN, S. (2013). Gelenek ve Modernizm Bağlamında İslam, *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, XV, 28.

KIRBAŞOĞLU, M.H. (1996). *İslam Düşüncesinde Sünnet*, Ankara: Ankara Okulu Yayınları.

KONGAR, E. (1972). *Toplumsal Değişme*, Ankara: Bilgi Yayınları.

KUTLUER, İ. (2006). *Pozitivizm, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: TDV Yayınları.

MENGÜŞOĞLU, T. (1992). *Felsefeye Giriş*, İstanbul: Remzi Kitabevi.

MENNA' HALİL, K. (2000). *Mebahis fî 'Ulûmi'l-Kur'an*, Riyad: Mektebetu'l-Me'arif.

MERİÇ, C. (2006), *İlk Sosyolog İlk Sosyalist Saint Simon*, İstanbul: İletişim Yayınları.

MUNÂVÎ, Zeynuddin Muhummed Mad'uv. (1356). *Feyzu'l-Kâdîr Şerhu'l-Câmi'is-Sağîr*, Kahire: el-Mektebetu't-Ticariyyetu'l-Kubrâ.

CABİR, M. (2018). *Makâsıdî Tefsîr, Kur'an-ı Kerim'i Amaç ve Hikmet Eksenli Anlamak*, İstanbul: Kuramer Yayınları.

NAKÎB el-Attaş. (1991). *İslami Eğitim*, (Terc.: Ali Aksu), İstanbul: Endülüs Yayınları.

NOVACK, G. (1979). *The Origins of Materialism*, New York: Pathfinder Press.

NUTTAL, J. (1997). *Ahlak Üzerine Tartışmalar*, (Terc.: Abdullah Yılmaz), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

OKTAY, A.S. (2004). "İslam Düşüncesindeki Ahlaki Değerler ve Bunların Global Ahlaka Etkileri", Recep Kaymakcan vd. (Editörler), *Değerler ve Eğitimi Uluslararası Sempozyumu*, İstanbul: Değerler Eğitimi Merkezi (DEM) Yayınları, 131.

_____. (2007). İslam Düşüncesinde Ahlâkî Değerler ve Bunların Global Ahlâka Etkileri, *Uluslararası Değerler ve Eğitimi Sempozyumu*, Recep Kaymakcan, vd. (Editörler), İstanbul: Değerler Eğitimi Merkezi (DEM) Yayınları.

ÖZTÜRK, Y.N. (2014). *Kur'an-ı Kerim ve Türkçe Mealî*, İstanbul: Yeni Boyut Yayınları.

PAÇACI, M. (2005). Çağdaş Değerler Üzerine Bir Ehl-i Sünnet Değerlendirmesi, *İslâmiyât Dergisi*, 8(3), 81-87.

PICKERING, M. (1993) Auguste Comte and The Sanit-Simonians, *French Historical Studies*, 18(1), 211-236.

POLAT, M. (2010). Küreselleşen Dünyada Değerler ve Eğitim Arasındaki Bağ, Değerler Eğitimin Heterojenleşen Toplumda Birlikte Yaşamaya Etkisi, *Marife Dergisi*, 10(1), 143-155.

POOLE, R. (1993). *Ahlâk ve Modernlik*, (çev. Mehmet Küçük), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

RÂĞİB EL-İSFEHÂNÎ. (1412). *el-Mufredât fî Ğarîbi'l-Kur'ân-I*, (thk: Safvan Adnan ed-Davudî), Dimeşk: Dâru'l-Kalem.

REŞİD RIZA, M. (1990). *Tefsîru'l-Menâr*, Mısır: el-Heyetu'l-Misriyye el-Amme li'l-Kitab.

ROKEACH, M.(1974). *Change and Stability in American Value Systems, 1968-1971*, London: Public Opinion Quarterly.

RUBENSTEİN, R.(2004). *İsa Nasıl Tanrı Oldu*, (Terc.: Cem Demirkan), İstanbul: Gelenek Yayınları.

SAİD, N. (1994). *Sözler*, İstanbul: Yeni Asya Neşriyat.

SARIÇAM, İ.(2007). *Hız. Muhammed ve Evrensel Mesajı*, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.

SEYYİD, A.Ş. (1991). *İslam Eğitiminde Yeni Ufuklar*, (Terc.: Osman Tuna), İstanbul: Fikir Yayınları.

SE‘LEBÎ, İ. (2002). *el-Keşf ve'l-Beyân ‘an Tefsîri'l-Kur’ân*, Beyrut: Dâru İhyâ-i Turâsi'l-‘Arabî.

SOYKAN, N.(2013). Genel Geçer Bir Ahlak Olanaklı mıdır?, *Değerler ve Eğitimi Uluslararası Sempozyumu*, Recep Kaymakcan, vd. (Editörler), İstanbul: DEM Yayınları.

ŞE‘RÂVÎ, M.M. (1997) *Tefsîru’s-Şa’ravî – el-Havâtır*, Metabiu Ahbaru'l-Yevm.

ŞENTÜRK, Ü. (2004). Karşı Konulamayan Riskler Toplamı: Risk Toplumu, Orhan Kılıç vd. (Editörler), *IV. Ulusal Türkiye’nin Güvenliği Sempozyumu*, Elazığ. 695.

BARDAKOĞLU, A. vd. (2002) *İlmihal*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

ŞEVKET, Y. (2004). Değerlerin Şeceresi, Doğası, Sınırı ve Devamlılığı: Değerlerin Dinî ve Sosyal Karakteri ve Sürekliliği, Recep Kaymakcan, vd. (Editörler), *Değerler ve Eğitimi Uluslararası Sempozyumu*, İstanbul: Dem Yayınları.

TÂBERÎ, Muhammed İbn Cerîr. (2000). *Câmi ‘ul-Beyân ‘an Te’vîli’l-Kur’ân*, (Thk: Ahmed Muhammed Şakir), Dimeşk: Müessesetu’-r-Risâle, 415.

TABERÂNÎ, Ebu’l-Kasım. (2002). *el-Mu’cemu’l-Evset*, (Thk: Tarık b. İvedullah b. Muhammed – Abdulmuhsin b. İbrahim el-Hüseyini), Kahire: Dâru’l-Haremeyn.

TEZCAN, M. (1995). *Sosyolojiye Giriş Temel Kavramlar*, Ankara: Ankara Üniversitesi Yayınları.

TDK, (2011). *Büyük Türkçe Sözlük*, Türk Dil Kurumu Yayınları.

TİRMİZÎ, Ebu İsa Muhammed b İsa. (1992). *Sunenu’t-Tirmizi, Kitabı’l-Birr*, İstanbul: Çağrı Yayınları.

TOPALOĞLU, A. (2003). “Materyalizm”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 28, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

TOPÇU, N. (2017). *Ahlâk Nizamı*, İstanbul: Dergah Yayınları.

TURAN, S. (2014). Ahlaki Açıdan Modern Okulun Açmazı: Eleştirel Bir Bakış, *Yeni Türkiye Dergisi*, 58(59), 246-252.

URAL, Ş. (2016). *Bilim Tarihi*, İstanbul: Çantay Kitabevi.

UYSAL, E. (2003). Değerler Üzerine Bazı Düşünceler ve Bir Erdem Tasnifi Denemesi: İnsanî Erdemler–İslâmî Erdemler, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 12(1), 52-53.

WAARDENBURG, Acques, “*Reform*”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 34, 533.

WEBER, M. (2002). *Protestan Ahlâkı ve Kapitalizmin Ruhu*, (Terc.: Zeynep Gü-rata), Ankara: Ayraç Yayınevi.

WEST, D. (2020). *Kıta Avrupası Felsefesine Giriş*, (Terc.: Ahmet Cevizci), İstanbul: Paradigma Yayınları.

YAYLACI, A.F.(2016). Değerler Eğitimi ve Bir Fabrika Olarak Modern Okul, *Kırık-kale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(2), 153-169.

YÜKSEL, E. (2013). *Mesaj Kur'an Çevirisi*, İstanbul: Ozan Yayıncılık.

ZEBÎDÎ, Ebu'l-Feyz. (tsz.), *Tâcu'l-'Arûs min Cevâhiri'l-Kâmûs*, Kuveyt: Dâru'l-Hidâye.

ZEMAŞERÎ, Ebu'l-Kasım Mahmud b. Ömer. (1407). *el-Keşşaf 'an Hakaiki Ğevâmidi't-Tenzîl*, Beyrut: Dâru'l-Kitabî'l-'Arabî.

ZENGİN, G. (2017). *Nizâmü'l-Mülk'ün Siyasetnamesinde Değerler Eğitimi*, (Basıl-mamış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi SBE, İstanbul.

ZERKEŞÎ, B. (2005). *el-Burhan fî 'Ulûmi'l-Kur'ân-I*, Beyrut: Dâru'l-Fikr.

ZURKÂNÎ, Muhammed Abdulazim. (2005). *Menâhîlu'l-'İrfan fî 'Ulûmi'l-Kur'an-I*, Beyrut: Dâru'l-Ma'rife.

ZEYNUDDİN Ebu Abdillâh er-Râzî. (1999). *Muhtârû's - Sihâh*, (Thk: Yusuf eş - Şeyh Muhammed), Beyrut: el-Mektebetu'l - 'Asriyye.

<https://www.hurriyet.com.tr/gundem/izmirde-dehset-evi-yakmak-istedi-babasini-ol-durdu-kardesini-yaraladi-41443328>, (ET:15.05.2020).

<https://www.webtekno.com/bilim-haberleri/3d-yazici-organ-uretimi-h11837.html>, (ET: 19.05.2020).

https://tr.wikipedia.org/wiki/%C3%96zg%C3%BCr_irade, (ET:15.05.2020).

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Soyadı, Adı : LEVENT, Sinan
Uyruğu : Türkiye Cumhuriyeti
Doğum Tarihi ve Yeri : -----
Telefon : -
Faks : -
E-mail :

Eğitim		
Derece	Eğitim Birimi	Mezuniyet Tarihi
Doktora	-	-
Yüksek Lisans	Van YYÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri A.B.D. Din Eğitimi Bilim Dalı	2020
Lisans	Fırat Üniversitesi / Eğitim Fakültesi / DKAB Eğitimi Bölümü	2013

İş Deneyimi

Yıl	Yer	Görev
.....		

Yabancı Dil

.....

Yayınlar

.....

Hobiler

.....

VAN YÜZÜNCÜ YIL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

LİSANSÜSTÜ TEZ ORJİNALLİK RAPORU

27/11/2020

Tez Başlığı / Konusu:

Modern Değerler Eğitimi ile İslami Değerler Eğitiminin Mukayesesi

Yukarıda başlığı/konusu belirlenen tez çalışmamın Kapak sayfası, Giriş, Ana bölümler ve Sonuç bölümlerinden oluşan toplam 109 sayfalık kısmına ilişkin, 27/11/2020 tarihinde şahsım/tez danışmanım tarafından Turnitin intihal tespit programından aşağıda belirtilen filtreleme uygulanarak alınmış olan orijinallik raporuna göre, tezimin benzerlik oranı % 14 (ondört)'dür.

Uygulanan Filtreler Aşağıda Verilmiştir:

- Kabul ve onay sayfası hariç,
- Teşekkür hariç,
- İçindekiler hariç,
- Simge ve kısaltmalar hariç,
- Gereç ve yöntemler hariç,
- Kaynakça hariç,
- Alıntılar hariç,
- Tezden çıkan yayınlar hariç,
- 7 kelimedenden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç (Limit match size to 7 words)

Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Lisansüstü Tez Orijinallik Raporu Alınması ve Kullanılmasına İlişkin Yönergeyi İnceledim ve bu yönergede belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmamın herhangi bir intihal içemediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini bilgilerinize arz ederim.

27/11/2020
Sinan LEVENT

Adı Soyadı : Sinan LEVENT

Öğrenci No : 179214012

Anabilim Dalı : Felsefe ve Din Bilimleri

Programı : Din Eğitimi

Statüsü : Y. Lisans (X) Doktora ☐

DANIŞMAN

Doç. Dr. Mahmut DÜNDAR

27/11/2020

ENSTİTÜ ONAYI

UYGUNDUR

-----/-----/2020

Doç. Dr. Bekir KOÇLAR
Enstitü Müdür